

ЗМІСТ

Наша обкладинка	3
Від редакції	4

Інноваційна школа

<i>Микола Гузик</i> . Індивідуальний розвиток дитини: працююча модель сучасної авторської школи	6
Цікаво дізнатись	40

Педагогіка школи

<i>Василь Кушнір</i> . Духовність — визначальна складова професійної діяльності педагога	42
Книжкова полиця	
Нова педагогічна література (укладач: <i>Людмила Штома</i>)	47
<i>Ольга Дژهжелей, Ольга Коваленко, Альона Ємець</i> . Уроки позакласного читання. Методична консультація для директорів і вчителів	48
<i>Михайло Сидоренко</i> . Як адаптувати педагогічну систему до умов соціального середовища. Приклад “Артеку” ...	56
<i>Анатолій Самодрин</i> . Профільна диференціація — проблема української школи	63

Директор як менеджер

<i>Людмила Калініна</i> . Приватна школа: становлення і розвиток	70
<i>Георгій Штомпель</i> . Чи потрібен сьогодні аналіз уроку	79
<i>Іван Жерносек</i> . Управління науково-методичною роботою. Досвід шкіл України	90
<i>Олена Павленко</i> . Чи потрібен Вам імідж, директори?	100
Четверта міжнародна виставка навчальних закладів «Сучасна освіта в Україні — 2001» ..	106
Конкурс	107

ДИРЕКТОР ШКОЛИ, ЛІЦЕО, ГІМНАЗІЇ

Науково-практичний
журнал для керівників
закладів освіти

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 3826 від 22 листопада 1999 р.

ФАХОВЕ ВИДАННЯ З ПЕДАГОГІЧНИХ
ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

Постанова Президії

БАК
У К Р А І Н И

№ 5 — 05/4 від 11 квітня 2001 року

Голова Редакційної ради
Василь КРЕМЕНЬ

Головний редактор
Ольга ВИГОВСЬКА

Літературний редактор
Олег БАКУН

Художній редактор
Олексій ВИГОВСЬКИЙ

Коректор
Леся МАКАРЕНКО

Адреса редакції

01033, Київ-33, а/с 913
E-mail: direkt@ukrpost.net

© О.Виговська, ідея та концепція
© О.Виговський, дизайн та оформлення
© “Директор школи, ліцею, гімназії”, 2001
© “Педагогічна думка”, 2001

ЗАСНОВНИКИ

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.П.ДРАГОМАНОВА
ВИДАВНИЦТВО
“ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА”

Передплатний індекс 22953

Члени Редакційної ради

Ірина **БАРМАТОВА**
Іван **БЕХ**
Надія **БІБІК**
Людмила **ВАЩЕНКО**
Борис **ГАДЗЕЦЬКИЙ**
Володимир **ГОЛУБ**
Ірина **ГОРЕЦЬКА**
Микола **ГУЗИК**
Лідія **ДАНИЛЕНКО**
Євгенія **ДЕМЧЕНКО**
Петро **ДМИТРЕНКО**
Володимир **ДОВГОПОЛИЙ**
Олександра **ДУБОГАЙ**
Олександр **ДУСАВИЦЬКИЙ**
Борис **Д'ЯЧЕНКО**
Віктор **ЗАЙКА**
Ольга **ЗАЙЧЕНКО**
Іван **ЗЯЗЮН**
Людмила **КАЛІНІНА**
Созонт **КОВАЛЬ**
Олександр **КРАСНОГОЛОВЕЦЬ**
Руфіна **КРИЖАНІВСЬКА**
Юрій **КУЗНЕЦОВ**
Олександр **ЛЯШЕНКО**
Василь **МАДЗІГОН**
Сергій **МАКСИМЕНКО**
Юрій **МАЛЬОВАНІЙ**
Валентин **МОЛЯКО**
Віктор **ОГНЕВ'ЮК**
Надія **ОСТРОВЕРХОВА**
Іван **ОХРИМЕНКО**
Оксана **ПЕЧУРА**
Валентин **РОМАНЕНКО**
Світлана **РУДАКІВСЬКА**
Олександра **САВЧЕНКО**
Володимир **СКИБА**
Марина **СОЛОВ'ЯНЧИК**
Анатолій **СОЛОГУБ**
Юрій **ТРОФІМОВ**
Геннадій **ФЕДОРОВ**
Георгій **ФІЛІПЧУК**
Василина **ХАЙРУЛІНА**
Олена **ЧИНОК**
Микола **ШКІЛЬ**

Щоденник директора

Віктор Сидоренко, Євген Кулик.

Надійний путівник в інформаційному просторі	110
Конкурс	113
<i>Тамара Мілоченко.</i> Фоніатри застерігають: бережіть свій голос	116

Ексклюзив

Петро Куліков. Оплата праці:

нові документи	118
Постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування умов оплати працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери	119
Наказ Міністра освіти і науки України «Про затвердження розмірів посадових окладів (ставок заробітної плати) працівників навчальних закладів установ освіти та наукових установ» (із додатками)	121
Додаток 3	122
Додаток 4	122
Додаток 5	123
Додаток 6 і 7	124
Додаток 8	125
Додаток 10	126
Додаток 11	127
Додаток 12	128
Додаток 14	128
Додаток 15	129
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нових зразків деяких документів про загальну середню освіту»	130
Додаток до свідоцтва про базову загальну середню освіту	130
Додаток до атестата про повну загальну середню освіту	131
Зразки: 1 — похвальний лист; 2 — похвальна грамота	131
Умови публікації в журналі	132

ЛЮДЯНІСТЬ, ОСВІЧЕНІСТЬ, ВИХОВАНІСТЬ — РЕАЛІЇ ШКОЛИ МИКОЛИ ГУЗИКА

Ім'я директора авторської школи-комплексу № 3 м. Южне Одеської області знане у всьому педагогічному світі. Микола Петрович Гузик — неординарна особистість з високим рівнем креативності та творчого потенціалу. Він заявив про себе як новатор-фахівець з хімії, відомий широкому загалу освітян своїми численними науково-практичними й методичними публікаціями. Ще з однією його роботою — книгою в журналі — з першого номера знайомить читачів “Директор школи, ліцею, гімназії”.

Микола Петрович захоплює своїм ентузіазмом, майстерністю, цілеспрямованістю. Він невпинно працює над створенням творчого педагогічного колективу, сповідуючи мудрість народного прислів'я: “Один у полі — не воїн”. У школі, за його висловом, немає людей нетактовних, недоброчливих, агресивних, лицемірів, тих, хто принижує гідність людини або обманує.

Микола Гузик любить “вовтузитися з дітьми”: “Директор — як батько в сім'ї, який впливає власною поведінкою, власним життям, ставленням до сім'ї, до школи. Це той вихователь, який діє так само, як портрет батька: там де він (портрет) висить, не могу зробити нічого поганого”.

Школа-комплекс Гузика занесена до реєстру ЮНЕСКО, належить до найкращих шкіл світу. Звідки таке визнання? Спеціалісти стверджують, що навіть кращі школи Німеччини програють за показниками “людяності, освіченості, вихованості”.

Школа є експериментальним майданчиком АПН України. Авторська система, покладена в основу її функціонування, успішно впроваджується іншими навчальними закладами.

Найбільше, чого Микола Гузик бажав би для своєї школи, — “кращої матеріальної бази і геніальних учителів”. Щодо себе, то: “У мене — життя рожеве. Проблем немає”. Інші ж про нього кажуть: “Нестандартний у думках, у поведінці, одязі. Лагідний до жінок, світиться до дітей. Генератор ідей”, — так вважає начальник управління освіти Одеської облдержадміністрації Дмитро Демченко. І додає: “Школа Гузика — острів добра, науки, просвіти, людського тепла в морі нинішніх людських негараздів”.

Наші читачі вже мали нагоду познайомитися з Миколою Петровичем зблизька. Не лише з його школою, а й з ним самим, з роздумами про проблеми, що хвилюють керівників освіти, освітян, батьків.

У попередніх номерах журналу висвітлювалася авторсь-

*Рівно 7 років
тому
рішенням
ради
з питань
освіти
Юнеско,
школа
Миколи
Гузика
визнана
однією
з найкращих
в Європі*

**Як
потрапити
на
обкладинку
журналу?**

**Читайте на
4-й сторінці
обкладинки!**

ка технологія організації навчально-виховного процесу, відома як комбінована система. Будучи універсальною для навчання дітей різного віку й різних навчальних можливостей, вона забезпечує гарантоване засвоєння базових дисциплін. Сьогодні — ще одна зустріч. Представлено спробу розв'язати найактуальнішу проблему сучасної педагогіки — проблему особистісно орієнтованого навчання. Саме за її розв'язання Академією педагогічних наук України авторську школу М.П.Гузика визнано за зразок для наслідування.

Авторська концепція Миколи Гузика — це віддзеркалення засад, на яких уже тринадцятий рік живе і діє школа-комплекс. “У наступному році вона буде іншою, але не гіршою, а ще кращою”, — така впевненість автора спирається на творчий потенціал, закладений у фундамент цього унікального навчального закладу.

Ольга ВИГОВСЬКА,
головний редактор журналу

ЧОМУ ВИ ОТРИМАЛИ ЦЕЙ НОМЕР ЖУРНАЛУ ПІЗНІШЕ?

Редакція постійно працює над тим, аби зробити журнал справжнім помічником освітянина. Це спонукало до організаційно-фінансових змін у роботі редакції.

Упевнені, що проведена реорганізація активізує ділову співпрацю з керівниками освітніх, державних, громадських, комерційних та інших установ, дасть змогу започаткувати сучасні економічні й освітні проекти спільної роботи з читачами.

Редакція журналу просить вибачити за вимушену затримку.

Другий номер вийде у травні 2001 року.

Затим журнал виходитиме за плановим графіком:

№ 3'2001 — червень 2001 р.

№ 4'2001 — серпень 2001 р.

№ 5'2001 — жовтень 2001 р.

№ 6'2001 — грудень 2001 р.

**З повагою, колектив редакції журналу
“Директор школи, ліцею, гімназії”**

ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

*Як в сучасних умовах суцільних негараздів
створити Школу — мрію та надію
для дітей, батьків і вчителів?*

с. 6

**Інноваційна
школа**

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ:

ДІЮЧА МОДЕЛЬ СУЧАСНОЇ АВТОРСЬКОЇ ШКОЛИ

ФУНКЦІЇ ТА СТРУКТУРА СУЧАСНОЇ АВТОРСЬКОЇ ШКОЛИ

Структуру сучасної авторської школи складають: академічна загальноосвітня школа, яка по суті є академічним підрозділом, окрім того згідно з авторською моделлю, до неї ще входять три підрозділи:

1. загальноосвітня дитяча школа мистецтв;
2. загальноосвітня фізкультурно-спортивна школа;
3. загальноосвітня трудова професійна школа.

Усі разом вони утворю-

ють єдиний навчально-виховний комплекс школи.

Далі розглянемо кожний з підрозділів окремо.

АКАДЕМІЧНА БАГАТОПРОФІЛЬНА БАГАТОРІВНЕВА ШКОЛА

Академічна багатопрофільна багаторівнева школа є освітнім підрозділом єдиного комплексу, що забезпечує досягнення учнями вмій та навичок із академічних предметів та засвоєння ними методів і прийомів навчально-пізнавальної діяльності.

Академічна школа покликана здійснювати формування наукового світосприймання та мислення, щонайширшу глибину і суттєву інформованість особистості широкого кола академічних предметів.

Першочерговими завданнями даного підрозділу школи-комплексу є:

1. Формування та розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей, до яких належать:

- засвоєння щонайбільшого обсягу наукової інформації, на яку здатна конкретна дитина;
- засвоєння прийомів, способів застосування наукових

Микола ГУЗИК

Член-кореспондент
АПН України,
директор
авторської
школи-комплексу
№ 3 міста Южного
Одеської області

**«Школа
Гузика —
острів добра,
науки,
просвіти,
людського
тепла в морі
сьогоднішніх
людських
негарздів»**

Дмитро ДЕМЧЕНКО,
начальник Управління
освіти Одеської
облдержадміністрації

© Микола ГУЗИК, 2001

знань для самовдосконалення та пізнання світу;

- володіння рідною мовою і найбільш поширеними світовими мовами та відповідними навичками спілкування з людьми;

- володіння сучасними технічними засобами збереження, опрацювання та передачі інформації;

- засвоєння технології мисленнєвої діяльності над науковою інформацією (аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення тощо);

- уміння та навички перетворення наукової інформації, переносу пізнавальних дій у подібні та нові ситуації;

- засвоєння вмінь та навичок, знаходження взаємозв'язків і взаємовідносин між окремими частками інформації, включаючи сховані, непрямі, опосередковані зв'язки;

- навчання прийомів та методик узагальнення та наукових висновків;

- здійснення аналізу та синтезу інформації з метою її диференціації та інтеграції;

- засвоєння відповідних мисленнєвих технологій, що використовуються в роботі над вирішенням складних та заплутаних наукових проблем;

- володіння вміннями та навичками добору потрібної інформації для організації пошукової діяльності та доказу відповідної наукової гіпотези чи захисту власної точки зору;

- уміння та навички засвоєння складних ідей та сприйняття тонких, малопомітних відмінностей;

- чутливість до сприйняття протиріч та вміння виявляти і аналізувати різні недоречності;

- уміння знаходити не один, а декілька альтернативних шляхів задовільного вирішення наукової проблеми (уміння добирати потрібну інформацію, користуючись друкованими джерелами, та засоби, шляхом безпосереднього осмислення навколишньої дійсності та ін.);

- уміння аналізувати процес діяльності та передбачати його кінцевий результат;

- прийняття методики діалогічного мислення, мисленнєвої діяльності та пізнання невідомого за допомогою моделювання відповідних процесів, механізмів тощо;

- засвоєння прийомів та способів мислення за аналогіями та відповідно до тих чи інших алгоритмів і зразків;

- уміння використовувати наукові знання для вирішення практичних проблем;

- цілеспрямованість мислення на задоволення потреб, що впливають із діяльності людини;

- засвоєння прийомів і способів трансформації знань, умінь та навичок;

- критичне мислення та засвоєння різних технологій оцінювання кінцевих результатів аналітико-синтетичного акту;

- допитливість та творча наснага дитини;

- уміння та навички дивергентного, конвергентного та оцінювального мислення;

Загально-освітня середня школа покликана розвинути та добре виховати ту частину молоді, яка не має яскраво вираженого академічного таланту

Директор школи, діцею, гімназії, №1-2001

- засвоєння послідовності дій логічного мислення та побудови логічних доказів;
- вміння та навички опрацювання літературних джерел, з метою добору доказів на підтримку наукової гіпотези чи припущення;
- індивідуальний стиль навчання та пізнання світу;
- засвоєння різноманітних прийомів запам'ятовування (мнемотехніки) та розвиток різних видів сприйняття.

2. Виявлення природних особливостей, творчих здібностей дітей та створення умов для їх реалізації і неухильного розвитку.

Зокрема, педагогічна увага з боку академічної школи зосереджена на вирішенні таких проблем розвитку творчої сфери особистості як-то:

- формування самостійності мислення;
- розвиток швидкості розумових операцій шляхом засвоєння найбільш економічних аналітико-синтетичних процедур;

- створення умов для виявлення і реалізації інтуїції дитини та оригінальності мислення;
- формування гнучкого кмітливого та креативного інтелекту;
- розвиток психічних якостей, що зумовлюють можливість та потребу щодо постійної на-

- пруженої концентрації уваги, глибокого проникнення в сутність речей та явищ;
- створення умов для реалізації максимальних можливостей творчої уяви, фантазії дитини, висловлення оригінальних ідей та можливостей щодо винахідницької діяльності;
- формування прогностичних якостей інтелекту, виваженості та сміливості щодо прийняття ризикових рішень;
- розвиток критичного ставлення до неоднозначних явищ, ідей, предметів;
- формування постійної потреби самовдосконалення інтелектуальних здібностей, розширення інформованості конкретно кожної особистості та її перетворюючих можливостей.

3. Забезпечення необхідних умов для розвитку емоційної сфери учня.

- Цей аспект завдань академічної школи передбачає:
- створення реалістичної картини самосприйняття і самооцінки особистістю;
 - формування вмінь правильно сприймати критичні зауваження, адекватно змінювати себе;
 - формування та розвиток механізмів тонкого емоційного сприйняття явищ життя;
 - розвиток якостей толерантності, емпатичності у відносинах між людьми;
 - формування спрямованості особистості на аналіз своїх вчинків та дій;
 - розвиток ініціативності, активності, наполегливості при виконанні будь-якої роботи;

“...А ми — основна і старша школа — навчаємо таких дітей, з яких багато не те, що вчитися, а й до школи ходити не хоче”, — наголошує директор середньої загальноосвітньої школи № 2 I-III ступенів м. Козова Тернопільської області Богдан Пеліга. (Освіта України, № 4 від 24 січня 2001 року). Ця проблема характерна для багатьох шкіл України.

Як розв’язана вона у школі Миколи Петровича Гузика — читайте у даній статті.

- засвоєння моральних законів, принципів та способів культурної поведінки між людьми;
- виховання здатності до альтруїстичних вчинків;
- виховання почуттів самоповаги; незалежності мислення та поведінки;
- володіння багатим арсеналом прийомів та способів для самонастроювання на ту чи іншу діяльність, у тому чи іншому середовищі, у тій чи іншій ситуації; чутливість до аналізу морально-етичних ситуацій та дій;
- виховання культури та прояву почуття гумору;
- уміння вести конкурентну боротьбу без порушення морально-етичних норм;
- знання своїх сил, здібностей та постійне дбання про їхнє вдосконалення;
- високу працездатність та працелюбність; самоорганізацію та вміння керувати своїми діями та вчинками;
- відкритість характеру, націленість на сприйняття добрих вчинків та суспільно-корисних дій;
- засвоєння комунікативних умінь та навичок;
- формування лідерських та організаційських здібностей; уміння виконувати функції підлеглої людини;
- формування прийомів та способів оцінювального мислення;
- формування чутливості до краси, гармонії, добродійного ставлення до людей та природи;
- формування настійливості в досягненні мети;
- уміння переживати невдачі, відсутність похвали та винагороди з боку людей;
- уміння вибудовувати та

передбачати далекі перспективи, організувати широкий загал людей, обставин для досягнення мети;

- формування здатності до осмислення своєї душі, потреби з'єднання її з Богом;
- формування совісті, почуття сорому за погані вчинки, необхідності покаяння перед Богом і відчуття найвищої благості в служінні йому;
- формування життєвої святості і непорочності через пізнання Бога та служіння йому.

Академічна багатопрофільна школа вибудовується таким чином, щоб максимально забезпечити виконання, насамперед, вимог до шкільної освіти:

- наступності і безперервності;
- самодостатності для становлення розвитку молодої людини та її адекватного світосприймання;
- готовності до самостійного громадського, сімейного та індивідуального життя відповідно до чинних норм і законів у суспільстві.

Освітній вектор передусім спрямовується на засвоєння чинних моральних зразків людського життя. Крім цього освіта спрямовується на усвідомлення учнями змісту та способів організації суспільства та його діяльності.

Провідним принципом організації навчально-виховного процесу є

Спеціалізована середня академічна школа: у ній вчать ся ті діти, в яких є яскраво виражені здібності до засвоєння академічних знань

Директор школи, діцею, сім'язіт, №1-2001

**Вища школа
для тієї
частини
учнів, в яких
досить рано
визначилися
професійні
уподобання,
та тих, що
володіють
неординар-
ними
навчальними
здібностями**

принцип відповідності мети, змісту, технології навчання, розвитку та виховання до провідної діяльності учня.

Виходячи з цієї вимоги, навчально-виховний процес диференціюється за такими критеріями:

- метою та завданням освіти конкретної дитини;
- змістом освіти;
- технологією освіти;
- кінцевими показниками освіти.

Зорієнтованість навчання й розвитку на індивідуальні можливості та потреби дитини вказує на конкретні якості, які мають бути притаманні новій моделі академічної школи. Насамперед ця модель повинна мати іншу структуру освітніх підрозділів; інший зміст навчання, розвитку та виховання дітей; вона повинна застосовувати інші технології в організації роботи освітніх складових ланок школи.

Відповідно до цих вимог академічна школа складається з таких структурних одиниць як-то:

- повна загальноосвітня середня школа в складі 1—11-х класів;
- спеціалізована середня школа в складі прогімназії (2-3 кл.), гімназії (5-11 кл.), ліцею (8-11 кл.);
- вища школа I-II рівнів акредитації у складі мовно-правового коледжу.

Повна загальноосвітня середня школа забезпечує отримання повної загальної академічної середньої освіти відповідно до діючих державних стандартів. Вона покликана розвинути та добре виховати ту частину молоді,

яка не має яскраво вираженого академічного таланту.

Спеціалізована середня академічна школа забезпечує учневі такий рівень його освіченості, який відповідає вимогам до освіти випускників державних гімназій та ліцеїв.

У цій школі вчать ті діти, в яких є яскраво виражені здібності до засвоєння академічних знань. Провідною діяльністю цих дітей є та, що охоплює сферу інтелектуальної діяльності.

Вища школа дає змогу поєднати одержання повної загальної освіти з професійною вищою освітою для тієї частини учнів, в яких досить рано визначилися професійні уподобання, та тих, що володіють неординарними навчальними здібностями.

Профіль коледжу дозволяє отримати на рівні молодшого спеціаліста та бакалавра вищу освіту у сфері іноземних мов, права та економіки.

Він обраний не випадково: відомо, що мовленнєва, правова та економічна освіта є загальною обов'язковою базою для отримання найрізноманітніших професій, що потребують закінчення відповідного вузу.

**БАГАТОРІВНЕВІ
ДИФЕРЕНЦІЙОВАНІ
ШКОЛА МИСТЕЦТВ,
СПОРТИВНА ТА ТРУДОВА
ПРОФЕСІЙНА ШКОЛИ**

Загальноосвітня дитяча школа мистецтв забезпечує:

- а) загальну естетичну освіту дітей у межах вимог державних програм у цій освітній галузі;

б) спеціалізовану допрофесійну освіту дітей у межах вимог програм для дитячих шкіл мистецтв;

в) персональну освіту талановитих дітей у галузі мистецтв на рівні вимог спеціалізованих художніх дитячих шкіл.

Відповідно до названих функцій школа-мистецтв складається з відділень, кожне (крім першого) з яких має три підрозділи: загальноосвітній; спеціалізований загальний; спеціалізований для талановитих дітей.

У конкретних умовах, де діє авторська школа, склалися такі відділення:

- загальноосвітнє;
- образотворчого мистецтва;
- вокально-хорове;
- музичне;
- хореографічне;
- театральне.

У фізкультурно-спортивній школі є три відділення, які забезпечують фізичний розвиток дітей та підтримку належного стану їх здоров'я, відповідно до фізичних можливостей та уподобань учнів:

а) відділення загальної фізкультури;

б) спортивне;

в) відділення корекції фізичних вад та реабілітації при тимчасовій втраті здоров'я.

На першому відділенні навчаються та розвиваються ті діти, які не мають протипоказань щодо фізкультури в межах державних програм з цієї дисципліни та не бажають стати спортсменами.

На спортивному відділенні виховуються спортсмени найрізноманітніших

спеціальностей: з легкої атлетики, гімнастики, ігрових видів спорту, важкої атлетики, водних видів спорту тощо.

Відділення корекції відвідують тільки хворі діти.

Кожне з відділень працює за державними програмами, що існують для відповідних типів шкіл (загальноосвітня, дитяча спортивна). Заняття з видами спорту ведуться спортсменами

школи ведеться за індивідуальним графіком, а найбільш талановиті з них навчаються за персональними програмами. У цьому випадку до персонального навчального плану спортсмена вводиться 18 годин занять на тиждень в академічній школі та 18-20 — у спортивній школі.

В окремих випадках можуть створюватися спортивні класи з різновіковим складом учнів. Як правило, до них входять діти-спортсмени однієї-двох команд з ігрових видів спорту (футболісти, баскетболісти, регбісти та ін.).

Навчання цих дітей в академічній школі проходить за програмами різних класів з іншою структурою уроків та програм.

Уроки в таких класах спарюються (35+35), а програми диференціюються відпо-

Спортивна боротьба — один із найефективніших чинників розвитку особистості

Вирішальним критерієм для призначення учня в той чи інший материнський клас є темп засвоєння базисного компонента шкільної програми

відно до вікового розмаїття дітей у класі.

Найбільш ефективними, з огляду на пріоритетне спортивне навчання учнів, є подібні угруповання дітей 5-6 класів, 7-8 класів, 9-10 класів.

Професійно-трудоий комплекс призначений для організації ефективного розвитку дітей та підтримки трудового таланту відповідної категорії учнів.

Цей комплекс складається з двох відділень:

- а) загальнотрудоого;
- б) виробничого.

Загальнотрудове відділення забезпечує ефективну реалізацію тих задач, які ставляться перед загальноосвітньою школою в галузі трудового виховання та професійної орієнтації. Викладання на цьому відділенні ведеться у відповідності до діючих стандартних програм з праці та виробництва.

Виробниче відділення має на меті створити необхідні умови для занять окремої категорії дітей, які вже оволоділи навичками продуктивної праці в тій чи іншій галузі.

На цьому відділенні створюються окремі виробничі цехи, кабінети, де виробляється на продаж той чи інший товар. Традиційно це можуть бути вироби прикладного мистецтва (вишивки, різб'яні витвори, килими тощо), різна друкована продукція (листівки, буклети, реклама та ін.), швейна продукція та ін. Діти, які займаються на виробничому відділенні, також навчаються за індивідуальними планами та програмами.

СТРУКТУРА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОВНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Повна загальноосвітня академічна школа забезпечується особливою структурою учнівських формувань, що підтримують систему особистісно-орієнтованого навчання, розвитку та виховання.

Є чотири різновиди навчальних учнівських формувань:

- материнські класи;
- диференційовані групи;
- індивідуальні групи;
- персональні групи.

Материнські класи призначені для навчання, розвитку та виховання дітей, які добре встигають з усіх предметів та успішно розвиваються і виховуються за умов колективних форм навчання.

Материнські класи формуються з учнів, які мають більш-менш однакові здібності до навчання.

Вирішальним критерієм для призначення учня в той чи інший материнський клас є темп засвоєння базисного компонента шкільної програми. Відповідно до темпу просування дитини за програмою створюються три види материнських класів:

- клас із нормальним (плановим) темпом просування за шкільними програмами;
- клас із прискореним темпом навчання;
- клас із уповільненим тем-

пом засвоєння шкільних програм.

Важлива ознака материнських класів — динамічний персональний склад учнів. Якщо учень не в змозі встигнути за темпом засвоєння шкільної програми, його переводять у клас із відповідним темпом навчання.

Коли створюються перші класи, персональний склад материнських класів формується з учнів, які володіють приблизно однаковими знаннями, вміннями та навичками. Серед цих показників найважливішими є вміння читати та виконувати арифметичні дії.

Учні, котрі ще до школи навчилися краще за інших читати й лічити, зараховують до класу з прискореним темпом навчання. Учні з найгіршими показниками складають материнський клас із уповільненим темпом засвоєння шкільної програми.

Решта дітей зараховується до класу з нормальним темпом навчання.

Відтак упродовж усього періоду навчання дитини в школі вона може перебувати в тому материнському класі, де зібрані діти майже з однаковими навчальними можливостями. Завдяки цьому в класі створюються умови, які дають дитині змогу витратити мінімально необхідний час для повного засвоєння навчального матеріалу.

Дитину переводять до класу з відповідним темпом засвоєння шкільних програм з обов'язковим дотриманням певних вимог, що дуже важливо для формування

позитивного ставлення учня до навчання і даної системи в цілому:

1. Перехід з одного материнського класу до іншого має бути добровільним, тобто його необхідність має усвідомлювати сам учень.

2. Остаточному переходу має передувати більш-менш тривалий підготовчий період, упродовж якого вирішуються два важливих питання:

а) встановлюється, чи не є спад або підйом навчальних успіхів дитини тимчасовим явищем, зумовленим біоритмами, емоційними переживаннями тощо;

б) ліквідується відставання від шкільних програм, тобто рівень знань, умінь та навичок учня доводять до рівня класу, в який його переводять.

Упродовж підготовчого періоду дитину навчають за перехідною програмою, яка, залежно від наступного уповільнення чи прискорення темпу навчання, може бути двох видів:

1) ліквідуєча ті прогалини в знаннях, умінях та навичках, які заважають учневі встигати з усіх предметів за даних умов у материнському класі;

2) компенсуюча відставання учня від програм класу з вищим темпом навчання, куди має бути переведена дитина.

Зрозуміло, що за першою програмою навчаються учні, які переходять до класу з уповільненим темпом навчання. Друга — призначена для тимчасового навчання дітей, які виявили здатність засвоювати шкільні

Важлива ознака материнських класів — динамічний персональний склад учнів

Перехід з одного материнського класу до іншого має усвідомлювати сам учень

Чи доцільне збільшення обсягу домашніх завдань?

Відповідь — у статті Миколи Гузика

Чому в авторській школі можна зустріти учнів, які з одних предметів відстають від термінів навчального плану, а з інших — їх випереджають

програми в прискореному темпі.

Для реалізації перехідних програм вибирається одна з двох форм навчання:

- індивідуальне навчання за межами класу впродовж одного-двох місяців;
- навчання безпосередньо в класі за індивідуальною програмою.

Перша форма навчання вимагає додаткових коштів. Джерела надходження можуть бути різними, включаючи батьківську плату. Друга — вимагає від дитини додаткового напруження фізичних сил, оскільки виконати перехідну програму за цих умов можна лише за рахунок збільшення обсягу домашніх завдань.

Загальний підхід до вирішення проблем переходу учня з класу, працюючого з одним темпом, до іншого має бути таким: якщо дитина відстає від основної маси учнів у материнському класі, то до прийняття рішення про перехід до класу з нижчим темпом засвоєння шкільної програми її слід перевести на індивідуальне навчання терміном до двох місяців. Упродовж цього часу учень та його індивідуальний учитель повинні ліквідувати відставання. Лише тоді, коли це не вдається, дитину переводять до материнського класу з уповільненим темпом навчання.

Важливою ознакою організації навчання дітей за даною моделлю є незалежне просування учня із нижчого ступеня навчання на вищий. Принцип незалежності реалізується таким чи-

ном, що учня із даного класу переводять до наступного попредметно в будь-який момент навчального року, а не за підсумками виконання річних програм. Це означає, що перехід дитини з даного класу до наступного стає можливим лише тоді, коли вона успішно виконає базисну програму.

З огляду на ці вимоги, термін навчання учня в даному класі з даної дисципліни за даною програмою може бути скороченим, збільшеним або відповідним до стандартного навчального плану. Тому часто в авторській школі можна зустріти учнів, які з одних предметів відстають від термінів навчального плану, а з інших — їх випереджають. Скажімо, з математики — вони п'ятикласники, а з мов навчаються в шостому чи ще старшому класі.

Щоб створити реальні можливості для навчання дитини в різних класах з різних предметів, складають відповідний розклад занять. Найпростіша форма такого розкладу — коли в один і той же час у різних класах проводяться уроки з одного предмета. Наприклад, на першому уроці проводяться уроки з української літератури, на другому — з мови та ін. У старших класах цю проблему можна вирішити за рахунок застосування відомої "системи занурення".

В окремих випадках, з огляду на фінансові можливості школи чи учня, застосовується індивідуальне і персональне навчання учня, що "відбився" від планово-

го графіка засвоєння шкільних програм.

У загальному вигляді перехід учня з одного темпу навчання на інший можна проілюструвати такою схемою:

Як правило, найдинамічніші за контингентом є перші класи. У другому класі перехід учнів від одного темпу навчання до іншого спостерігається значно рідше, а у третьому — його майже не буває.

Якщо правильно застосувати систему вільного переходу учня від одного темпу проходження шкільної програми до іншого, на початку чи у середині третього року шкільного життя дитини остаточно зникають материнські класи зі збільшеним на один рік терміном навчання в початковій школі.

Завдяки цій системі значна частина учнів (понад 60%) закінчують початкову школу з усіх предметів раніше встановленого терміну. Це діти, які навчаються в стабільних материнських класах з темпом навчання, що забезпечує скорочене на один рік проходження шкільних програм. Орім того, частина учнів (до 12%) закінчують початкову освіту в індивідуальних та персональних групах за ще коротший (на 1—1,5 роки) термін. Цих дітей переводять до неповної середньої школи за результатами випускних екзаменів.

При вільному просуванні дітей за програмами весь учнівський контингент чітко розмежовується на три при-

родні потоки.

У першому — концентруються ті, які швидше, ніж інші, оволодівають читанням, мовами та письмом.

У другому — збираються учні, більш здібні до математики.

У третьому — залишаються ті, хто однаковою мірою успішно чи неуспішно встигають з усіх предметів.

Ця дуже важлива обставина диктує відповідний підхід до вибору змісту навчання дітей з кожного потоку, який мусить забезпечувати прогресивний розвиток тих психофізичних функцій, які проявилися через успіхи у засвоєнні відповідних предметів.

Очевидно, групі дітей, яка більш вправно і швидко оволодіває читанням, мовами та письмом, притаманний художньо-образний тип мислення (за класифікацією І.П.Павлова).

Ті, хто швидше справляється з програмами з математики, ніж із гуманітарних предметів, мають логіко-абстрактний тип аналітико-синтетичної діяльності.

Діти, які не надають пріоритетів певній розумовій діяльності, мають однакові можливості в аналітичних діях відчуттєвого і логіко-абстрактного типів.

Очевидно, що учні з художньо-образним типом мислення краще сприймають реально існуючі предмети та явища, або їх абстрактні замітники (слово, образ, малюнок тощо). Розумові дії вони легко виконують над різноманітними предметами та явищами, які або існують у природі, або легко ініціюються їх уявою. Для розумового розвитку дітей із художньо-образним типом мислення потрібно, щоб інформаційний матеріал приносив для них якомога більше емоційних переживань, був насичений яскравими образами. Тому в номенклатурі навчальних предметів мають бути література, мови,

історія, географія, образотворче мистецтво та ін.

Однак це не означає, що учні з даним типом аналітики не повинні вивчати предмети абстрактно-логічного змісту. Але у викладанні цих предметів мають переважати методи й прийоми, наповнені аналогіями та асоціаціями з яви-

щами навколишнього життя. Це має бути, наприклад,

математика в картинках, математика в образах та ін.

Навпаки, в навчальних планах тих класів чи груп, де навчаються діти з абстрактно-логічним типом мислення, мають превалювати математика, логіка, предмети природничого циклу. Гуманітарні та суспільні науки слід викладати не як описові предмети, а як логічно обумовлені умоглядні дисципліни. На першому місці тут ставимо не факти, сюжети та інший описовий матеріал, а той логічний висновок, який впливає з аналізу цих фактів, подій чи сюжетів.

У групах, де навчаються діти зі збалансованим типом аналітико-синтетичної діяльності, запроваджується навчальний план, в якому більш-менш паритетно представлені предмети математико-природничого і гуманітарно-суспільного циклів.

Після першого року навчання в академічній школі деякі з них, а саме ті, що виявили здібності до засвоєння більш розширеного і складнішого навчального матеріалу, мають можливість вступати до прогімназії. У прогімназіях запроваджується розширений навчальний план з іноземних мов, математики й літератури. У класах цього типу вводяться пошукові методи навчання, а також самостійне вивчення окремих тем і предметів.

Для навчання в прогімназійних класах дітей відбирають спеціально. Головне завдання відбору — відокремити дітей з яскраво вираженим творчим потенціалом від усієї маси учнів, що за-

Заняття з образотворчого мистецтва

кінчили перший клас.

Найбільш суттєвою ознакою творчої особистості є постійний потяг до перетворення та раціоналізації всього того, з чим вона має справу. Суттєва риса творчо обдарованого учня — його рання самостійність, що спирається на добре розвинену пам'ять та абстрактно-логічну сферу інтелекту.

Конкретний відбір учнів для прогімназії здійснюється за результатами річних спостережень їх учителів, вихователів, а в окремих випадках — за спеціальними тестами. І в тому, і в іншому разі кандидата в прогімназію оцінюють за такими показниками:

- стан психофізичного розвитку;
- розвиток пізнавальних можливостей;
- розвиток мотиваційної сфери;
- афективні дані особистості.

Кожен з цих показників визначається за такими чинниками:

1. Стан психофізичного розвитку:

1.1. Відповідність фізичного розвитку та стану здоров'я тому психофізичному навантаженню, яке очікується в прогімназії.

1.2. Працездатність нервових клітин мозку, що виявляється через послідовність збудження і гальмування нервових процесів. Даний аспект можна оцінити на основі таких якостей дитини:

- висока працездатність;
- здатність переносити велике нервове напруження;
- рішучість;

- висока інтелектуальна активність;
- націленість на досягнення кінцевого результату;
- хоробрість;
- добрий апетит;
- глибокий сон;
- наполегливість;
- висока витривалість.

1.3. Рухливість нервових процесів.

2. Розвиток пізнавальних можливостей.

2.1. Добре розвинена пам'ять.

2.2. Гарно розвинена увага і кмітливість.

2.3. Широка інформованість і вміння організувати матеріал для операцій мозку.

2.4. Самостійність мислення.

2.5. Швидкість засвоєння інформації, економність розумових дій.

2.6. Глибина розуму.

2.7. Критичність та гнучкість розуму.

2.8. Володіння розумовими операціями — аналізом, синтезом, порівнянням, абстрагуванням, класифікацією, систематизацією та узагальненням.

2.9. Креативність.

2.10. Розвинена інтуїція.

2.11. Творча уява та фантазія.

2.12. Співвідношення між

Суттєва риса творчо обдарованого учня — його рання самостійність

Англійську мову вивчаємо за допомогою комп'ютера

Суттєвою ознакою творчої особистості є постійний потяг до перетворення та раціоналізації всього того, з чим вона має справу

конвергентним і дивергентним мисленням.

2.13. Рівень розвитку оцінювального мислення.

2.14. Оригінальність мислення.

2.15. Асоціативність.

2.16. Інтелектуальна активність.

3. Стан та розвиток мотиваційної сфери:

3.1. Необхідність самореалізації.

3.2. Необхідність творчості.

3.3. Необхідність інтелектуальної активності.

3.4. Направленість пізнавальних процесів.

3.5. Мотивація досягнень.

3.6. Необхідність лідерства.

4. Стан афективного розвитку.

4.1. Віра дитини в Бога та релігійна активність.

4.2. Наявність та зміст "Я-концепції".

4.3. Самоповага та незалежність від учителів.

4.4. Сила волі.

4.5. Активність, ініціативність, рішучість і наполегливість.

4.6. Здібність до самоорганізації та самоконтролю.

4.7. Злагідність, емпатичність; толерантність.

4.8. Вміння організувати навколо себе людей.

4.9. Наявність сумління.

4.10. Чутливість до аналізу моральних проблем, наявність "моральних запобіжників".

4.11. Почуття гумору.

4.12. Бажання змагатися.

4.13. Знання свого таланту та увага до його розвитку.

4.14. Упевненість у своїх силах та здібностях.

4.15. Готовність працювати без винагороди.

Крім вищезазначеного,

дітей, що претендують на навчання в прогімназійних класах, обстежують на тип вищої нервової діяльності (за І.П.Павловим). Обстеження проводять відповідно до типу мислення, за такими показниками:

1. Предметно-образний тип аналітико-синтетичної діяльності.

1.1. Емоційність по відношенню до предметів та явищ природи.

1.2. Вміння застосовувати аналогії в мисленні.

1.3. Наявність яскраво виражених мрій.

1.4. Розвиток мімічних та артистичних здібностей.

1.5. Здібність до імпульсивних дій.

1.6. Здібність до гуманітарних предметів та наук.

1.7. Здібність до малювання, живопису та скульптури.

1.8. Вміння красиво вдягатися та стежити за своїм зовнішнім виглядом.

1.9. Простота і безпосередність.

1.10. Любов до маленьких дітей і тварин.

1.11. Добре розвинені мова та бажання читати.

2. Абстрактний тип мислення.

2.1. Обдуманість дій та вчинків.

2.2. Схильність до сумнівів, намагання в усьому дійти свого висновку.

2.3. Схильність до математики.

2.4. Схильність до аналізу, класифікації та узагальнення.

2.5. Послідовність і рішучість у діях.

2.6. Гарна пам'ять щодо дат і фактів.

2.7. Схильність до теоретич-

них узагальнень, формул, логічних схем тощо.

2.8. Розбірливе ставлення до вибору друзів.

2.9. Схильність до винахідницької та раціоналізаторської діяльності.

2.10. Схильність до колекціювання.

2.11. Конкретність у висловлюванні та висновках.

Навчання дітей з неоднаковим типом вищої нервової діяльності в прогімназії має свої відмінності. Вони реалізуються через зміст навчального плану та технологію навчання. Виходячи з того, що кожна дитина, незалежно від її психофізичних та духовних даних, має отримати добру початкову освіту з усіх стандартних навчальних предметів, зміст навчання диференціюється з дотриманням таких вимог:

1. Для кожного класу, незалежно від домінуючого типу мислення дітей, встановлюється єдиний базовий навчальний план, що відповідає державному стандарту.

Реалізується цей навчальний план при шестиденному робочому тижневі протягом п'яти днів, а при п'ятиденці — чотирьох.

2. Уводиться варіантна частина навчального плану, яка задовольняє потребам специфічного сприйняття учнів із відповідним типом вищої нервової діяльності.

На реалізацію цієї частини плану в прогімназії відводиться один день на тиждень.

За умов, коли в школі є достатня кількість учнів, що задовольняють вимогам прогімназії, створюються класи з контингентом дітей одно-

рідного типу мислення. Це дає змогу застосувати таку методику навчання дітей, яка найкраще відповідає особливостям їх сприйняття та завданню розвитку природного типу вищої нервової діяльності.

Коли в школі є тільки один клас прогімназії, означена проблема вирішується шляхом застосування Комбінованої системи організації навчально-виховного процесу.

Отже, якщо в школі — лише один курс прогімназії, раз на тиждень його слід розділити на три групи:

1-ша для реалізації та розвитку художньо-образного типу мислення;

2-га для реалізації та розвитку абстрактного типу мислення;

3-тя для реалізації та розвитку змішаного типу мислення.

Такий розподіл вимагає деякого збільшення асигнувань на утримання початкової школи. Як вийти із скрути? (Див. на 20 стор.)

У навчальні плани диференційованих груп включаються предмети, які дають дитині змогу безпосередньо в процесі навчання реалізувати особливості її вищої нервової діяльності і притаманний їй талант.

Зауважимо, що до прогімназії потрапляють тільки діти з вираженими пізнавальними здібностями. Однак вони не обов'язково можуть реалізуватися в академічній сфері, тобто під час засвоєння шкільних навчальних предметів.

Тому традиційне розширення звичайних шкільних

Застосувати таку методику навчання дітей, яка найкраще відповідає особливостям їх сприйняття та завданню розвитку природного типу вищої нервової діяльності

ЯК ЗБІЛЬШИТИ АСИГНУВАННЯ НА УТРИМАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Цього можна досягти за рахунок:

1. **варіантної частини навчальних планів** (частково);

2. **ставок, що виділяються на утримання груп подовженого дня** (у цьому разі ставки розподіляються на утримання фахівців, які займаються з дітьми в диференційованих групах);

3. **фондів школи**, включаючи обов'язковий спеціальний фонд батьків для підтримання стабільного функціонування школи;

4. **часткового скорочення годин**, що відводяться на реалізацію базових планів школи (включаючи і старшу школу) та позакласну роботи;

5. **скорочення адміністративно-управлінського штату** школи (соціального педагога, організатора позакласної роботи, військового керівника тощо);

6. **вакансій**, які можуть виникати в школі як епізодично, так і впродовж тривалого періоду;

7. **економії заробітної платні**, яка виникає внаслідок заміни спеціалістів з більш високою заробітною платнею на спеціаліста з нижчою зарплатнею;

Очевидно, що ці сім джерел можливого фінансування диференційованих груп можуть поєднуватися за принципом "хто скільки може".

За вирішенням проблеми

програм або включення в навчальні плани дисциплін, які вивчаються в старших класах (біологія, фізика, хімія та ін.) не може бути достатнім для вирішення завдань розвитку цих дітей.

Водночас різні види занять, які спонукають дитину до прояву фантазії, інтелектуальної напруги, критичного мислення, наполегливості в пошуках нетрадиційних способів та методів вирішення навчальних і життєвих проблем, входять до числа тих уроків, які даються учням в особливі дні занять у диференційованих групах.

Отже, навчальні плани диференційованих груп за номенклатурою предметів залишаються такими ж, як і базові, але з більш-менш вираженою профільністю.

Наприклад:

- учні з предметно-образним типом мислення в ці окремі дні займаються читанням, рідною та іноземними мовами, малюванням, співами та хореографією;
- учні з абстрактним типом аналітико-синтетичної діяльності займаються математикою, рідною та іноземними мовами, комп'ютерною справою, малюванням, співами та хореографією;
- учні зі змішаним типом мислення поглиблюють свої знання з тих предметів, які включено до стандартного навчального плану початкової школи.

Крім того, що в різних диференційованих групах номенклатура навчальних предметів дещо різна, зміст навчання має свої загальні стабільні ознаки, а саме:

1. У змісті навчально-пізнавальної діяльності інтегровано процеси засвоєння конкретної суми академічних знань, умінь та навичок (засвоєння навчальної інформації з основ наук) з процесами розвитку структури мислення.

2. У змісті навчальних програм ураховано проблеми, що входять до сфери провідної діяльності конкретної дитини. Це спонукає учня до переосмислення та трансформації отриманих ним знань і генерації нових ідей.

3. Навчальні проблеми, що пропонуються учням для вирішення, повинні мати декілька правильних розв'язків. Ця обставина має привчити дитину до думки, що в науці немає нічого незмінного і однозначного; що наука знаходиться в стані нескінченного розвитку, самовдосконалення та стрімкого накопичення нової інформації про навколишній світ.

4. Заняття привчають дитину вільно користуватися різноманітною довідковою літературою та отримувати необхідну інформацію шляхом постановки досліду і спостережень.

5. Програми повинні стимулювати творчу ініціативу учня та прояви сумлінності й наполегливості в досягненні мети.

6. Навчально-виховну діяльність треба організувати так, щоб навчати дітей співробітництву, використанню найкращих якостей своїх друзів для вирішення спільних проблем.

7. Програми слід складати відповідно до тих етапів

сприймально-аналітичної діяльності мозку, які самочинно відбуваються в ньому. Це дає можливість, розвиваючи структури мислення, водночас розширювати пізнавальні можливості.

8. Навчальні програми мають передбачати можливості для розвитку оцінювальної діяльності дитини, вибору того чи іншого інтелектуального навантаження.

9. Навчальні програми спрямовуються на розвиток дивергентного мислення, що реалізується в процесі інтеграції знань з різних областей академічних наук.

10. Навчальні програми не слід обмежувати жорсткими термінами їх виконання. Саме варіативність забезпечує швидке та чуйне реагування на зміни пізнавальних можливостей і потреб учнів.

11. Навчальні програми мають спонукати учнів до розвитку їхніх комунікативних здібностей, оволодіння сучасними засобами зберігання і передачі інформації (засвоєння іноземних мов, комп'ютерної грамотності тощо).

Важливе застереження: при складанні навчальних планів та навчально-виховних програм на кожний урок на перший план роботи з учнем треба ставити завдання розвитку вищих розумових процесів його мозку, а не гнатися за всебічною інформованістю дитини. З огляду на надзвичайні можливості пам'яті дітей цього віку, а особливо тих, що навчаються в прогімназії, можна легко наситити їхню свідомість чим завгодно, нехтуючи

У змісті навчальних програм ураховано проблеми, що входять до сфери провідної діяльності конкретної дитини

Важливе застереження: при складанні навчальних планів та навчально-виховних програм на кожний урок на перший план роботи з учнем треба ставити завдання розвитку вищих розумових процесів його мозку, а не гнатися за всебічною інформованістю дитини

Директор школи, ліцею, гімназії, №1-2001

розумінням і розвитком аналітико-синтетичних здібностей.

Коли в школі є кілька прогімназійних класів, проблеми створення однорідних диференційованих груп учнів вирішуються простіше, а саме: діти з різних материнських класів у дні, коли проводяться заняття в групах з розвитку відповідних типів мислення, відвідують ці уроки згідно з існуючим розкладом занять.

Цілком зрозуміло, що коли в школі є три прогімназійні класи в паралелі, то в день проведення профільних занять вони переформовуються у відповідні диференційовані групи. Уроки в цей день звичайно ведуть спеціалісти за рахунок годин класоводів. Навчання дитини в прогімназії, як і в інших материнських класах, має відкритий характер. Учні не дозволяється в будь-який час припинити заняття в цьому класі і через систему компенсуючого навчання перейти до будь-якого загальноосвітнього базового класу.

Як і в базових материнських класах, йому надається відповідна допомога через компенсуюче та індивідуальне навчання в разі його тимчасового відставання від програми в прогімназії. Він має можливість вільно рухатися за програмами з окремих предметів, випереджаючи чи відстаючи від програми.

На самому початку навчання дитини в школі дуже важливо своєчасно визначити оптимальний для неї темп засвоєння шкільної

програми. Щоб виявити придатну для учня швидкість просування за шкільними програмами, йому надається можливість перебувати у стартовому материнському класі впродовж першої навчальної чверті.

За підсумками навчання у першій чверті материнські класи переформовують, тимчасово виводячи з них тих, хто відстає від програм або їх випереджає. Усі учні, для яких не підходить темп засвоєння навчального матеріалу, встановлений у даному материнському класі, переводяться на індивідуальне компенсуюче навчання. Термін цього навчання встановлюють з огляду на індивідуальні навчальні можливості дітей, але він не може бути більшим одного-півтора місяця. За результатами індивідуального компенсуючого навчання учня можуть залишити у материнському класі або перевести до класу з прискореним або заниженим темпами засвоєння програми початкової школи.

Залишаються у своєму материнському класі діти, які ліквідували відставання від основної маси, або ті, що неспроможні надолганати дітей, які вчаться в класі підвищеного темпу.

Дуже важливою є проблема навчання дітей, які відсіялися з класу заниженого темпу. Очевидно, що вони потребують більш тривалого індивідуального та персонального навчання, розвитку і виховання. Проблема-тичним є пошук змісту їх освіти.

У результаті багаторічної роботи авторської школи

вироблено таку стратегію їх навчання:

1. Переорієнтація цілей навчальних програм із когнітивного на афективний розвиток дитини.

Це створює той емоційний фундамент, який дає змогу успішно розвивати пізнавальні потреби дитини, допомагає створювати адекватну “Я-концепцію” та виховувати самоповагу. Однією з причин поганого розвитку когнітивної сфери є можлива дошкільна ізоляція дитини від навколишнього світу. Це часто трапляється у бідних і морально неблагополучних сім'ях. У дітей цієї категорії не сформовані навички соціальної взаємодії, відчуття своєї ролі в житті інших людей. Вони індиферентні до проблем та переживань учителя за їхні ж навчальні успіхи тощо.

Важливою проблемою є ліквідація можливої моральної розпушеності учнів цієї категорії. Тому до програм їх освіти вводяться заняття, які розвивають здатність відчувати сором, докори сумління, почуття відповідальності та гордості за свої успіхи в навчанні.

Цих дітей треба спочатку привчити до того, що кожна людина повинна діяти тільки в дозволеніх межах поведінки, не допускати соціально невизнаних форм життя в суспільстві. Коли дитина засвоює та усвідомлює необхідність розумного обмеження поведінки, це породжує в її свідомості впевненість у своїх вчинках, створює атмосферу захищеності. Що, в свою чергу, дає змогу запобігати розвитку

страху перед учителем та школою взагалі, стримує агресивні реакції.

Однією з характерних ознак дітей, які не справляються з навчанням навіть при заниженому (на один рік) темпі засвоєння шкільних програм, є відчуженість від колективу класу. Проявляється вона в тому, що ці діти не беруть участі в групових іграх, колективних справах тощо. Відсутність інтересу до колективних розваг та справ пояснюється невмінням співпрацювати і спілкуватися з іншими людьми. З другого боку, участь такої дитини в колективних справах призводить до незадовільних результатів, зводить справи нанівець. У такому разі лідери колективу вдаються до відчуження невдах. Відтак у них розвивається стійкий комплекс бездіяльності, безініціативності, безпорадності, невміння співпрацювати з колективом. Породжується стійкий імунітет до будь-якої справи. Оскільки навчання у початковій школі має здебільшого колективний, груповий характер, то страх і байдужість дітей-невдах повністю ізолює їх від навчально-виховного процесу.

Реанімація колективістського самовизначення особистості дітей починається тоді, коли до програм діяльності учнів на уроках закладаються завдання та вправи, які спонукають учнів до прояву дуже делікатного і шанобливого ставлення одне до одного. Цінними є такі дії, коли учні спираються на досягнення один одного. Однією з ефективних форм

Однією з характерних ознак дітей, які не справляються з навчанням є відчуженість від колективу класу

Соціальна адаптація дитини — один із найважливіших напрямків виховної роботи в школі

такої навчально-виховної праці дітей є різноманітні ролі в ігрових ситуаціях. Цей дидактичний засіб створює найкращі умови для розвитку емпатії у дітей.

Важливою стороною афективного розвитку дитини є вирішення проблем, пов'язаних із соціальною адаптацією особистості. Тому в навчально-виховних програмах, які створює вчитель

для даної категорії учнів, мають знайти своє місце спеціальні завдання та ситуації, що навчають дітей стратегії вирішення міжособистісних проблем. Генеральною лінією цієї стратегії є виховання любові до ближнього. У свою чергу, ця якість дитини може реалізуватися через прояви турботи за своїх однокласників, учителів, батьків. У школі таку справу можна організувати через різні служби взаємної допомоги, використовуючи індивідуальні здібності та досягнення дітей. Слід мати на увазі, що діти, які відчувають себе невдахами, навіть за умови дуже повільного темпу засвоєння шкільних програм стають вразливими і знервованими. Зовні це може проявлятися або через постійну агресивність та нервову збудженість, або через со-

ромливість та апатію. І в тому, і в іншому разі вчителям треба проявляти великий такт по відношенню до внутрішнього, духовного "Я" дитини. Слід взяти за правило, що за будь-яких позитивних чи негативних результатів, які дитина здобуває навчальною працею, учитель повинен знайти те, за що можна її похвалити. Щоб мати реальні підстави для похвали, потрібно будувати навчально-виховні програми тільки на найкращих досягненнях конкретного учня. На час реанімації афективних якостей дитини слід повністю уникати ситуацій, що можуть закінчитися для неї невдачею. Це дасть дитині змогу усвідомити, що вона здатна успішно вчитися.

Відомо також, що емоції розвиваються в умовах спілкування з дорослими. Від дорослих дитина переймає досвід емоційного сприйняття світу. Тому всім дорослим — учителям, батькам, вихователям, старшим учням — потрібно проявляти особливу повагу, співчуття та бажання завжди приходити на допомогу. Важливо постійно залучати цю категорію дітей до колективних справ за участю більш дорослих та добре розвинених учнів.

З цього приводу слід зауважити таке: ні в якому разі діти з групи тимчасово відстаючих у засвоєнні шкільних програм не повинні вважатися інтелектуально відсталими. Сприймальні функції таких учнів можуть бути достатньо розвиненими, але в ситуаціях

шкільного навчання — заблокованими з боку афективної сфери. Тому часто від батьків цих дітей можна почути, що вони в домашніх умовах добре засвоюють найрізноманітнішу інформацію, особливо до теми, пісні, парадоксальні історії, сімейні події тощо. Тому часто батьки губляться та ніяковіють із приводу неуспішності дитини в школі.

2. Надання дитині можливості займатися тим предметом, який у даний час знаходиться в колі її пізнавальних інтересів.

Це означає відмову від жорстких традицій та правил класичної класно-урочної системи, коли уроки проводять за єдиним розкладом, де чергуються навчальні предмети. У групі, де навчаються діти, що відстають, учителю нерідко доводиться вести одночасно як уроки читання, так і математики, а можливо, й письма та інших предметів. Найважливішою цінністю на заняттях, яку вчитель мусить ревно плекати, є прояви дитячої ініціативи та самостійності в пізнавальному процесі. Тільки на паростках цих складових людського характеру можна прищепити впевненість у своїх силах, а відтак — любов і спрагу до інтелектуальної діяльності.

Наш практичний досвід підказує, що в умовах, коли діти самочинно й вільно розпоряджаються своїм часом, класним простором, самі вибирають предмет для занять, вони досить швидко набувають тих академічних і вольових навичок, які

потрібні їм для успішного навчання.

У даній ситуації суттєво змінюються акценти в функціональній ролі самого вчителя. Тепер він із інформатора та арбітра перетворюється на консультанта й організатора індивідуального навчально-виховного процесу. Для нього за цих умов першочерговим стає завдання не який зміст вивчати, а як навчити учня вивчати той чи інший матеріал.

Учитель не повинен ні підганяти дитину, ні зупиняти її раніше, ніж вона сама цього забажає. Діти й учителі в такому класі мають стільки часу, скільки потрібно, щоб повністю засвоїти й усвідомити той матеріал, яким займався конкретний учень. На таких заняттях учитель, як правило, відводить певний час для бесіди за результатами заняття. Вдало продумані запитання дозволяють виправити можливі помилки, яких припустився учень, розширити та поглибити набуті знання та закріпити навички. Запитання формулюють так, щоб у них завжди був елемент нового і цікавого для кожного учня. Наприклад: “Як ти думаєш, чому так сталося?”, “Що ще можна було використати чи зробити?”, “Як швидше це зробити?” тощо. Це реанімує втрачену природну цікавість дитини, стимулює винахідливість, самостійність мислення та інші якості інтелекту.

За умови, коли учень на уроці захопився якимось навчальним предметом чи

Учитель — консультант й організатор індивідуального навчально-виховного процесу. Його завдання не який зміст вивчати, а як навчити учня вивчати той чи інший матеріал

навіть грою, актуальним є поступове залучення його до організованого у звичних рамках навчально-виховного процесу.

Цю проблему можна вирішувати неквапом, поступово, застосовуючи різні моделі навчання, зокрема таку.

Кожна дитина, займаючись на уроці своєю справою, досягає певних кінцевих результатів. Вона стикається з конкретними проблемами в навчанні, проявляє якісь позитивні якості особистості. Учитель під час таких занять ретельно й уважно спостерігає за учнями, фіксуючи ті моменти їх навчання, які потребують обов'язкового розвитку. З іншого боку, вчитель виявляє окремі сильні якості кожного учня, здобутий ним пізнавальний досвід, лідерські дані, думки, мотиви та потреби щодо навчання. Особливу увагу при цьому вихователь зосереджує на виявленні того виду діяльності, яка є провідною серед інших. Провідна — це така діяльність, яка поглинає собою всі інші види діяльності, з якої поступово

кристалізується все мотивоване життя людини. Якщо вміло впелести до сфери провідної діяльності будь-яку іншу, наприклад, навчально-пізнавальну, то можна досягти гарантованого успіху поза волею дитини. Наприклад, ми добре знаємо, як інколи дитині буває важко встати рано. Але змінимо ситуацію на ігрову, скажімо, таким чином: “Хто раніше встане, той отримає іграшку”. Якщо дитина любить бавитися цією іграшкою, вона дуже легко сама прокинеться тоді, коли потрібно.

Отже, не лише процес конкретної діяльності захоплює дитину, але і вся підготовка до неї. Праця стає непомітною й неважкою, тому що наближає той час, коли дитина має отримати насолоду від улюбленої і бажаної справи.

З огляду на перелічені нами спостереження, та виходячи з практичних завдань і цілей, учитель створює проект відповідної колективної навчально-пізнавальної роботи. Використання методу “навчально-пізнавальних проектів” дає вчителю змогу непомітно для учнів активно втручатися в зміст та організацію діяльності дітей у класі, де не існує чіткого розкладу та інших атрибутів класно-урочної системи.

Проекти складаються таким чином, що за формою, виглядом і технологією ученя займається тим, що притаманне його провідній діяльності. Зміст її, матеріал, на якому вона розгортається і базується, закладається до проекту вчителем.

Учитель не лише арбітр та інформатор, він — консультант й організатор індивідуального навчально-виховного процесу

Наприклад, уявімо собі, що в класі є сім невстигаючих дітей.

Один із них любить гратися іграшковими автомобілями, тракторами, власне, якоюсь технікою.

Другий — весь час щось малює.

Третій — надзвичайно рухливий і спритний, а тому любить стрибати, бігати, перевертатися, зачіпати інших дітей.

Четвертий — любить тварин, збирає колекцію їх зображень із відомих мультфільмів.

П'ятий — любить допомагати дорослим у різних справах. У класі — він перший черговий, завжди біля вчителя.

Шостий — знає багато пісень. Любить слухати сучасну музику.

Сьомий — добрий конструктор, любить складати різні речі з тих чи інших елементів тощо.

Усю цю, таку різну за уподобаннями, масу дітей можна спрямувати на вивчення певного предмету, конкретної теми, залучивши до виконання, скажімо, такого навчально-пізнавального проекту (Див. вірз “Як повернути дітей назад, у наше сторіччя”).

Ясна річ, що ситуації для складання проекту можна придумати найрізноманітніші. Але вони повинні бути зрозумілими дітям, наповненими відповідними емоційними переживаннями та передбачати колективні дії. Останнє має особливе значення для навчання дітей комунікативним знанням, умінням та навичкам. Ситу-

ація розігрується так, що діти нарівні з учителем улюбляють за те, щоб виконати свій колективний проект якісно і якомога швидше. За результатами праці дітей над проектом учитель планує і добирає новий матеріал, по-вільно, але впевнено переводячи навчально-виховний процес у нормальне русло класно-урочної системи.

Дуже актуальним є питання про добір педагогів, які працюють із відстаючими дітьми. Вони мають володіти надзвичайними педагогічними здібностями, любити дітей і бути готовими, не рахуючись з часом, опрацювати дидактичний матеріал, навчальні посібники. Дають змогу дитині займатися улюбленою справою й водночас засвоювати навчальний матеріал. Педагоги — здібні організатори дітей, тонкі знавці дитячої психології й дефектології, які чутливо ставляться до дитячих проблем і негараздів, твердо вірять у кінцевий успіх кожної дитини. Це кваліфіковані фахівці з усіх предметів. Вони добре розуміють психологію засвоєння інформації людиною. Особливо цінуються ті вчителі, які вміють створювати таку моральну атмосферу, що стимулює розвиток творчих здібностей дітей та ініціативи.

Учитель, який працює з даною категорією дітей, повинен уміти поєднувати до-вільну діяльність учнів із плановими, послідовними, програмними заняттями — читанням, письмом, математикою, співами, малюванням, природознавством та

**Учень
займається
тим, що
притаманне
його
провідній
діяльності**

ПРОЕКТ “ЯК ПОВЕРНУТИ ДІТЕЙ НАЗАД, У НАШЕ СТОРІЧЧЯ”

“Одного разу семеро дітей гралися з “машиною часу” і ненароком натиснули на якусь кнопку. В результаті нещасні діти опинилися в далекому минулому, коли люди ще не вміли ні читати, ні писати, ні рахувати. Та це було б ще не так страшно, якби ті люди вміли користуватися возем, шити одяг та варити їсти. Ясна річ, на дітей очікувала б неминуча загибель, якби вони, по-перше, негайно не використали всі ті знання, якими вони, як і їхні ровесники ХХ століття, встигли оволодіти. По-друге, вони повмирали б із великого розпачу, якби не вірили, що їм обов’язково прийдуть на допомогу діти з нашого класу й визволять їх...”

Отже пропонується проект, як повернути дітей назад, у наше сторіччя і у наш клас.

Що для цього слід зробити учням?

Перш за все — написати і передати через стільниковий телефон дітям, що загубилися в часі, коротке послання з інформацією про ті транспортні засоби — автомобілі, трактори, літаки, — якими вони можуть користуватися при заготівлі дров у первісному лісі, або коли втікають від динозаврів чи рятуються від повені. У тексті потрібно обов’язково використовувати ті слова, в яких є сумнівна голосна, а також іменники в називному, родовому, давальному та орудному відмінках. Інформація про кожний транспортний засіб має бути охайно записана в зошиті. Важливо підкреслити слова, які вимовляються не так, як пишуться. Поряд із ними в дужках обов’язково треба записати інше, перевірочне слово. Інформація має бути короткою — максимум десять-п’ятнадцять речень про кожен засіб.

Треба пам’ятати, що перед тим, як відправити інформацію, її слід здати на перевірку всім учням класу, а потім учителю — для остаточного затвердження. Під посланням мають стояти підписи всіх учнів із приміткою “згоден”. Коли послання буде підготовлено, пропонується продемонструвати можливості тих транспортних засобів, які описані в інформації.

Друге — намалювати:

- первісний ліс, до якого потрапили діти;
- вираз обличчя того з них, хто розгубився;
- вираз обличчя того, хто здогадався, що для врятування слід використати знання та вміння, які мають діти ХХ століття;
- вираз обличчя первісної людини, яка першою побачила цивілізованих дітей;
- таблицю множення на “2”, “3”, “4” і “5”, яку затим у вигляді телефонограми буде передано дітям, щоб вони не втратили своєї цивілізованості і не загинули. Деякі найбільш важкі для запам’ятовування елементи таблиці множення можна подавати у вигляді дотепних малюнків.

Нагадаємо, що з виконанням цієї справи баритися не треба. Діти сподіваються на термінову допомогу.

Третє — підготувати й покласти на столі вчителя окремі елементи інструкцій:

- як розвести вогонь за відсутності сірників;
- як побудувати домівку без цвяхів і дошок;
- як знайти їжу в первісному лісі.

Нехай найбільш рухлива і спритна дитина візьме зі столу вчителя елементи інструкцій, хуленько їх перенесе на своє робоче місце й збере з них закінчений опис відповідних дій. При цьому за один раз треба переносити не більш, ніж чотири-п’ять елементів. Коли інструкції будуть зібрані, слід їх уважно прочитати і переказати близько до тексту.

Четверте — приготувати колекцію зображень тих тварин первісного лісу — хижаків, отруйних змій, небезпечних птахів, — яких слід боятися, описати їх звички. Прочитати про цих звірів коротенькі розповіді. Нехай кожен учень разом зі своїм товаришем складуть по кілька арифметичних задач із двома діями:

- Задача 1. 1) $3 + 4 = 7$; 2) $7 \times 3 = 21$
 Задача 2. 1) $7 + 7 = 14$; 2) $14 : 7 = 2$
 Задача 3. 1) $2 \times 5 = 10$; 2) $10 - 3 = 7$
 Задача 4. 1) $18 : 9 = 2$; 2) $2 + 18 = 20$
 Задача 5. 1) $21 - 18 = 3$; 2) $3 \times 9 = 27$

Учні записують задачі і думають над тим, як їх можна передати дітям у первісний ліс, аби вони не забули рахувати і були готові до нормального життя після повернення з доісторичних, нецивілізованих часів.

П’яте — організувати спеціальну пошту для прийому телефонограм у доісторичні часи. Роботи-телефонограми ретельно переписуються на спеціальні бланки “Телефонограма”. Учні вказують точну адресу, а також імена тих, кому адресована телефонограма; допомагають учителю підібрати дитячі книжки з оповіданнями про життя первісних людей; розповідають про винаходи первісних людей, які допомогли їм вижити в умовах суворой природи.

Шосте — пригадати назви пісень, які б морально підтримали дітей у первісному лісі, особливо в холодну і довшу ніч. Учні переписують слова однієї з них і співають пісню вчителю; підбирають кілька пісень, у яких ідеться про рідну землю, рідний край та маленьких дітей; записують до зошита їх назви, а при нагоді знайомлять із ними товаришів по класу і вчителя.

Сьоме — побудувати пристрої з матеріалів, що є в класі, які допоможуть потерпілим дітям вижити в первісному лісі. Це може бути курінь, тринога для приготування їжі на вогнищі, візок для перевезення вантажу, одяг із підручних матеріалів, лампа тощо.

Учні описують у зошиті, як користуватися виготовленими пристроями. Щоб не припуститися граматичних помилок, вони звертаються за допомогою до своїх друзів і вчителя.

іншими предметами, що входять до навчального плану першого чи другого класів. Він має також уміти комбінувати елементи з різних навчальних дисциплін і програм на одному й тому ж занятті, а також залучати допоміжний матеріал: речі, книги, фарби, клей, різні пристрої для обробки тих чи інших матеріалів. Діти отримують можливість постійно щось виготовляти, створювати, переробляти, налагоджувати, ремонтувати, конструювати та ін. І в усе, чим би не займалися учні, реалізуючи своє прагнення до тієї чи іншої діяльності (гра, пустощі, праця тощо), учитель повинен уміти вкладати академічний навчально-виховний зміст.

Важливою умовою організації такого вільного навчання дітей є відповідно обладнане приміщення для занять. Зрозуміло, що стандартно обставлений клас для цього не підходить. Річ у тому, що дуже часто майже кожен учень займається своєю улюбленою справою, а це може заважати іншим дітям. Отже навчальне приміщення створюється таким чином, щоб у вчителя й дітей завжди було все, що треба, безпосередньо в класі. З цією метою класна зала розбивається на шість більш-менш однакових зон; а саме:

- де можна, граючись, займатися читанням. Тут розміщуються іграшки, бавлячись якими, можна навчатися читати на кирилиці та латині;
- де діти вчать писати та засвоювати правила граматики. У цій зоні є по-

сібники та приладдя, а також іграшки для навчання грамоті;

- для математичних іграшок. Тут зібрані необхідні дидактичні засоби для засвоєння математики в обсязі першого класу, а також приладдя та посібники для розвитку пам'яті та логічного мислення;
- для занять із рослинами та тваринами, а також місце, де діти починають отримувати основи геологічних і географічних знань. Тут є мініоранжереї, акваріуми, тераріуми, інвентаріуми, а також необхідна література та іграшки, що розвивають знання з природознавства;
- для занять іноземною мовою. Тут є різноманітні іграшки, що привчають дитину до спілкування тією чи іншою іноземною мовою;
- для занять музикою, малюванням, співами. У цій зоні необхідно мати інструменти та пристрої для відповідних занять.

Між навчально-виховними зонами споруджують легко розбірні перегородки. Як правило, вони створюються за рахунок шаф, де зберігаються необхідні дидактико-методичні матеріали.

Їх можна виготовити також із фанерних щитів, оздобивши їх нішами. Це дасть змогу в будь-який час легко змінити величину та форму будь-якої навчально-виховної зони. Інколи трапляється, що більшість учнів у даний момент бажають грати-

В усе, чим би не займалися учні, учитель повинен уміти вкладати академічний навчально-виховний зміст

ся разом в якійсь одній зоні. Тоді виникає нагальна потреба терміново її збільшити. Крім того у навчальній зоні є два-три невеличкі, так звані “учнівські офіси”. Ці місця призначаються для індивідуальної роботи з окремими учнями.

Одне з них обладнується персональним комп'ютером і відповідними навчально-розвивальними програмами, підручниками, навчальним приладдям. Як правило, тут навчаються вже ті, хто має через деякий час переходити в стабільний материнський клас. Заняття в офісі ведеться за розкладом, що дублює розклад материнського класу, на який претендує даний учень.

Нам відомо чимало випадків, коли діти з даної компенсуючої групи були спроможні вчитися в класах з нормальним темпом засвоєння шкільних програм. Одним із актуальних факторів навчання дітей у такого виду компенсуючій групі є час, що відводиться на шкільну науку дитини. Як правило, діти, які відстають у навчанні, навіть при зниженому темпі засвоєння

програми початкової школи, перебувають у школі від десяти до дванадцяти годин на день. Тобто їхнє утримання в школі відповідає вимогам школи з повним днем навчання. Завдяки такому режиму у педагогів є достатньо часу для вирішення всіх навчально-розвивальних і виховних проблем. За цих обставин учень має можливість займатися якоюсь справою стільки, скільки він сам того захоче. Це може тривати хвилини, години, дні і навіть тижні. Головне, щоб справа, якою займається дитина, була завершена для неї з хорошими показниками.

Після закінчення певної навчально-розвивальної роботи учнем або групою учнів вчитель повинен організувати обговорення й аналіз її результатів з усіма дітьми класу. Такий розбір і обговорення мають свою чітку технологію, а саме:

1. Спочатку вчитель просить дітей, які виконали ту чи іншу роботу, коротко переказати її зміст та призначення.

2. Потім кожен з учнів розповідає й показує матеріали, з яких виготовлена робота, а також використані підручники.

3. Діти, які прийшли слухати, звертаються з одним-двома запитаннями до авторів роботи. Останні, якщо можуть, — відповідають. Якщо ні, — втручається вчитель, який роз'яснює питання, що викликало ускладнення.

4. Учитель, використовуючи ситуацію, яка склалася навколо роботи учнів, дає

У класі майже кожен учень займається своєю улюбленою справою

всім дітям короткі завдання з того чи іншого предмета (письма, читання, математики, іноземної мови, малювання, природознавства).

5. Учні оцінюють роботу своїх товаришів і разом з оцінкою вчителя виставляють результуючий бал авторам роботи.

Учитель оцінює також задані запитання та відповіді учнів. Слід наголосити, що для дітей, які виявляють негативне ставлення до занять навчальними предметами, оцінка їхньої діяльності має фатальне значення. Якщо вчитель хоче, щоб дитина якнайшвидше почала захоплюватися академічною діяльністю, він повинен ефективно стимулювати кожен, навіть маленький, її крок у бік занять з навчальних предметів. Уже зазначалося, що діти, які відстають у навчанні на самому початку свого шкільного життя, бояться негативної реакції дорослих, засудження їх за невдачі. На цьому психологічному тлі у дитини утворюється стійкий комплекс власної неповноцінності. Зруйнувати його можна тільки за умов, коли доросла людина, якій повністю довіряє дитина, почне позитивно оцінювати її діяльність.

У такому разі дитина засвоює нову модель поведінки. Вона полишає старі звички та стереотипи, які не приносили визнання її особистості. Ось чому вчитель повинен постійно піклуватися про позитивну оцінку діяльності дитини на заняттях. Він має придумувати і відшукувати різноманітні

форми морального і навіть матеріального заохочення.

Відомі такі випадки. Ми домовлялися з батьками, що вони видаватимуть своїм дітям невеличку суму грошей за їхні успіхи в навчанні. Один хлопчик, прийшовши до мене, з радістю сповістив, що йому залишилося принести додому всього 25 «п'ятирок» і «четвірок» за читання, математику і «наполегливість у навчанні» (таку оцінку ми виставляємо лише на початку роботи з відстаючими учнями), і він заробить у свого тата на дитячий велосипед. Треба зауважити, що ефект від такого нововведення може бути і позитивним, і негативним. Особливо слід бути обережним тоді, коли в класі є діти з бідних сімей, сироти. Щоб не завдати їм моральної шкоди, потрібно на такі цілі виділити певну суму із шкільного фонду всеобщого або з батьківського фонду.

Певна річ, матеріальне заохочення не може бути системою. Дитину треба привчити, що вона повинна сумлінно вчитися і працювати, не чекаючи матеріальної винагороди. Винагоро-

Учитель повинен постійно піклуватися про позитивну оцінку діяльності дитини

Музична перерва в початковій школі

Директор школи, діцею, гімназії, №1-2001

**Винагородою
для дитини
має бути та
радість і
задоволення,
яке отримує
людина від
самого
процесу
пізнання
світу та від
сумлінно
виконаної
праці**

дою для дитини має бути та радість і задоволення, яке отримує людина від самого процесу пізнання світу та від сумлінно виконаної праці.

Важливими характеристиками дітей, неспроможних на перших порах занять у школі засвоювати шкільну програму, є, як правило, недостатньо розвинені мовленнєві навички, а також психомоторні реакції. Перший недолік з'являється, переважно, через малий словниковий запас дитини та невміння будувати речення. Часто діти, які виховуються в малокультурних сім'ях, використовують мовні штампи, властиві їхнім батькам та вуличній ватазі.

Виправити мову такої дитини можна лише тоді, коли вона засвоїть певний набір слів, які використовують культурні люди.

Найефективнішим засобом, який дає змогу дуже швидко запам'ятати велику кількість слів, є вивчення віршів. Тому в навчальні програми на кожен день треба включати заучування напам'ять красивих, змістовних, цікавих, дотепних віршованих творів. Особливо багатими на кра-

сиві, прості, доступні дітям вірші є збірки для дітей Лесі Українки, Наталі Забіли, а в російській літературі — Олександра Пушкіна, Самуїла Маршака, Сергія Михалкова.

Для того, щоб ті слова, що запам'яталися дитині у вірші, перетворити в активну форму, потрібно навчати дітей мовленню. З цією метою з дітьми треба якнайбільше спілкуватися, розмовляти. Хороший ефект для запам'ятовування дає такий прийом: учитель починає якесь речення, а учні, використовуючи слова з того чи іншого вірша, закінчують його, висловивши якусь думку. Результативними є також завдання, які вимагають усно щось описати, використовуючи слова із засвоєних віршів. Або підібрати певний девіз тощо.

Учителі, які працюють із відстаючими учнями, дуже часто пишуть із дітьми коротенькі оповідання та диктанти.

Достатньо ефективною формою навчання дітей мовленнєвим навичкам є розповідь їм казок та спів дитячих пісень. У нашій практиці це використовується кожен день під час спеціальної процедури, коли діти готуються до обіднього сну. **Психологи помітили, що у деякій фазі активності мозку, а саме, коли він знаходиться на межі збудження та гальмівного стану, пам'ять стає напрочуд гострою.** У цей час все дуже швидко і міцно запам'ятовується. Тому, коли дитина починає засинати, їй розповідають коротенькі яскраві — й обов'язково добрі — ка-

Навіть сон
використовується
у навчальному процесі

зочки. Затим співають коліскову.

Коли діти прокидаються, вчитель нагадує їм ті казочки та пісню, й просить дітей переказати їх зміст.

Зауважимо, що діти, які систематично слухають казки, починають самі більше читати й ділитися прочитаним з іншими дітьми та вчителями.

Варто звернути увагу на таке спостереження. Серед відстаючих є дві категорії, які відрізняються за часом, потрібним для засинання, і тривалістю самого сну. Одна група дуже швидко засинає і довго спить. Інша засинає важко, спить неспокійно і порівняно швидко прокидається.

Помічено, що існує зв'язок між станом та тривалістю сну дитини і її сприймальними можливостями. Ті діти, які люблять довго спати, здебільшого гірше сприймають навчальний матеріал, і загалом — це менш інтелектуально розвинені діти. Вони не можуть довго перебувати в стані активного інтелектуального напруження, їм потрібен більш-менш тривалий час для відпочинку.

Крім того, ці діти краще сприймають матеріал, який можна засвоїти через наочний образ, а особливо — за рахунок діяльності рук та різних фізичних рухів. Простежено прямий зв'язок між тривалістю сну дитини і типом аналітико-синтетичної діяльності її мозку. Таких дітей, як правило, відносять до так званих “художників” (за І.П.Павловим). Можливо, що на формування да-

ного типу мислення впливають сновидіння, які, як відомо, розвивають сенсорні можливості людини. Те, що ця категорія дітей більш спроможна запам'ятовувати інформацію в процесі механічних рухів, пояснюється не лише більш розвинутою моторною пам'яттю, а й тими процесами, які пов'язані з накопиченням енергії м'язів за рахунок їх роботи. У цьому випадку енергія підтримує загальний активний стан дитини.

Такі спостереження слід обов'язково проводити, оскільки вони дають учителю підставу правильно вибирати пріоритетні види та форми навчально-пізнавальної праці учня. Діти, які погано засинають і сплять недовго, відрізняються високими енергетичними показниками. Вони дуже рухливі й більш здібні до аналітичних дій. Ці учні краще при звичаєні до будь-якої роботи, не пов'язаної з конкретними практичними вміннями та навичками. Як правило, у них погано скоординована моторика через те, що вони неспроможні тонко і точно передавати рухами все, що

Діти, які люблять довго спати, здебільшого гірше сприймають навчальний матеріал, і загалом — це менш інтелектуально розвинені діти

Діти, які погано засинають і сплять недовго, відрізняються високими енергетичними показниками

Директор школи, діцею, гімназії, №1-2001

Недорозвинена пам'ять є головним і першим гальмом на шляху розвитку аналітичних продуктивних можливостей головного мозку

сприймає око. Між візуальним образом і діяльністю рухливих м'язів у них ще немає необхідної координованості. Тому легше навчити таких дітей, скажімо, щось переказати усно чи порухувати, ніж про це саме написати чи намалювати. Їм важче щось зробити руками (вирізати, склеїти, зліпити), ніж навчитися читати чи писати.

Такі відмінності між двома категоріями дітей треба знати, щоб упевнено, ефективно й за короткий час підготувати їх до навчання за діючими шкільними програмами і за нормативний час.

Ще одним недоліком сприймальної сфери відстаючих є недостатньо сформовані логічні вміння та навички і загалом слабкий розвиток розумової діяльності.

Зважаючи на всі відомі причини відставання розумових функцій у цих дітей, все ж насамперед треба в навчально-виховному процесі ліквідувати головну з них, а саме — слабку пам'ять. Можна зі стовідсотковою ймовірністю заявити, що недорозвинена пам'ять є головним і першим гальмом на шляху розвитку аналітичних продуктивних можливостей головного мозку. Справа в тому, що для здійснення процесу розумової діяльності структурам мозку потрібен матеріал особливої якості. Це мають бути відповідні образи, відповідним чином закодовані в пам'яті дитини. Тільки ця, закодована у вигляді електричного заряду, інформація може передаватися в аналітико-син-

тетичні структури та центри головного мозку і там відповідним чином переформуватися, класифікуватися і систематизуватися. Образно кажучи, лише те, що пройшло через ворота пам'яті, може пройти через наступні ворота в аналітико-синтетичну сферу дитячого інтелекту. Тому надзвичайно важливим педагогічним завданням є передусім навчити пам'ять дитини швидко і легко зафіксувати інформацію різного виду.

З цією метою ми відпрацювали стратегію розвитку пам'яті у дітей, що не встигають.

1. Уводиться спеціальний курс "Прийоми та методи запам'ятовування", на який відводиться два заняття на тиждень. Тривалість цих занять, як зазначалося, може бути різною: час визначають самі діти.

2. До програми кожного заняття з будь-якого предмету чи вільної неакадемічної діяльності вводяться невеличкі вправи, що тренують пам'ять.

До цих вправ учитель добирає відповідні мнемотехнічні прийоми. Під час роботи діти засвоюють потрібні ефективні прийоми та способи запам'ятовування.

За рахунок того, що впродовж короткого часу пам'ять дітей поповнюється достатньо великою кількістю спеціальної академічної інформації, учителю не так вже й важко забезпечувати процес ефективного розвитку розумової діяльності.

Таким чином, від пріоритетного розвитку афективної сфери вчитель переходить до

поступового, цілеспрямованого планового і систематичного удосконалення когнітивних якостей інтелекту дитини.

Вирішуючи ці проблеми, ми користуємося спеціальною моделлю змісту та організації навчально-виховного процесу, яка поєднує в собі розвиток як афективної, так і когнітивної сфер дитини. Передусім зауважимо, що у вітчизняній педагогічній практиці спеціальній планово-організованій і контрольованій праці з розвитку когнітивної сфери учнів безпосередньо через навчальний процес не приділялося належної уваги.

Тому досвіду в цій сфері педагогіки дуже мало. Педагогічному загалу важко скористатися з розпорошених і несистематизованих наукових розробок у цій галузі. Наш досвід цінний ще тим, що ми започаткували практичне втілення в навчально-виховний процес ідеї інтеграції афективно-когнітивного змісту розвитку школярів і втілили його в особливі навчально-розвивальні програми, що складаються на кожний урок, кожне заняття вчителя з дітьми.

Із повсякденної практики спілкування з дітьми на уроках, під час вивчення основ навчальних предметів, а також із роботи в позаурочні часи ми добре переконалися, що діти, які реально оцінюють себе, настійливі, наполегливі, щирі та дружелюбні, які можуть самі оцінити свій та чужий вчинок, емоційно піддатливі, — краще засвоюють науково-пізнавальну інфор-

мацію, ніж недорозвинені в афективній сфері. З іншого боку, діти, які добре аналізують, порівнюють, систематизують тощо, тобто достатньо розвинені щодо засвоєння академічних знань та навичок, мають і здібності до самооцінки. Тому, особливо в процесі навчальної праці з ослабленими в інтелектуальному відношенні дітьми, слід органічно поєднувати як афективний, так і когнітивний зміст навчання та розвитку.

Модель складається з таких частин:

1. Найважливіші знання, які мають отримати учні для того, щоб вийти на стандартний плановий темп навчання в початковій школі.

У цій частині наводиться перелік наукових понять, правил, теорій, формул, окремих фактів, які має засвоїти дитина, навчаючись у першому класі за уповільненою програмою.

2. Найважливіші навички та вміння, потрібні для переходу в стандартний материнський клас.

Тут записано програму з читання, письма, математики та іноземної мови, яку треба подолати учневі, що навчається за уповільненою програмою.

3. Репродуктивне та свідоме засвоєння знань, умінь та навичок.

У даній частині програми знаходяться ті спеціальні змістові фрагменти із стандартних навчальних програм, які орієнтовно можна включити до будь-якого виду вільної діяльності дитини на заняттях. При складанні цих фрагментів учи-

Праці з розвитку когнітивної сфери учнів безпосередньо через навчальний процес не приділялося належної уваги. Тому досвіду в цій сфері педагогіки дуже мало...

тель звертає увагу на те, щоб ті чи інші знання, навички та уміння обов'язково кілька разів проходили через свідомість дитини і достатньо нею засвоювались.

Свідомому засвоєнню знань сприяють такі ситуації, коли інформація влітається в діяльність, якою учень захоплений у даний час.

4. Застосування знань, умінь і навичок у практиці шкільного навчання.

Ця частина моделі навчання також реалізується через ті конкретні навчально-розвивальні завдання, які фрагментарно входять до змісту вільної діяльності дитини. Програми передбачають оволодіння різними прийомами та способами

читання, вивчення віршів. Із мовленнєвих навичок включаються усне та письмове мовлення тощо.

5. Найголовніші прийоми мислення: аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, класифікація та узагальнення.

Цією частиною програми передбачено різноманітні завдання та вправи для організації на заняттях послідовного засвоєння дітьми необхідних прийомів розумової діяльності.

6. Розвиток у дітей дивергентного та конвергентного мислення.

До програми включаються завдання та вправи, які вчать дітей знаходити ряд правильних відповідей на одне і те ж запитання, а також передбачають знаходження єдиного правильного для даної ситуації вирішення проблеми.

7. Розвиток у дітей оцінювального мислення.

Ця частина програми складається з цілої низки найрізноманітніших тестів, за допомогою яких можна оцінити рівень навчально-розвивальних успіхів.

Крім того, тут є необхідні вправи та завдання, що допомагають дитині розвивати свої навчально-пізнавальні можливості.

Другий розділ моделі включає окремі найголовніші вимоги до розвитку афективної сфери учня.

Він складається з таких змістових частин:

1. Розвиток кмітливості, гнучкості, оригінальності та точності мислення.

Сюди входять різні вправи, які інтегруються з відпо-

Усі сфери почуттів дитини задіяні у комплексі

відною частиною, що відноситься до розвитку когнітивної сфери дитини, та включають учня в активний пізнавальний і емоційний процес.

2. Розвиток допитливості та зацікавленості в пізнанні світу.

Ця частина програми передбачає для вчителя деякий стандарт при складанні ним навчально-виховних програм і навчально-розвивальних фрагментів, які вплітаються в контекст вільної діяльності дитини на занятті: матеріал, з яким працює учень на уроці, має збуджувати його потребу до запитань та прагнення самостійно досягти результату.

В цьому відношенні у нашій практиці добре себе зарекомендували кросворди, шаради, загадки тощо.

3. Розвиток творчої уяви та фантазії.

Тут використовуються різні завдання та вправи, які інтегрують навчально-розвивальну діяльність із засвоєнням літературних, конструкторських, мовленнєвих, художніх, побутово-трудова та інших вмій та навичок.

Дуже важливою ознакою програм, які складає вчитель для навчання, розвитку та виховання дітей даної категорії, є те, що вони будуються в такій ієрархічній послідовності:

1. Спочатку треба закласти в програму те, що зацікавить дитину і обов'язково увійде у сферу її особистої діяльності.

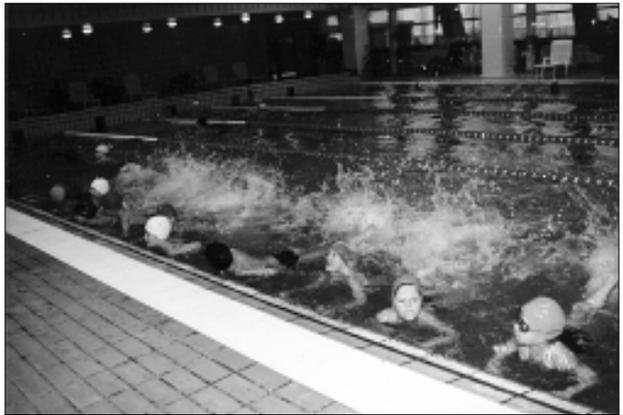
Під час виконання учнем завдань та вправ має сфор-

муватися та реалізуватися його позитивне ставлення, насамперед — довіра, до всього того, що рекомендує вчитель.

2. Потім в програму включають такий елемент, завдяки якому учень усвідомить, що йому необхідно розширити, удосконалити та поглибити свої знання, вміння та навички. Тобто вчитель послідовно не нав'язливо втягує учня в пізнавальну діяльність і утримує його в такому стані безперервно.

У психологічному відношенні за таких моментів активного інтелектуального життя дитини відбувається важливий процес, коли ди-

Гармонія розуму і тіла

Директор школи, діцею, гімназії, №1-2001

**ВИМОГИ ДО ПЕДАГОГІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ
З ТИМЧАСОВО НЕВСТИГАЮЧИМИ ПЕРШОКЛАСНИКАМИ:**

1. Вміти знайти в дитині ті можливості, які раніше не використовували інші вчителі для ефективного розвитку афективної та когнітивної сфер.
 2. Визнавати за дитиною право займатися на уроці тим, що її цікавить у даний час.
 3. Вміти складати та реалізовувати в навчальному процесі ті програми, які поєднують у собі вільну діяльність дитини з цілеспрямованою, змістовною, керованою навчально-виховною працею.
 4. Вміти складати і втілювати в життя навчально-виховні програми, які підтримують і розвивають провідну діяльність дитини безпосередньо на академічному матеріалі зі збереженням тієї форми і виду діяльності, в якій вона зацікавлена.
 5. Володіти вміннями та навичками виготовляти навчальні посібники, використовувати ігрові та проєктивні методи навчання.
 6. Вміти спеціально створювати навчально-виховні ситуації, коли найкращим чином реалізуються навчальні та творчі досягнення дітей.
 7. Вміти підтримувати у класі атмосферу свободи, яка поєднується з копіткою навчально-виховною працею дітей.
 8. Вміти спиратися в навчанні дитини на її індивідуальний талант, а через нього ефективно впливати на інші її якості, що підлягають розвитку.
 9. Підтримувати індивідуальні риси характеру кожного учня; вміти створити з цих різних учнів дитячий колектив, де кожен вносить свій найкращий вклад у його життя.
 10. Терпеливо ставитися до невдач дітей, уміти бачити їх позитивний потенціал і розвивати його.
 11. Бути завжди в хорошому душевному стані, мати почуття гумору.
 12. Терпеливо ставитися до безпорядку в класі (на перших порах навчання дітей).
 13. Вміти організувати колективну працю і підтримувати працездатність дітей упродовж усього дня.
 14. Знати зміст шкільних програм, володіти знаннями у сфері дитячої літератури тощо.
 15. Вміти грати, співати, малювати; володіти елементами хореографії та драматургії.
 16. Бути здатним до самоаналізу, постійно вдосконалювати свої педагогічні уміння та навички.
 17. Володіти необхідним обсягом психологічних і педагогічних знань, особливо з питань психології засвоєння дитиною знань, умінь та навичок розвитку пам'яті, творчих здібностей дитини.
 18. Мати високі моральні якості, вірити в Бога, знати зміст духовної сфери своїх вихованців і вміти ефективно впливати на їх духовне вдосконалення.
 19. Вміти авторитетно надавати допомогу батькам та іншим учителям щодо виховання дітей.
 20. Знати концептуальні моделі навчання та розвитку, які застосовують учителі початкової школи, а особливо тих материнських класів, де вчилися діти раніше і де будуть продовжувати навчання після подолання відставання.
 21. Забезпечувати наступність і послідовність навчальних програм різних ступенів навчання у початковій школі.
- Крім зазначених, можуть бути ще й вимоги, пов'язані зі специфікою конкретної школи.

ференціюється “інтелектуальне живлення мозку”.

Внаслідок цієї диференціації мозок призвичаюється до засвоєння суто академічної інформації. Вона стає для нього привабливішою, ніж якась інша.

3. Насамкінець, до програми мають бути закладені різні можливості для самостійного вибору учнем обсягу та складності виконуваної навчально-розвивальної роботи.

Загальна стратегічна вимога до програм, які складає вчитель, полягає в тому, що вони мають ініціювати процеси переходу від перцептивного рівня пізнання дитини до словесно-пам'ятійного, абстрактного.

В умовах індивідуального розвитку дітей та специфічного їх утримання в школі найпроблематичнішим є підбір учителів, а також відповідних методик викладання навчальних предметів. Дуже важко буває знайти вчителів, здатних відійти від звичайних ортодоксальних форм, методів та прийомів ведення уроку. Особливо безперспективним є пошук потрібних педагогів серед тих, хто тривалий час працює в початковій школі в звичайних умовах. Для таких цілей найкраще підходять молоді вчителі, а особливо ті, хто деякий час працював вихователем у дошкільних дитячих установах. (Див. вріз “Вимоги до вчителів, які працюють із тимчасово невстигаючими першокласниками”).

Учителів для роботи з

невстигаючими учнями відбирає комісія фахівців на чолі з директором школи та його заступником по початковій школі. Вчителі, які пройшли відбір та сумлінно і продуктивно навчають своїх дітей, як правило, отримують відповідну матеріальну винагороду.

У нашій практиці добре зарекомендувала себе система, коли за кожного учня, який після одного-півтора місяця навчання в компенсуючій групі перейшов до стабільного материнського класу, отримує надбавку до основної заробітної плати в розмірі річної вартості навчання дитини в даній школі.

Також стимулюються всі учні, які не більш як за півтора місяці подолали відставання від програм першого класу і перейшли до стабільного класу. Їм призначається так звана компенсуюча стипендія. Її розмір визначають, віднімаючи від ста умовних грошових одиниць число днів, упродовж яких діти перебували в компенсуючій групі. Отже, чим швидше учень адаптувався до нормального темпу навчання, тим більше отримав винагород його вчитель і він сам. Такий засіб впливу є достатньо ефективним при поєднанні його з різними моральними чинниками.

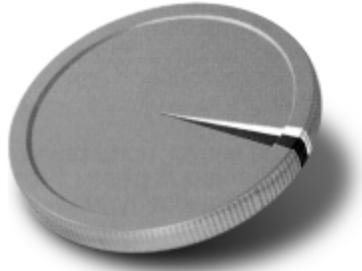
**ЧИМ ШВИДШЕ
УЧЕНЬ АДАПТУВАВСЯ
ДО НОРМАЛЬНОГО
ТЕМПУ НАВЧАННЯ,
ТИМ БІЛЬШЕ ОТРИ-
МАВ ВИНАГОРОД
ЙОГО ВЧИТЕЛЬ
І ВІН САМ**

Микола Гузик

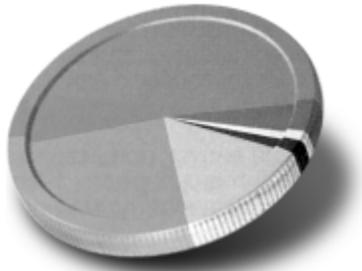
**Учителів
для роботи
з невстигаю-
чими учнями
відбирає
комісія
фахівців на
чолі з
директором
школи та
його заступ-
ником по
початковій
школі**

Директор школи, ліцею, гімназії, №1-2001

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ

Мережа ліцеїв і гімназій
(у відсотках від загальної кількості ЗНЗ)¹

Мережа денних загальноосвітніх навчальних закладів¹

У назві нашого журналу школа, ліцей, гімназія перелічені через кому. Це мовби врівноважує питому вагу кожного закладу. А тепер зверніть увагу на діаграми та порівняйте наведені в них дані: чи не вражає Вас частка ліцеїв і гімназій у загальній кількості шкіл? Чи не виникає враження, що стан шкільної системи, який

наочно демонструють діаграми, віддзеркалює стан нашого суспільства: падіння загального інтелектуального рівня населення України, його економічної спроможності? Відтак очевидні й перспективи духовного розвитку громадян.

На державному рівні постійно порушуються питання щодо виховання обдарованої молоді. Але, як видно з діаграм, це у більшій мірі стосується лише 2% шкіл - ліцеїв та гімназій: саме туди віддають дітей, коли опікуються їх обдарованістю. В загальноосвітніх навчальних закладах теж приділяють увагу питанню обдарованості. Однак лише теоретично, бо практично в реальному житті там стикаються з проблемами як навчити тих, хто взагалі ходить до школи не для того, щоб вчитись... За даними соціологічних опитувань, ці діти вважають, що незалежно від їх навчальних зусиль їх місце в суспільстві вже визначено - статусом батьків, їх фінансовою спроможністю, громадськими зв'язками.

Вчителі, еліта українського суспільства, прагнуть виховати високодуховних культурних громадян. Власне досягненню цієї мети сприятиме розширення мережі ліцеїв та гімназій, які покликані вирішувати саме ці завдання.

¹Статистичні дані надані Відділом обробки статистичної інформації Міністерства освіти і науки України.
Редакція вдячна завідувачу Відділом Плескачу Михайлу Яковичу.

ПЕДАГОГКА ШКОЛИ

*На що звертати увагу під час відвідування
уроку з позакласного читання?
с.48*

*Соціальна адаптація педагога —
умова соціалізації дитини
с.56*

*Найдоцільніше...
повернути А.С.Макаренка
с.63*

ДУХОВНІСТЬ — ВИЗНАЧАЛЬНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

Василь КУШНІР

Докторант кафедри педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Духовний світ зазвичай сприймається як «ідеалізований простір». І це правильно, адже Духовний Світ — це граничне розширення психіки людини, її свідомості, світогляду, світосприйняття. Духовність різних людей виявляється на різних рівнях. Однак саме духовність з її вічними (вищими) цінностями лежить в основі природи людини.

Обійти її людина не спроможна. Завжди настає у житті момент, коли людина звертається до вищих смислів, цінностей, помислів.

Духовний вимір — визначальний у житті людини, її бутті (В.І.Слободчиков [7]), а тим більше — у професійній діяльності педагога.

СМИСЛ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Педагог — це індивід, особистість, індивідуальність, людина. Його не можна «зліпити», «сформувати» за певною схемою прямо чи опосередковано. Можна лише створити умови, які або заважатимуть, або сприятимуть його становленню. Стати педагогом у духовному розумінні означає стати педагогом «не матеріальним» (навчати читати, писати, раху-

вати тощо); не «інформаційним» (передавати учням знання як інформацію); навіть «не естетичним» (долучати до прекрасного). Стати педагогом «духовним» — значить стати для учнів Всесвітом, Космосом, Вічністю. Ввести їх у такий Простір, де Душа відчуватиме себе природно, гармонійно. Показати учням (студентам), що є такі Простори (Виміри) людського існування, де цінуються не лише матеріальні блага, емоційні насолоди, свідоме і раціональне.

Пошук смислу педагогічної діяльності — це пошук смислу свого життя і є не «теоретичним питанням, не предметом розумової гри; це питання самого життя. Воно таке ж страшне, — власне, навіть страшніше, — як питання про шматок хліба при тяжкій нужді. Воістину, це питання про хліб, який нагодував би нас, і воду, яка угамувала б нашу спрагу», — відзначав С.Л.Франк [9, 149]. Пошук смислу своєї діяльності — це мученицькі роздуми, сумніви, драма особистості педагога. Знайти смисл у педагогічній діяльності означає перехід педагога у світ духовності. Тоді його обов'язком стає «відкривати двері у цей світ іншим». Педагог не може навчити учнів духовності за допомогою пе-

© Василь КУШНІР, 2001

редачі знань. Він може лише «відкрити двері» у Світ Духовності. Завдання педагога — показати, що Духовний Світ існує, і кожен може в ньому жити.

У буденному житті Духовний Світ для людини — це скоріше казка, ніж дійсність. Однак, саме у такій «казці» висвітлюється глибинна природа людини, її природні ідеали, наміри, бажання. Саме тому кожна людина завжди хоче побувати у такій «казці». Духовність педагога і є тим «казковим простором Духу», який він відкриває своїм учням.

Такими педагогами були А.С.Макаренко і В.О.Сухомлинський. Завжди з гідністю і повагою ставитися до вихованців, не принижувати їх — принцип А.С.Макаренка [5]; у казковий світ «школи радощів» вводив своїх вихованців В.О.Сухомлинський [1]. Саме духовність А.С.Макаренка і В.О.Сухомлинського давали змогу створити «казковий» світ для дітей. Реальність його існування вони доводили своїм прикладом. Смысл діяльності цих видатних педагогів полягав у служінні дітям; вони поважали їхні особистості, їхні дитячі Світи, створювали мікросвіт Справедливості, Гідності, Добра, Свободи, Любові.

«Любити дітей», згідно з педагогічною системою В.О.Сухомлинського, — необхідна і головна риса педагога [1]. Ця риса є вираженням загальнолюдської любові як риси духовності. «Любов — основа всього людського життя» (С.Л.Франк). Отже, щоб лю-

бити дітей, педагогові потрібно стати «духовною особистістю», вийти на рівень духовності своєї «професійної підготовки».

Духовність — це не великі починання і звершення, коли заради високих ідей приносять у жертву «мале», «незначне». Духовність починається із вчинків, вияву моральності. Для учнів це, наприклад, вибір: «піти на дискотеку чи допомогти бабусі по господарству», «відвідати хворого товариша чи зайнятися своїми справами». Духовність передбачає естетичне, моральне ставлення до себе, інших і Світу в цілому: «Я і Інше моє Я», «Я і Ти», «Я і Інші», «Я і Світ», «Я і Моя Совість».

Одним із зовнішніх критеріїв духовності педагога є спрямованість його діяльності на невідкладні потреби своїх вихованців, на їхні живі й конкретні проблеми. Робота педагога на віддалене майбутнє, на «наступні» покоління, на велику ідею, «світле майбутнє» свідчить про його байдужість, нехтування конкретними проблемами. Виявом духовності педагога є не «ідейна робота», а конкретна діяльність моральної людини. Чим більше педагог рахується з конкретними проблемами дітей, чим більше його діяльність пронизана не абстрактними принципами (якими б високими вони не були), а живими почуттями добра, любові, справедливості, тим ближче він до того, щоб приступити до вирішення духовної задачі свого життя. Саме сьогодні комусь потрібна твоя любов, допомога, порада. Сьогодні й тепер

Одним із зовнішніх критеріїв духовності педагога є спрямованість його діяльності на невідкладні потреби своїх вихованців

Духовність педагога проявляється в тому, що «він для дітей», а не навпаки

слід побороти свою слабкість, втому, байдужість, знайти час, напружити волю, думку, свідомість і мобілізувати себе на виконання невеликих моральних справ. Завтра — завжди з області абстрактних можливостей. Тому завтра завжди легше, простіше, але — не виключено — вже нікому не потрібне. Саме у незначних, невеликих справах проявляється «подолання себе», ставлення педагога до своїх обов'язків, любов до учнів. Вічні, загальні цінності проявляються тут і тепер, а не «потім і колись». Віра, Добро, Любов, Справедливість виявляються, формуються, визначаються щоденною копіткою роботою педагога, у важливих життєвих миттєвостях.

Люди, в тому числі й учні, у своєму бутті заклопотані повсякденними турботами, насамперед — матеріальними. Буденність щедра на проблеми, негаразди, несправедливість, «безвихідні ситуації», зло. Найширші намагання «знищити зло» ні до чого доброго не приведуть. «...Ніяка найсуворіша зовнішня боротьба не зможе знищити жодного атома зла у світі. ...єдиний спосіб реально знищити зло є витіснення його сутнісним добром: оскільки зло, як пустота, знищується тільки заповненням і, як темінь, розсіюється тільки світлом. Подібно пустоті й темряві, зло неможливо ніяким безпосереднім, на нього направленим способом розчавити, знищити — при будь-якій такій спробі воно вислизає від нас; воно може лише шезнути, «як розтає віск від вогню», як темінь

розвіюється світлом і пустота шезає при заповненні. У такому істинному, сутнісному розумінні добро і зло живуть лише у глибинах людської душі, у людській волі і думках, і лише у цій глибині звершується боротьба між ними і можливе витіснення зла добром», — зазначає С.Л.Франк [9, 211]. Насиллям, як стверджують толстовці, не можна створити благо і знищити зло. У їх розумінні зовнішня, правова, нормативна, діяльність не може здійснити головного: внутрішнього надбання людиною добра, внутрішньої любові до інших, світу в цілому. Однак, саме зовнішні дії хоч і не викоренять зло, проте спроможні «загнуздати» його, не дозволити зруйнувати особистість.

У педагогічному процесі боротьба педагога зі злом — це боротьба за дитячі душі, думки, цінності, смисл життя. Зло як невольимий ефір може проникнути в душу дитини, впливати, а то й заповлонити його почуття, думки. «Вигнати» його звідти «мечем» покарання неможливо. Його можна «витіснити» тільки добром. Відкрити дитині двері в світ добра, справедливості, любові — значить допомогти внутрішній волі дитини подолати у собі зло. Завдання педагога в тому, щоб захистити дитину від зла шляхом підтримки, порад, особистого прикладу, організаційних заходів, діалогу на рівні духовності.

Духовність педагога проявляється в тому, що «він для дітей», а не навпаки. Це означає, що педагог буде свою педагогічну систему

навколо дітей, для дітей. Вузькі педагогічні цілі — навчити читати, писати, розв'язувати задачі, аналізувати речення, тексти — можна реалізувати за допомогою об'єктної технології, коли учнів поміщають у схему і здійснюють на них «впливи». Таке ставлення педагога до учнів можна назвати «гонінням попереду себе». Духовний педагог — це проповідник, пастир, поводитир, той, хто веде за собою, першим долаючи перешкоди, зло, негаразди; це «Прометей», «Хайдар» (той, що йде попереду, прокладає шлях).

У граничному плані духовність — це Віра у Добро, Любов, Справедливість, Вірність, Надію, Свободу, а для віруючих людей — Віра у Бога, як вищу Справедливість, Добро, Надію, Любов. Саме релігійні канони у вигляді заповідей сьогодні найбільш повно описують принципи духовного життя, стан духовності людини. Лише духовно багатий педагог може стати терплячим, витривалим, смиренным і водночас нездоланим, могутнім, мужнім, непримиреним.

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА

Розглядаючи процес становлення, розвитку окремих аспектів педагога виділяють етапи, рівні, виміри: продуктивне — непродуктивне, механічне — творче, об'єктне — суб'єктне, пасивне — активне і т.п. Такі підходи характеризують не педагога-людину, а його мислення, інтелект, свідомість, емоції, естетичні смаки та інші часткові виміри педагога-людини, необхідні для

організації процесу професійної підготовки педагога.

Для формування, точніше — становлення та розвитку педагога-людини — потрібно, щоб педагог став мислити не «логікою монокультур» і навіть не «полілогікою культур», а «діалогікою культур» (В.С.Біблер [3]).

Логіка — диз'юнктивний, алгоритмічний, статичний, лінійний спосіб мислення — у педагогічному процесі веде до панування раціональних схем, догм, авторитарного керівництва, суб'єктно-об'єктного управління. Діалогіка — не алгоритмічне, нечітке, недиз'юнктивне, динамічне, нелінійне мислення педагога — у педагогічному процесі розкривається такими словами і виразами, як динаміка, мінливість, діалог, випадковість, континуальність, формування із поля можливостей (залежно від багатьох факторів, у тому числі випадковості, ситуативності, невизначеності тощо). Діалогіка — це вищий ступінь «критичного мислення» (О.К.Тихоміров [8]).

Логікою зумовлені різні «моно», діалогікою — «полі», причому не як дискретна множина «моно», а як «діамножинність», тобто як недиз'юнктивна діалогічна множинність.

«Полімножинність» — це диз'юнктивна множина «моно», які взаємодіють у «діалектичній єдності і діалектичній суперечності». «Діамножинність» — це діалог різних «моно», їх взаємне проникнення, взаємне доповнення, а не виключення.

Духовний Світ — Світ діалогіки культур, а стосовно

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.С. Серце віддаю дітям // Вибр. твори: У 5-и т. — К.: Радянська школа, 1977. — Т. 3. — С. 9—279.
2. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. — М.: Советский писатель, 1963. — 363 с.
3. Библер В.С. От наукоучения к логике культуры: Два философские введения в двадцать первый век. — М.: Политиздат, 1990. — 413 с.
4. Ковальов А.Г. Психология личности. — М.: Просвещение, 1970. — 392 с.
5. Макаренко А.С. Педагогическая поэма // Педагогические сочинения: В 8-ми т. — М.: Педагогика, 1983—1986. — Т. 3. — С. 8—450.

педагогічного процесу — діалогіки Світів його учасників. На рівні духовності Духовний Світ є смыслом життя педагога, його діяльності. Однак досягти такого рівня можна лише шляхом невтомної праці, становлення і розвитку, невід’ємно від професійної діяльності, її результатів. Говорячи про духовність особистості, відомий психолог А.Г.Ковальов зазначав: “Коли ми характеризуємо духовне багатство особистості, то вказуємо, по-перше, на різноманітність її потреб, інтересів і устремлінь, які визначають різнобічну діяльність людини, по-друге, на багатство знань, навичок, умінь, які забезпечують реалізацію задумів, по-третє, на багатство обдарованості, яка визначає можливість творчої діяльності особистості, і, зрештою, на різноманітність її контактів з людьми, що залежить від особливостей характеру (приязливість, здібність до спілкування, доброта і широта натури і т.п.). Багатство особистості — це результат відображення багатства суспільства, колективу, в якому вона живе і розвивається, з одного боку, і максимальної особистісної активності — з другого” [4, 20].

У результаті розвитку часткових якостей педагога формуються «часткові культури», «часткові парадигми», «часткові підходи», скажімо, культура математичного мислення, культура спілкування, естетична культура, моральна культура, культура організатора, культура монологу, культура діалогу тощо.

Створити більш загальну «надкультуру», більш загаль-

ну «надпарадигму», які включали б часткові, неможливо, бо часткові мають відмінні, а то й суперечливі логіки. Відтак, слід спочатку прийняти «полілогіку» різних культур, а потім виробити в собі особливе мислення, особливу свідомість, особливі світогляд, світовідчуття і т.д., які характеризуються діалогікою культур, підходів, парадигм на основі доповнення, діалогу. У такому розумінні діалог є засобом і формою доповнення. Як засіб діалог формує доповнення відмінностей, суперечностей, протилежностей у вигляді недиз’юнктивної цілісності — «множинної єдності», «єдиної множинності». З іншого боку, таке доповнення — «живе» (характеризується схильністю до випадковостей, непередбаченості), динамічне (схильне до передбачуваних, закономірних змін), змінне (охоплює передбаченість і непередбаченість) і може існувати лише у формі діалогу. Саме така діалогіка і є педагогічною культурою вчителя.

Отже педагогічна культура є особливим станом (рівнем, етапом) розвитку світогляду, світосприйняття, мислення, свідомості, моралі, духу, при якому особистості педагога притаманна діалогіка культур, парадигм, підходів. Педагогічна культура як якість людини виникає не на «пустому місці», а є синтезом, діалогікою знань, умінь, навичок, здібностей, моралі, свідомості, мислення, емоцій, почуттів, досвіду, культурних надбань суспільства. Культура педагога — найбільш «широкий» і «високий» рівень розвитку особистості педагога.

6. Рубинштейн С.Л. Человек и мир // Проблемы общей психологии. — М.: Педагогика, 1976. — С. 253—381.

7. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Психология человека: Введение в психологию субъективности. — М.: Школа—пресс, 1995. — 383 с.

8. Тихомиров О.К. Психология мышления. — М.: МГУ, 1984. — 270 с.

9. Франк С.Л. Духовные основы общества. — М.: Республика, 1992. — 511 с.

НОВА ПЕДАГОГІЧНА ЛІТЕРАТУРА

Сподіваємось, що Ви знайдете для себе цікаву і корисну інформацію.

□ Антонюк Р.І. Двомовне навчання як реалізація принципу політкультурності в Україні, Румунії та Молдові. — К., 1999. — 88 с.

□ Васянович Г.П. Етнопедагогіка і морально-етичне виховання учнів. — К., 1995. — 30 с.

□ Вишневський С. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. — Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти: Львівське обласне педагогічне товариство ім.Г.Вашенка, 1997. — 288 с.

□ Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебик С.Р. Соціальна педагогіка /соціальна робота: Навчальний посібник. — К.: ІЗМТ, 1997. — 392 с.

□ Козловська І. Дидактика в контексті інтегративного навчання. Методичний посібник. — Львів, 1999. — 15 с.

□ Козловська І., Джулай Л. Короткий словник основних понять сучасної дидактики. — Львів, 1999. — 12 с.

□ Козловська І. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи. (Дидактичні основи). — Львів, 1999. — 302 с.

□ Кудін В. Освіта в інформаційному суспільстві. — К., 1998. — 152 с.

На конкретних прикладах прослідковуються ті зміни, які вже сталися в системі освіти багатьох країн.

□ Ничкало С.А. Мистецтвознавство. Короткий тлумачний словник (укр. і рос. мовами). — К.: Либідь, 1999. — 208 с.

□ Основи практичної психології. Авт. В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та інш.: Підручник. — К.: Либідь, 1999. — 536 с.

□ Основи нових інформаційних технологій навчання. Посібник для вчителів / За ред. Ю.І.Машбиця. — К.: ІЗМН, 1997. — 254 с.

□ Побірченко Н.А. Формування партнерської ділової поведінки у дошкільників та учнів загальноосвітньої школи. Експериментальна програма. — К., 1998. — 57 с.

□ Психологія — школі: Збірник матеріалів Другого Межрегіонального науково-практичного семінару /Рівне, 15-18 січня 1997 р. / Редактори: Г.О.Балл, В.М.Юрченко. — К., 1997. — 200 с.

□ Рудницька О.П., Болгарська А.Г., Свистельникова Г.Ю. Основи педагогічних досліджень / Навчально-методичний посібник. — К.: Міністерство освіти України. Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. 1998. — 143 с.

□ Сікорський П.І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання. — Львів: Каменяр, 1996. — 198 с.

□ Школа у творчому пошуку: Збірники 1-8: хімія, фізика, математика, зарубіжна література, географія, історія України / Авт. Н.І.Клокар, В.В.Потіха, О.В. Чубарук та інш. — К., 1997. — 68 с.

Брошури присвячені результатам експерименту СШ № 15, м. Біла Церква з підготовки вчителя до інноваційної діяльності в умовах психологізації навчально-виховного процесу, втілення в шкільну практику педагогіки особистості, зокрема, через модульно-розвиваючу систему навчання. Кожен збірник містить граф-схеми і методичні розробки окремих тем, що репрезентують модульно-розвивальну систему навчання і присвячений вище згаданим предметам.

Підготовлено завідувачкою бібліотекою Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України **ШТОМОЮ Людмилою Наумівною**, яка запрошує Вас звертатися до бібліотеки за адресою:

м.Київ, 04060 вул. М.Берлінського, 9.

Тел.: 440-63-88

УРОКИ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

МЕТОДИЧНА КОНСУЛЬТАЦІЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРІВ І ВЧИТЕЛІВ

Педагогіка
школи

Ще за радянських часів педагог-новатор із Санкт-Петербурга Євген Миколайович Ільїн проголошував, що виховати Людину можливо лише за умови, якщо вона стане читачем...

Слушна думка! Але проголошене справдиться, якщо не гаяти час і почати робити це відразу — з першого класу.

Нам дають такий шанс: з першого вересня 2001 року наша школа стає 12-річною. Її кредо — виховання Людини Незалежної України.

Тому методичні поради наших авторів щодо того, як зробити дитину читачем, стануть у нагоді не лише вчителям, а й освітянським керівникам як лідерам-організаторам життєдіяльності шкільного осередку.

Ольга ДЖЕЖЕЛЕЙ

Кандидат педагогічних наук, доцент, завідувача лабораторією безперервної системної освіти школи — вищий навчальний заклад Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди.

Ольга КОВАЛЕНКО

Кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії, автор навчальних посібників, з читання для початкової школи.

Альона ЄМЕЦЬ

Науковий співробітник лабораторії, автор підручників і навчальних посібників з читання для початкової школи

Реорганізація шкільної освіти, перехід на чотирирічний термін навчання у початковій школі, реформування змісту навчання передбачає вже на рівні початкової школи введення курсу “Читання і література”. Молодший школяр, навчаючись читати, повинен мати уявлення про широке коло дитячих книг, засвоїти основи грамотного аналізу художнього твору, навчитися читати книги, не лише художні, а й науково-художні, правильно працювати з навчальною літературою. Саме то-

му розділ читання передбачає уроки роботи з навчальною хрестоматією, де закладаються власне навички читання й осмислення тексту, і уроки роботи з дитячою книгою, де відбувається знайомство й освоєння світу книг, а отже, і світу людських стосунків у всьому розмаїтті морально-етичного, естетичного, чуттєвого і художнього досвіду поколінь. **Значення уроків позакласного читання в наш час зростає, оскільки книга у багатоаспектному потоці інформації, що спрямовується на дитину, залишається гарантом особистісного осмислення соціально-морального досвіду і дозволяє не втратити інтерес до суто людських цінностей.**

У сучасній школі саме організація і проведення

© Ольга ДЖЕЖЕЛЕЙ, 2001
© Ольга КОВАЛЕНКО, 2001
© Альона ЄМЕЦЬ, 2001

уроків позакласного читання викликають значні труднощі у вчителів початкових класів. До цього є ряд об'єктивних причин: відсутність достатнього книжкового оточення (фонду дитячих книг) і переорієнтування деяких аспектів дитячого читання; недостатність методичних матеріалів з цього розділу навчання і, як результат, значні прогалини у підготовці вчителя.

Значущість розв'язання питання літературної освіти, певні недоліки *реалізації сучасних програм із читання у практиці потребують особливої уваги до проблеми з боку керівництва школи. Методична консультація, що пропонується, має на меті привернути увагу завуча, методистів до організації цілеспрямованої роботи з учителем* щодо опанування ним одного з основних розділів програми початкової школи з рідної мови.

Зміст консультації:

1. Уроки позакласного читання у системі навчання читати молодших школярів (див. вріз 1).

2. Зміст і вимоги програми з позакласного читання (див. вріз 2).

3. Зміст і структура уроків позакласного читання у початкових класах (див. вріз 3).

4. Планування і підготовка до проведення уроків позакласного читання (див. вріз 4; зразки планів — врізи 5 і 6).

5. Проведення уроку й уточнення конспекту (див. вріз 7).

6. Відвідання уроків позакласного читання (див. вріз 7).

7. Аналіз уроку (див. вріз 7).

Вріз 1

**УРОКИ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ
У СИСТЕМІ НАВЧАННЯ ЧИТАТИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Яка мета уроків позакласного читання?

Позакласне читання — це особливий розділ навчання дітей читати, мета якого, — ознайомивши дітей з книгами із доступного кола читання, виробляти в них навичку, а потім потребу самостійно добирати і систематично, за всіма правилами читати ті дитячі книги, які їх цікавлять або є необхідними, розширювати читацький кругозір учнів.

Скільки уроків позакласного читання проводиться впродовж кожного року навчання?

На уроки позакласного читання в кожному класі відводиться 17 годин (один урок на два тижні). У 1-му класі (I півріччя) уроки проводяться щотижня по 20-25 хвилин. На позакласне читання учитель може виділити додатково 1-2 години, опрацьовуючи той чи інший тематичний розділ класного читання.

Програмами передбачені бібліотечні заняття, які проводяться у кожному класі дватри рази на рік у шкільній чи дитячій бібліотеці.

Що таке етапи позакласного читання і як вони співвідносяться з роками навчання?

Етапи навчання читачів-початківців — це ступені, яких діти досягають завдяки накопиченню індивідуального читацького досвіду, тобто освоєння кола книг, формування інтересу до них, уміння в них орієнтуватися, бажання і звички до них звертатися.

Етапи читацької підготовки	Контингент учнів	
	Діти, які розпочали навчання з семи років	Діти, які розпочали навчання з шести років
Підготовчий	I клас – I півріччя	I клас
Початковий	I клас – II півріччя	II клас
Основний	II клас	III клас
Заключний	III клас	IV клас

Директор школи, діцею, сім'язіт, №1-2001

ЗМІСТ І ВИМОГИ ПРОГРАМИ З ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Які основні програмові вимоги висуваються до знань і вмінь учнів на кожному з етапів позакласного читання?

Основні вимоги до знань і вмінь учнів на кінець **підготовчого етапу**:

Учні повинні мати загальні уявлення про поняття бібліотека, бібліотекар, читальний зал; про різноманітність книжкового світу.

Учні повинні вміти: слухати читання художнього твору; колективно розглядати прочитану книжку; розрізнати твори за емоційно-експресивним забарвленням (веселі, смішні, сумні); відповідати на запитання: про кого (про що) йшлося у творі.

Основні вимоги до знань і вмінь учнів на кінець **початкового етапу**:

Учні повинні мати уявлення про поняття книжкова виставка, книжковий плакат.

Учні повинні знати: назви дитячих книжок, творів, з якими неодноразово зустрічалися протягом року; про кого (про що) йшлося в цих творах; структурні елементи книжки та їх призначення: обкладинка, корінець, сторінка, ілюстрація; заголовки (назва) книжки, прізвище автора; основні правила поведінки з книжкою; правила користування бібліотекою.

Учні повинні вміти: розрізнати прочитаний твір за жанровими ознаками (вірш, казка, оповідання); пізнавати сюжет знайомої книжки за ілюстраціями, визначати орієнтовно зміст книжки, твору, спираючись на такі показники: ілюстрації, назва, прізвище автора; правильно називати кілька книжок, які найбільше сподобалися, полюбилися; осмислювати за допомогою вчителя заголовки твору (чому так названо); оцінити з допомогою вчителя вчинок героя, спираючись на текст і власний досвід; самостійно прочитати запропонований учителем твір; дотримуватися гігієнічних навичок читання.

Основні вимоги до знань і вмінь учнів на кінець **основного етапу**:

Учні повинні мати уявлення про науково-художню та довідкову літературу; про жанрове і тематичне багатство бібліотечних фондів.

Учні повинні знати: принципи розстановки книжок на стелажах в умовах вільного доступу; структурні елементи книжки та їх призначення; титульний лист, зміст, передмова (вступ), прикнижкова анотація, післямова; назви кількох дитячих журналів і газет, їх читачьке спрямування; засоби знайомства з ними (для газет і журналів окремо); відмінні особливості періодичних видань порівняно з іншими друкованими виданнями.

Учні повинні вміти: скласти коротку розповідь про книжку до її прочитання на основі трьох провідних показників (автор, назва, ілюстрація) та додаткових титульних даних, прикнижкової анотації; викласти послідовність подій у творі з опорою на схему: з чого почалася подія? Що відбулося далі? Чим закінчилась подія?; правильно оцінювати події, вчинки дійових осіб, висловлювати до них своє ставлення; розрізнати персонажів за характером ставлення автора до героя (наприклад, добрі чи злі чарівники).

Основні вимоги до знань і вмінь учнів на кінець **заключного етапу**:

Учні повинні знати: зміст понять каталог, каталожні роздільники, каталожна карточка, науково-художня книжка, довідкова література, рекомендаційний покажчик (без вживання термінів); кращі твори для дітей (два-три) на певну тему для дитячого читання; важливі характерні ознаки довідкової літератури; прийоми вибору в бібліотеці книжок для читання на задану тему.

Учні повинні вміти: визначити орієнтовний зміст незнайомої книжки за основними її елементами (титульний лист, зміст, передмова, післямова, анотація, ілюстрації); висловлюватися на тему: "Чим і чому цікавий цей твір?"; самостійно осмислювати зміст прочитаних книжок; брати участь у колективному обговоренні питання, поставленого вчителем; уважно і зацікавлено слухати товариша і доповідати його відповідь у ході бесіди; володіти навичками культури спілкування (з повагою ставитися до думки товариша); наводити переконливі аргументи, відстоюючи власні думки під час обговорення твору); самостійно вибирати книжки для читання, користуватися рекомендаційним плакатом, ілюстрованою картотекою, вільним доступом до книжкових фондів; користуватися доступною даному віку довідковою літературою; цілеспрямовано читати дитячу періодику, використовуючи її в навчальній діяльності.

ЗМІСТ І СТРУКТУРА УРОКІВ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Якою є структура уроків позакласного читання на кожному з етапів навчання?

Підготовчий етап:

Особливість уроків позакласного читання на підготовчому етапі полягає в тому, що на кожному занятті першокласники під керівництвом учителя всебічно вивчають лише одну дитячу книжку, знайомство з книгою починається з читання вголос, а завершується її розглядом.

Урок позакласного читання на цьому етапі має таку структуру:

1. Вступна бесіда, спрямована на відновлення в пам'яті першокласників або формування у них реальних уявлень про основні художні образи твору, який пропонується дітям для слухання 2-3 хв.

2. Виразне читання (і перечитування) вчителем обраного художнього твору — 3-7 хв.

3. Колективне відтворення прослуханого, міркування з приводу почутого — 4-6 хв.

4. Розгляд дитячої книги, що містить прослуханий твір, з метою його пошуку в книзі 3-4 хв.

5. Рекомендації, що стосуються можливої самостійної діяльності учнів із дитячими книгами, які є в класі або вдома, у позаурочний час — 1 хв.

Початковий етап:

Основне місце на даному етапі на уроці позакласного читання належить самостійному читанню-розгляду дітьми нових дитячих книг під наглядом учителя. Індивідуальна робота учнів стає провідною порівняно з колективною. Змінюється структура навчального процесу. Вона така:

1. Розв'язання завдань щодо орієнтування у книгах — до 5 хв.

2. Читання вчителем художнього твору вголос — до 7 хв.

3. Міркування з приводу прочитаного — до 5 хв.

4. Самостійне знайомство учнів із новою книгою, яку вони мають прочитати, — до 5 хв.

5. Мовчазне читання учнями названого вчителем твору — до 10-12 хв.

6. Виявлення й оцінка якості самостійного читання-розгляду — до 7-10 хв.

7. Рекомендації щодо позаурочної діяльності з книгою протягом поточного тижня — 1-2 хв.

Основний і підсумковий етапи:

На основному і заключному етапах навчання діти, готуючись до уроку позакласного читання, вибирають і читають книги за завданням учителя вдома або у бібліотеці в позаурочний час. Урок складається з чотирьох структурних елементів:

1. Робота з виставкою прочитаних до уроку книг — 3-5 хв.

2. Бесіда про авторів і героїв прочитаних книг — 20-25 хв.

3. Доповнення, розширення, уточнення читацького досвіду дітей учителем — 15-20 хв.

4. Домашнє завдання — 2-3 хв.

Що є змістом уроків позакласного читання?

Змістом уроків позакласного читання є коло дитячого читання, а також знання, уміння і навички, визначені державною програмою.

Як і де визначено коло дитячого читання для уроків позакласного читання?

Коло дитячого читання з урахуванням навчальних завдань визначається у плануванні. Планування уроків позакласного читання подається у методичних посібниках для вчителів з позакласного читання, у журналі "Початкова школа". Із зразками планування можна познайомитися в таких роботах:

1. В аш у л е н к о Н.С. и др. Обучение в 1 классе четырёхлетней начальной школы. — К., 1991.

2. Наумчук М.М., Наумчук І.І. Позакласне читання в 1, 3(2), 4(3) класі. — Тернопіль, 1995, 1997, 1998.

3. Підлужна Г. Позакласне читання школярів як педагогічна проблема // Початкова школа. — 1998. — № 7.

4. Ткачук Г. Організація навчання та орієнтовне планування занять з дитячою книжкою // Початкова школа. — 1999. — № 9, 12.

ПЛАНУВАННЯ І ПІДГОТОВКА ДО ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Що необхідно враховувати під час планування уроків позакласного читання?

1. Планування уроків позакласного читання на відміну від уроків класного читання складається вчителем не лише на основі вимог програми, але й з обов'язковим урахуванням того книжкового оточення або дитячих книг, які діти певного класу можуть вільно знайти і прочитати.

2. Крім того, при доборі літератури, визначенні її тематики, авторського складу вчитель обов'язково враховує рівень техніки читання, який мають учні його класу.

3. При плануванні уроків позакласного читання враховується і те, що протягом одного тижня у паралельних класах не можна пропонувати дітям читати книги одного письменника або однакової тематики. Оскільки ніякі бібліотеки не зможуть забезпечити дітей необхідною кількістю книг.

З чого складається підготовка вчителя до уроку позакласного читання?

Учителю необхідно:

1. Познайомитися з колом читання з даної теми або з книгами певного письменника, якщо урок монографічний (за творами одного автора).

2. Визначити, що будуть читати діти, і з якими матеріалами їх варто ознайомити: що прочитати або розповісти.

3. Визначити основні питання щодо осмислення книг, які будуть обговорюватися на уроці.

4. Обміркувати систему питань і завдань для аналізу дитячих книг:

- для читання-розгляду з дітьми однієї книги (підготовчий етап);
- для вибору книги (початковий етап);
- для аналізу книжкової виставки (основний і заключний етапи).

5. Скласти рекомендаційний список-завдання для організації бажаної самостійної діяльності учнів на підготовчому і початковому етапах, для обов'язкового самостійного вибору на основному і заключному етапах.

Що таке рекомендаційний список-завдання і як його скласти?

Рекомендація — це порада, побажання, що носить необов'язковий характер. Завдання — це обов'язкова частина, яка має бути виконаною протягом 1-2 тижнів.

Перша частина списку-завдання — це перелік книг, з якого учні можуть вибрати одну для читання. Рівень читацьких умінь у дітей різний, тому в рекомендаційному списку пропонуються поруч як об'ємна, товста книга, книга-збірка із великою кількістю ілюстрацій, так і книга, яку зможе прочитати кожний учень, — невеликого обсягу. Діти і вчитель знають, що це лише порада і що ці книги обов'язково є у найближчій бібліотеці. Можна і потрібно вибирати і читати й інші книги з цієї теми або даного автора, які будуть знайдені учнями.

А ось завдання щодо того як читати і розглядати книги з теми (або даного автора) виконують всі учні класу обов'язково.

Рекомендаційний список для дітей учитель складає сам.

Яким вимогам має відповідати конспект уроку?

У конспекті уроку має бути чітко визначено тему, мету, матеріали до заняття (дитячі книги), подано розгорнутий план уроку у відповідності зі структурою даного етапу. Обов'язковим елементом конспекту є наявність системи запитань і завдань, спрямованих на аналіз змісту прочитаних і прослуханих книг, рекомендаційний список завдань для дітей до цього уроку, завдання до наступного уроку, а також перелік літературно-художніх матеріалів, якими користувався вчитель у процесі підготовки до уроку.

Які варіанти планів-конспектів уроків можна використовувати як зразок для розробки власних уроків з позакласного читання? (Див. зразки планів-конспектів двох уроків — врізи 5 і 6).

ЗРАЗОК ПЛАНУ-КОНСПЕКТУ УРОКУ

Урок підготовчого етапу.

Тема: Книги про Батьківщину.

Мета: Познайти учнів із книгами віршів П.Воронька, сформувати уявлення про книги-збірки творів одного автора, навчити дітей прийому розучування віршів на основі відповідей на запитання. Розвивати навички діалогічного мовлення.

Матеріали до заняття: П.Воронько “Облітав журавель”, вірш “Облітав журавель”. Хід уроку.

1. Підготовка до сприйняття твору.

— Сьогодні, діти, ми будемо говорити про Батьківщину. Місце, де народилася людина, де живуть її рідні й близькі, називають Батьківщиною. Наша Батьківщина — Україна. Послухайте вірш про Батьківщину, про рідний край.

2. Виразне читання вчителем вірша П.Воронька “Облітав журавель”.

Після читання вірша вчитель повідомляє:

● Вірш, який ви прослухали, написав український поет П.Воронько. Його назва — “Облітав журавель”.

● Чий вірш ви прослухали? Давайте разом повторимо і запам’ятаємо. (П.Воронько “Облітав журавель”.)

● Послухайте ще раз вірш П.Воронька “Облітав журавель”.

Повторне читання вірша вчителем.

3. Відтворення прослуханого, вивчення напам’ять.

● Хто запам’ятав, як називається вірш? Де побував журавель? Як ви думаєте, чи багато сил він витратив? Послухайте ще раз, як про це розповідає автор:

*Облітав журавель
Сто морів, сто земель,
Облітав, обходив,
Крила, ноги натрудив.*

● А зараз я ставитиму запитання, а ви відповідайте словами вірша.

Учитель: Де побував журавель?

Діти: *Облітав журавель
Сто морів, сто земель,
Облітав, обходив,
Крила, ноги натрудив.*

● Давайте всі разом вивчимо ці рядки напам’ять (Діти зі слів учителя заучують ці рядки, потім 2-3 учні відтворюють їх).

● З яким запитанням звернулися люди до журавля? Що їм відповів журавель? Давайте й ці рядки вивчимо напам’ять:

*Ми спитали журавля:
Де найкраща земля? —
Журавель відповідає:
Краще рідної немає!*

● А зараз я читатиму слова автора, а ви — запитуйте і відповідайте на питання.

Учитель: *Ми спитали журавля:*

Діти: *Де найкраща земля?*

Учитель: *Журавель відповідає:*

Діти: *Краще рідної немає!*

— Хто запам’ятав вірш? Прочитайте його напам’ять (3-4 учні читають вірш напам’ять).

4. Розгляд книги П.Воронька “Облітав журавель”.

— Розгляньте обкладинку. Покажіть написи. Послухайте, як називається книга: П.Воронько “Облітав журавель”. А як називається вірш? Що ви бачите на картинці? Чи дозволяє нам цей малюнок говорити про те, що прослуханий вірш є в цій книзі? Чому ви так думаєте? Щоб переконатися у правильності (неправильності) ваших відповідей, потрібно уважно розглянути кожну сторінку книжки.

Далі розглядається кожна сторінка книжки. Діти разом з учителем аналізують ілюстрації, виділяють, прочитують заголовки, визначають, впізнають вірш П.Воронька “Облітав журавель”. Учитель разом із дітьми робить висновок про те, що це книга-збірник віршів одного автора. Наприкінці розгляду робиться узагальнення про те, що ця книга про працю, природу, про рідний край.

5. Рекомендації до самостійної роботи: у куточку читання виставити книги з віршами про Батьківщину

ЗРАЗОК ПЛАНУ-КОНСПЕКТУ УРОКУ

Урок основного етапу.

Тема: Веселі вірші Грицька Бойка.

Мета: Познакомити дітей з книгами Г.Бойка (Григорія Пилиповича Бойка), формувати уміння розрізняти твори за характером тематики й емоційною спрямованістю, збагачувати чуттєвий досвід, удосколювати навичку виразного читання віршів. Розвивати почуття гумору.

Матеріали до заняття: книги Г.Бойка. Для вчителя: Вибрані твори в двох томах. — Том 1. Біографічні відомості з книги “Веселка”. Антологія української літератури для дітей у 3-х томах. — Том 2.

Для дітей: різноманітні видання творів Г.Бойка.

Рекомендаційний список-завдання до уроку:

Читайте веселі вірші Г.П.Бойка

1. Бойко Г.П. Качечка-прачечка. 2. Бойко Г.П. Диво, диво, дивина. 3. Бойко Г.П. Ніс у сметані. 4. Бойко Г.П. Веселинки. 5. Бойко Г.П. Веселинки, вірші, скоромовки. 6. Бойко Г.П. Шпаргалка-виручалка. 7. Бойко Г.П. Вибрані твори у 2-х томах. — Том 1.

А які книги знайшов і прочитав ти? Як звати поета? Що розповіли тобі про автора його книги?

Хід уроку:

1. Розгляд книжкової виставки.

Під час розгляду виставки діти відповідають на запитання:

— Яку назву може мати наша виставка?

— Як звати автора?

— Чи є на виставці книги, які незазначено у рекомендаційному списку? Як вони називаються?

— Як книжки нам розповідають про що пише автор? (Звертається увага на назву, ілюстрації. Діти знайомляться з поняттям титульний лист, підзаголовок, де зазначено жарти, скоромовки, вірші, загадки, п'єси-казки тощо. Робиться висновок про зміст і спрямованість творчості поета: про що пише автор?).

2. Аналіз й обговорення прочитаного. Бесіда спрямовується на формування умінь добирати твори за подібністю, на основі зразка, наданого вчителем.

Учитель читає вірші й пропонує дітям знайти у себе в книгах і прочитати подібні.

а) Учитель читає вірш „Осінні клени”.

— А які вірші Г.Бойка про природу читали ви?

б) Учитель читає вірш “Учителька”.

— А які ще вірші про добрі й цікаві справи дітей ви знайшли у книгах Г.Бойка?

в) Учитель читає вірш “Про Юру і фізкультуру”.

Щось із Юрою не те:

Щось наш Юра не росте...

Він такий у нас тоненький,

Хворобливий і худенький,

Мов заморене курча, —

Одноліткам до плеча... Та чи знаєте ви те,

Чом наш Юра не росте?

Подивіться: він з друзьками

Мчить по вулиці з книжками.

— Звідкіля біжиш ти, Юро?

— Я тікаю з фізкультури!

— А ще про яких спортсменів і фізкультурників посміхаючись написав Г.Бойко?

г) — Про які веселі випадки із шкільного життя розповів Г.Бойко? Пригадайте назви віршів. Які з них закінчилися весело, а які сумно? Які з цих випадків нагадують дітям про те, як не слід себе поводити?

д) У своїх віршах Г.Бойко не лише весело навчає дітей розуму, а й допомагає їм оволодіти правильною, чіткою вимовою. Як ви думаєте, які саме твори я маю на увазі?

Діти читають скоромовки. Під час читання влаштовується веселе змагання.

3. Доповнення, розширення, уточнення читацького досвіду дітей.

— Сьогодні на уроці ми з вами багато і захоплено читали. А якою ж ви уявляєте собі людину, поета, вірші якого читали і слухали? (Можливі риси характеру: веселий, добрий, спостережливий, вигадник).

Дітям демонструється портрет письменника з книги “Вибрані твори у 2-х томах, Том 1”. Акцентується увага на тому, що саме в таких виданнях, як “Вибрані твори” завжди можна знайти портрет письменника.

4. Домашнє завдання.

Учитель читає вірш Г.Бойка “Марш веселих чоловічків”, демонструє журнал “Барвінок” і пропонує дітям до наступного уроку в читальному залі бібліотеки познайомитися з одним із номерів “Барвінка”, принести журнал у клас. А також дізнатися, з яких казок, книг зібралися герої у клуб “Веселих чоловічків”.

ВИКОРИСТОВУЙТЕ У МЕТОДИЧНІЙ РОБОТІ ТА У ВНУТРІШКІЛЬНОМУ КОНТРОЛІ

Проведення уроку й уточнення конспекту.

На що варто звернути увагу в процесі проведення уроку?

1. Складність уроку позакласного читання полягає в тому, що вчитель, як правило, не може знати, які саме книги прочитають і принесуть діти. Тому дуже важливо в процесі роботи з книжковою виставкою оцінити, переосмислити й уточнити систему запитань, що визначають роботу над змістом прочитаного.

2. Під час аналізу літературного матеріалу вчителю необхідно коригувати питання, співвідносячи їх із реальними можливостями дітей, які виявляються безпосередньо в процесі аналізу.

3. Урок позакласного читання — це урок читання. Тому діти повинні багато і виразно читати. Але не можна вимагати від дитини, щоб вона читала краще, ніж на уроках класного читання. Оцінки на уроках позакласного читання не виставляються, дітей лише заохочують, зацікавлюють і спонукають до подальшого самостійного читання.

Яка робота має здійснюватися над конспектом після проведення уроку?

За матеріалами уроку до конспекту вносяться уточнення і зміни. Конспект доопрацьовується.

Відвідання уроків позакласного читання.

На що необхідно звернути увагу під час відвідання уроку з позакласного читання?

Під час уроку слід звернути увагу на:

а) діяльність учителя:

- як учитель буде урок, чи витримує структурні елементи;
- як і в якій формі ставить запитання, проводить бесіду;
- що і як розповідає учням;
- як спрямовує й організує самостійну роботу з дитячою книгою на підготовчому і початковому етапах навчання;
- у якій формі задає домашнє завдання на основному і заключному етапах навчання.

б) діяльність учнів:

- пізнавальна діяльність: увага, сприйняття, мислення, емоційний стан мовлення, знання книг;
- участь у колективній роботі: активність, уміння слухати один одного, відповідати на питання, доповнювати висловлення товаришів;
- чи всі діти приносять дитячі книги, які читали вдома (основний і заключний етапи).

в) навчальні матеріали:

- який книжковий фонд для забезпечення уроків позакласного читання має школа і вчитель;
- чи підтримує вчитель зв'язок із дитячою бібліотекою;
- чи є в класі куточок читання (бібліотечка), де діти протягом тижня обмінюються книжками.

Аналіз уроку.

На які запитання має відповісти вчитель під час самоаналізу уроку або його відвідання директором чи його заступниками?

Самоаналіз уроку здійснюється за такими напрямками:

- 1) Тема уроку та особливості її вивчення.
- 2) Місце уроку в системі уроків позакласного читання.
- 3) Мета і структура уроку, його основна логічна лінія.
- 4) Шляхи розв'язання поставлених завдань:
 - активізація пізнавальної діяльності учнів;
 - наочність у навчанні;
 - добір дидактичного матеріалу;
 - види і прийоми роботи, їх обґрунтування;
 - узагальнення і систематизація матеріалу.
- 5) Оцінка результатів роботи.
- 6) Література, використана в процесі підготовки до уроку.
- 7) Які частини уроку (види робіт) учитель оцінює позитивно? Що не вдалося?

Причини невдач.

ЯК АДАПТУВАТИ ПЕДАГОГІЧНУ СИСТЕМУ ДО УМОВ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ПРИКЛАД «АРТЕКУ»

Михайло СИДОРЕНКО

Член-кореспондент АПН
України, ректор
Гуманітарного інституту
«Артек», генеральний
директор МДЦ «Артек».

Міжнародному дитячому центру «Артек» у 2000 році виповнилося 75 років. Цей найбільший у світі дитячий табір розмістився на 250 гектарах землі і має повний цикл забезпечення діяльності — їдальні, котельні, автобазу, очисні споруди тощо. Повна чисельність персоналу — 1600 працівників зимою; 2400 — влітку.

У 1992 році «Артек» перетворено з бюджетного закладу в підприємство з державною формою власності. «Артек», як суб'єкт ринкових відносин, продає 100% путівок і оперує такими поняттями як послуги, маркетинг, прибутки, видатки, податки тощо.

Розташований на Чорноморському узбережжі Криму, «Артек» щорічно приймає близько 30 тисяч дітей віком від 11 до 16 років. Діти приїждять на зміни тривалістю 21-33 дні впродовж усього року. Одночасно в «Артеці» перебувають у середньому 2500 дітей; з ними працюють близько 700 педагогів і медиків.

Для кожної зміни готують спеціальну, відмінну від інших, програму. Вона має свою культурну, освітню,

оздоровчу і розвиваючу спрямованість. Щорічно в «Артеці» реалізується понад 20 програм. У сукупності вони становлять єдиний процес із певними цілями, завданнями, методами, технологіями і ресурсами.

Діяльність «Артека» має яскраво виражений динамічний характер, зумовлений позмінною роботою, сезонними коливаннями, ротацією педагогічного колективу. З психологічних і фізіологічних причин педагоги-організатори, а саме вони працюють у безпосередньому і постійному контакті з дітьми, витримують на цій посаді не більше 5-6 років.

Упродовж двох днів на кожну зміну в «Артек» заїждить близько 2500 дітей різного віку, рівня освіченості, вихованості і т.п. Ніякої попередньої інформації про них практично немає. За відносно коротку зміну необхідно досягти позитивного стійкого результату в розвитку дитини. Саме ці два фактори: короткочасність впливу і невизначеність початкового середовища зумовлюють складність поставленого завдання.

У Програмі розвитку, розробленій у 1997 році,

МДЦ «Артек» визначено як спеціальний соціокультурний простір, що забезпечує дитині вільний усвідомлений вибір норм і цінностей суспільства стійкого розвитку. Вживаючи поняття «суспільство стійкого розвитку», ми виходили з трактування, введеного Конференцією ООН у Ріо-де-Жанейро у 1992 році.

На початку 90-х років в «Артеці» розпочалася власна науково-дослідна діяльність. Необхідність у цьому виникла, по-перше, з бажання зберегти «Артек» як культурно-історичний феномен в умовах глибоких суспільних перетворень і, по-друге, за браком прикладних розробок, які можна було б використати в унікальній практиці «Артека».

Варто виділити три основних тематичних напрями прикладних науково-дослідних робіт, які ведуться Міжнародним дитячим центром «Артек»:

- адаптація МДЦ «Артек» до умов зовнішнього середовища;
- міждисциплінарний синтез у діяльності МДЦ «Артек»;
- настройка варіативних педагогічних технологій як метод реалізації особистісно-орієнтованого підходу.

АДАПТАЦІЯ МДЦ «АРТЕК» ДО УМОВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Проблема соціалізації особистості відображається ще в ідеях Йоганна Генріха Песталоцці і розвивається в соціальній педагогіці, одним

із засновників якої був професор Мамбурського університету Пауль Наторп.

У сучасній соціальній педагогіці соціальна адаптація визначається як пристосування суб'єкта до умов соціального середовища і результат цього процесу. Головною метою вважається створення умов для позитивно орієнтованої соціалізації особистості, яка б сприяла соціальній адаптації і самореалізації особистості в суспільстві. Беручи активну участь у житті суспільства, діти опановують різні програми життєдіяльності. Одну з них можна охарактеризувати як відкриту освітню програму. Вона відображена в офіційних законах, навчальних планах і програмах шкіл, позашкільних навчально-виховних закладів та спрямована на набуття особистістю певного соціального досвіду, знань, умінь. Друга — це, так би мовити, «прихована» програма соціалізації особистості. Вона зумовлена найчастіше характером відносин (економічних, політичних тощо), які формуються в суспільстві, і відображаються в культурних, морально-етичних установках, правилах, нормах поведінки. З'ясовано, що саме ця програма більшою мірою впливає на формування особистості.

Розрізняють також дві форми соціальної адаптації:

**МУДРА ЛЮДИНА
ПРИСТОСОВУЄТЬСЯ
ДО СВІТУ,
НЕРОЗУМНА —
ПРИСТОСОВУЄ СВІТ
ДО СЕБЕ**

Б. Шоу

активну, — коли суб'єкт, взаємодіючи із середовищем, прагне впливати і змінювати його, та пасивну, — коли приймаються умови, що диктує середовище.

Якщо розглядати соціальну адаптацію дитини, під-

літка як педагогічний процес за участю другого його суб'єкта — педагога, то постає питання про соціальну адаптацію педагога. Чи можна очікувати позитивного результату соціальної адаптації учня, якщо учитель сам соціально не адаптований?

В «Артеці» продовжили логіку

проблематизації і сформулювали таке питання: чи може організаційно-педагогічна система, метою якої є соціальна адаптація дітей, претендувати на цю роль, якщо вона сама — система — соціально не адаптована? Вочевидь — не може. Підставою для негативної відповіді є те, що соціалізація визначається впливом багатьох факторів. Їх можна умовно поділити на:

- мікрофактори (сім'я, дитячий садок, школа, інші навчально-виховні заклади, релігійна община);
- мезофактори (етнокультурна група, тип поселення);
- макрофактори (суспільство, держава, планета, космос).

Різностямований вплив перелічених факторів на особистість призводить до

негативного результату.

На перший погляд здається, що вирішити завдання соціальної адаптації такої організаційно-педагогічної системи як школа, училище, інтернат чи МДЦ «Артек» зовсім просто: варто лише забезпечити соціальну адаптацію кожного з педагогів. Така умова є необхідною, але зовсім не достатньою. На процес адаптації зазначених організаційно-педагогічних систем впливають і додаткові чинники, зокрема місія і мета організації, організаційна культура, морально-психологічний клімат, стиль керівництва, групові та індивідуальні мотивації тощо.

До 90-х років «Артек» ефективно виконував функцію організації-соціалізатора підлітків. Однак після корінних змін у соціумі перед ним гостро постала проблема адаптації.

Протягом останніх років у «Артеці» навчилися вирішувати це завдання на практиці. Нині набутий досвід систематизується, розроблюються прикладні методи, які, сподіваємося, будуть корисними і для широкого загалу.

Робота проводилася за такими конкретними темами:

- аналіз стану і прогнозування змін мезо- і макрофакторів соціальної адаптації підлітків;
- методика цілепокладання у процесі соціальної адаптації навчально-виховної організації;
- оцінка суспільної корисності соціальної адаптації як педагогічного продукту;
- визначення факторів адап-

НАЙВИЩА МІРА
ЛЮДСЬКОЇ МУДРОСТІ
— ЦЕ ВМІННЯ
ПРИСТОСОВУВАТИСЯ
ДО ОБСТАВИН

Д. Дефо

тації педагогічної системи, їх факторний аналіз;

- аналіз і методи взаємодії суспільних інститутів як факторів соціальної адаптації підлітка;
- методи активної адаптації організації і вплив на зовнішнє середовище;
- оцінка адекватності педагогічних технологій соціальної адаптації умовам соціального середовища;
- фактор соціальної адаптації педагога в процесі соціальної адаптації підлітка.

Як приклади практичної реалізації робіт зазначеного напрямку можна навести такі:

- розробка «Програми розвитку МДЦ «Артек» і системи дитячих таборів України»;
- створення Асоціації дитячих таборів України і Міжнародного громадсько-педагогічного руху «Освіта без кордонів»;
- запровадження спільних проєктів «Артека» з вузами, школами, дитячими організаціями, телекомпаніями, творчими союзами діячів мистецтва;
- регулярне анкетування підлітків;
- створення системи комунікації з сім'ями дітей.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ СИНТЕЗ У ДІЯЛЬНОСТІ МДЦ «АРТЕК»

Міждисциплінарний синтез як загальнофілософський метод відомий давно. Свого часу його вважали єдиною можливим методом наукового пізнання. У центрі методу — людина і її життєдіяльність.

У вченні Вернадського про людство як космопланетарний феномен вирішення будь-якої наукової проблеми осмислюється лише в контексті міждисциплінарного підходу.

У педагогіці міждисциплінарний синтез розроблявся К.Д.Ушинським, українським філософом і педагогом другої половини ХІХ ст. П.Д.Юркевичем, а в сучасній педагогіці — В.С.Шубинським.

Міждисциплінарний синтез, на відміну від предметної педагогіки, стає головним методом у педагогічному процесі соціалізації підлітка. Дослідження і роботи, які здійснювалися в цьому напрямку в МДЦ «Артек», дали підстави розширити інструментарій педагогічних технологій і включити до них оздоровлення, харчування, побутові умови, шоу-заходи тощо як педагогічні фактори соціальної адаптації. Жоден процес, в якому так чи інакше бере участь дитина, перебуваючи в «Артеці», не залишається без аналізу і відповідного коригування з позицій педагогічного впливу. На ідеях міждисциплінарного синтезу базуються, наприклад, такі проєкти:

- «Артек» — культурно-історичний парк», мета якого надати можливість дитині прожити 20 днів, скажімо, в Античній Греції, Середньовіковій Європі чи Стародавньому Китаї, моделюючи ситуацію в повному обсязі — від архітектури, одягу, кухні до ремесел, традицій, ритуалів;

Жоден процес, в якому так чи інакше бере участь дитина, перебуваючи в «Артеці», не залишається без аналізу і відповідного коригування з позицій педагогічного впливу

Ми дійшли висновку, що суперечності, які виникають у процесі розвитку системи, є потенційно корисними. Нами розроблено інструменти і технології вирішення суперечностей

● «Артек» — дитячий екологічний парк», в якому дитина зможе самостійно здійснити моніторинг свого власного індивідуального навантаження на навколишнє середовище, а також предметно вивчити й оцінити на прикладі реально функціонуючих систем технологічних фактори людської діяльності: енергетику, теплозабезпечення, викиди в атмосферу.

Загальносистемна діяльність МДЦ «Артек» поєднує в собі педагогіку, медицину, соціологію, економіку, менеджмент. Кожна наука диктує свої цілі та завдання, спосіб дій, обмеження та умови. Природна неузгодженість вимог ставить перед «Артеком», як і перед іншими великими складними системами, завдання багатокритеріальної оптимізації програми функціонування, розвитку і розробки ефективної технології її вирішення.

Спочатку, визнаючи наявність міждисциплінарних суперечностей та аналізуючи минулий досвід їх розв'язання, ми дійшли висновку, що суперечності, які виникають у процесі розвитку системи, є потенційно корисними. Відтак суперечності із негативного явища перетворилися у фактори розвитку.

Другим кроком була розробка формального визначення, ідентифікація й окреслення суперечностей, що дало можливість відрізнити дійсні суперечності від уявних чи інших явищ, які не містять таких суперечностей.

Наступним кроком став

аналіз, класифікація і групування суперечностей, у результаті чого утворився певний набір груп із використанням схожих методів розв'язання ситуацій. Таким чином, нескінченну множину можливих суперечностей було зведено до відносно невеликого обмеженого стійкого набору груп. За єдиним стандартом опису для кожної з груп розроблено інструменти і технології вирішення суперечностей.

Методологічним забезпеченням усіх етапів був ситуаційний аналіз. У результаті покладено початок формуванню структурованої бази міждисциплінарних суперечностей, інструментів і технологій їх розв'язання.

НАСТРОЙКА ВАРІАТИВНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК МЕТОД РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Процес соціалізації є унікальним для кожної конкретної людини. Відомий психолог С.Л.Рубінштейн розглядав сукупність внутрішніх умов розвитку особистості як систему з упорядкованою структурою, в якій діє закон підлеглості нижчого вищому, співвідношення результату і процесу.

Для відображення такої системи з її динамікою науки та практики було введено поняття «соціально-психологічна карта особистості», яка передбачає наявність соціально-психологічного діагнозу і соціально-психологічного прогнозу.

Соціально-психологічна

карта підлітка для «Артека» — єдино можливий спосіб оцінки результатів роботи.

Нині над зазначеною проблемою проводиться робота і вже з'ясовано складові початкового діагнозу:

- рівень розвитку пізнавальних процесів (мислення, увага, пам'ять, мова);
- рівень сформованості творчих здібностей (тести на виявлення креативності);
- система особистісних цінностей (некогнітивні особистісні характеристики: ідеали, прагнення до знань, надії, страхи, очікування, самооцінка);
- соціальна компетентність (уявлення, ставлення до себе, людей, суспільства, світу);
- соціальне оточення (сімейний клімат, ставлення до школи, проєктивні тести).

У завершальний діагноз включено:

- навички психологічної стійкості;
- уміння психорегуляції;
- уміння і навички адаптації в соціально-вагомому середовищі без пониження потреб у власній реалізації;
- навички попередження небезпеки (алкоголь, наркотики, асоціальне середовище, стрес);
- творчий саморозвиток;
- усвідомлення духовних цінностей, ціннісних орієнтацій;
- мотивація діяльності із саморозвитку, самореалізації.

Здійснюється робота щодо включення в прогноз та-

ких аспектів, як соціальна роль і соціальна поведінка.

Вирішується завдання індивідуальної педагогічної технології, яка забезпечує просування від початкового діагнозу до бажаного прогнозу.

Педагогічну технологію представлено як сукупність елементів. Їх можна також назвати педагогічними інструментами. Передбачається, що для підлітка з початковим соціально-психологічним діагнозом обумовлена сукупність інструментів повинна дати певний результат.

Інструменти класифікуються на природні — погода, море, сонце тощо, — та штучні, які в свою чергу, поділяються на ситуаційні, коли дитина обідає, готується до сну, хворіє, перебуває у товаристві друзів, на березі моря, в поході, і на комунікативні, які передбачають взаємодію педагога та дитини.

У повсякденному житті формувати більш-менш повний набір інструментів неможливо у зв'язку з їх численністю. Однак в умовах порівняно замкненого простору «Артека» таке завдання розв'язується.

Різноманітні варіанти наборів інструментів, розгорнені в часі, створюють різноманітні варіанти педагогічних технологій, оскільки, перебуваючи в «Артеці», дитина постійно знаходиться у визначених межах. Це ще одна відмінність від звичайної ситуації.

За перерахованих вище умов успішно реалізуються завдання швидкого і, відповідно, технологізованого підходу варіативного педаго-

Педагог у змозі забезпечити особистісно-орієнтований підхід і спроектувати свої педагогічні дії досить швидко і безпомилково

**Суспільна
корисність
організації
і її
усвідомлення
підвищує
ступінь
соціальної
адаптації
співробітників**

гічного впливу. Проведена робота над зазначеною методикою свідчить, що педагог у змозі забезпечити особистісно-орієнтований підхід і спроектувати свої педагогічні дії досить швидко і безпомилково.

ВИСНОВКИ

1. МДЦ «Артек» — велика складна динамічна недержавна організаційно-педагогічна система.

2. Завдання соціальної адаптації дітей та підлітків необхідно розглядати як завдання-мінімум — пасивна адаптація за відкритою програмою, і завдання-максимум — активна адаптація за «прихованою» програмою.

3. Залежно від ролі участі всі суспільні інститути, які так чи інакше впливають на процес соціалізації дітей і підлітків, можна умовно поділити на дві групи. До першої, яка виконує опосередковано-пасивну роль, належать економіка, політика та ін. До другої, чия роль безпосередньо діяльна, — школа, сім'я, засоби масової інформації, позашкільні заклади, клуби, дитячі громадські організації та ін. У другій групі особливе місце належить інститутам, для яких соціальна адаптація дітей і підлітків є головною, і, можливо, єдиною метою діяльності.

4. Результат педагогічного процесу соціальної адаптації учня безпосередньо залежить від ступеня соціальної адаптації педагога.

5. Визначення соціальної адаптації як пристосування суб'єкта до умов соціального середовища і результат

цього процесу стосується організації в тому випадку, якщо розглядати її суб'єктом зазначеного процесу. За формою він може бути активним і пасивним.

6. Обґрунтованість завдань соціальної адаптації педагогічної організації та комплексне її вирішення є необхідною і достатньою умовою реалізації функцій соціалізації дітей і підлітків. Соціальна адаптація організації визначає соціальну адаптацію педагогів. Суспільна корисність організації і її усвідомлення підвищує ступінь соціальної адаптації співробітників.

7. У системному контексті розв'язання завдань соціальної адаптації організації полягає в ефективній «горизонтальній» взаємодії з мікрофакторами (сім'я, школа тощо) і «вертикальній» з мезо- і макрофакторами (етнокультурна група, суспільство, держава тощо).

8. Сформовано структуровану базу міждисциплінарного синтезу в дослідженні і практичній діяльності «Артека».

9. Обґрунтовано і практично апробовано варіативну педагогічну технологію на основі соціо-психологічних характеристик діагнозу і прогнозу з використанням особистісно орієнтованих тестових методик.

На завершення варто зауважити, що завдяки своїй унікальності «Артек» почав функціонувати в новому статусі — науково-дослідного майданчика для проведення комплексних робіт і накопичення бази знань у галузі дитинства.

ПРОФІЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ – ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Педагогіка
школи

Дослідження системи управління сучасною школою, зокрема, проведені Кременчуцькою профільно-диференційованою школою I–III ступеня № 3 як школою-лабораторією з проблем впровадження профільно-диференційної освіти на Полтавщині, свідчать про те, що зараз, незважаючи на реформації, в освіті керуються досвідом та інтуїцією. Часто школа прагне просто вижити, не маючи мінімальної інформативної бази, своєї критичної маси, необхідної для інноваційного перетворення.

Розглянемо методологічний аспект розбудови сучасної масової школи, що стосується проблеми управління. Цілі держави означені Конституцією. Цілі школи — проекція цілей держави на молоде покоління — впливають із соціально-економічної, морально-психологічної парадигми розвитку соціуму, в якому знаходиться школа. Відтак державі нового типу для забезпечення свого розвитку потрібна школа нового типу, яка оптимально повинна вписуватися в демократичний простір країни, відтворювати соціально-економічні відносини майбутнього, формувати людину до ринкових відносин.

Свого часу справедливо було зазначено, що об'єктом педагогіки повинні бути

педагогічні системи, які являють собою узагальнені знання¹. Тому процес моделювання сучасної школи неминуче сягає найширших кіл культурного надбання людства, етносу, регіону, потребує філософського осмислення. *Ще багато років тому видатний педагог-теоретик І.-Ф.Гербат писав: “Ніде так не потрібні широкі філософські погляди, засновані на загальних ідеях, як у педагогіці, де повсякденна праця та індивідуальний досвід надто сковують світогляд вихователя”.*

Отже, для моделювання процесу управління педагогічною системою керівники освітніх ланок, вчителі-практики повинні володіти — як елементами саморозвитку — творчим потенціалом та глибокою рефлексією. Під рефлексією у педагогіці будемо розуміти форму теоретичної діяльності людини, спрямовану на осмислення власних дій та їх законів.

Сучасна школа бачиться як живий оригінальний самодостатній організм — певна клітина соціуму.

Нині школа перестає бути для сім'ї тільки ціллю, вона все більшою мірою виступає як засіб розвитку дитини. У філо-

Анатолій САМОДРИН

Кандидат педагогічних наук, директор Кременчуцької середньої загальноосвітньої профільно-диференційованої школи I–III ступ. № 3

¹Гершунский Б.С. Педагогическое науковедение // Советская педагогика. — 1989. — № 10.

софії є таке твердження, що суспільство — це розгорнута людина, а людина — це згорнуте суспільство. Розглянути функцію управління школою через призму індуктивної і дедуктивної логіки означає: здійснюючи системний підхід, створюючи синергетичну² модель розвитку всього педагогічного простору держави, провести аналіз усіх складових, їх співвідношень, виявити “больові” точки розвитку кожної ланки, визначити проблеми, привести їх до однієї основи, створити програми розвитку, визначити етапи, засоби реалізації.

Проблеми школи — це проблеми суб'єктів її функції на перетині інтересів дитини, вчителя, батьків. Екстраполюючи цей перетин на країну, ми торкнемося проблем держави та всіх її складових ланок. У державі, як і в кожній людині, співрозвивається велика кількість підсистем. Людина, як і держава, за певних умов існуватиме і без того чи іншого органу (життєво важливої підсистеми), будучи при цьому неповноцінною. Але ж не можна уявити людину без нервової системи, або системи кровообігу (життєво необхідної системи). Приблизно так сучасні системи від політики, мабуть, вважають освіту якоюсь другорядною, не основною ланкою. Досвід розвитку та виходу із кризових ситуацій провідних країн (США, Японії, Німеччини, Великобританії) свідчить: в реформуванні цих країн найсуттєвішу роль поряд з економікою — і трохи попереду — відіграла загальноосвітня школа з високим ступенем адаптації до цілей розвитку суспільства.

Необхідною ознакою реформації сучасної школи є створення програми її розвитку як педагогічної системи. Із робіт “про розвиток” останніх років продуктивними для системи освіти України можуть бути праці професора Брюссельського університету, лауреата

² **СИНЕРГЕТИКА** — від грецького *synergetikos* — спільний, узгоджено діючий.

³ Пригожин И. От существующего к возникающему. — М., 1985;

Николис Г., Пригожин И. Познание сложного. — М., 1990.

⁴ Управление развитием школы / Под ред. М.М.Поташника, В.С.Лазарева. — М.: Новая школа, 1995.

Нобелівської премії І.Пригожина і його колег³. Аналізуючи його роботи з теорії самоорганізації (синергетики), М.М.Поташник виділив ідеї, які можна використати стосовно предмету нашого розгляду — розвитку школи і управління цим розвитком, а саме:

- складно організованим системам (до яких належить школа) не можна нав'язувати шляхи розвитку, які не визначаються їхніми внутрішніми запитамі;
- можливість ефективного розвитку може визначатися і випадковістю (що ні в якому разі не протиречить вимогам закономірності), а тому успіх у розвитку школи залежить і від здатності керівника побачити і не втратити сприятливий випадок, неповторну ситуацію;
- успіх залежить від уміння керівника бачити майбутнє, яке завжди присутнє в сьогоденні, передбачаючи, таким чином, можливості розвитку школи;
- для успішного розвитку школи як системи необхідно узгодити темпи розвитку всіх її частин, усіх суб'єктів управління цим розвитком і їх дій;
- школа може ефективно розвиватися в результаті не тільки і не стільки сильних і всеохоплюючих управлінських впливів, але і в результаті так званих слабких, часткових, локальних впливів, якщо останні чітко розраховані і дають потужний резонанс, ефект в усіх частинах, ланках, рівнях роботи школи. Скажімо, створення сприятливих умов або спеціальна мотиваційна діяльність може пробудити у людей цікавість до творчості і науки, що дуже швидко виведе всю школу в режим розвитку (саморозвитку) тощо⁴.

Особливо актуальними в управлінні педагогічними системами стає проблема створення цільового конструкту. Розподіл цілей на стратегічні, тактичні та оперативні, з виділенням керуючих та керованих підсистем, — це не що інше, як процес моделювання розвитку, прогнозування реального результату.

За часів радянської школи стратегічне планування мало формальний характер. Учителі, образно кажучи, були слухняними мулярами, а не архітекторами. Це шкодило, з одного боку, як учням (несформованість цілісної картини світу), так і

вчителів, які в кращому разі оволодівали галузевою філософією.

Набуті учнями знання, уміння, навички становили відповідний феномен, але не могли претендувати на ноумен!

Впровадження зовнішньої та внутрішньої диференціації в школах України є спробою педагогічних систем знайти власне обличчя, оптимізувати свій розвиток. Із часів древньої Греції і до наших днів школа як система визначалася певним конструктом цілей, методів та організаційних форм.

Особливої ваги для керівника школи, яка стала на шлях інноваційних перетворень, набуває практика конструювання змісту освіти на основі принципів інтеграції та диференціації. Полтавський вчений-психолог В.Ф.Моргун у зв'язку з цим вводить поняття "інтедифія": певний набір інтегративних та диференційованих логічно-сміслових рядів.

Доповнюючи В.Ф.Моргуну, можна сказати, що в даному разі маємо справу з пульсуючою інтедифією. Для керівника освіти важливо розуміти, що згорання (інтеграція) змісту освіти потребує розгортання методів та організаційних форм. Штучне захоплення диференціацією змісту освіти без урахування цільової матриці наукових знань на початку і в кінці навчально-виховного циклу вносить сильний дисонанс в аксіологічну складову особистості.

Таким чином, управління педагогічною системою повинно мати досить вагомі аргументи щодо певних нетрадиційних рішень.

Інноваційні перетворення немислимі без підготовлених обдарованих кадрів освіти. Важливо, щоб концентр інноваційного розвитку школи мав позитивне сприйняття, насамперед у керівників освіти. В протилежному разі педагогічна система, набуваючи досить сильної деформації, може розвиватися некеровано. До школи нового типу необхідно ставитись як до своєї дитини, бо, врешті решт, школа і є дитиною — майбутньою державою.

Як і вся жива природа, освіта розвивається знизу. Основною перетворюючою ланкою в державі виступає соціальний інститут — школа. Основна діюва перетворююча особа — вчитель. Це його розумним серцем пробуджується і обі-

гривається культура народу, він є і першоджерелом, і духовним пастором. Освіта регіонів вступає на шлях реформи. Якою філософією супроводжуються ці кроки?

Досвід А.С.Макаренка, українського педагога, знайшов своє застосування як "школа-виробництво", "школа-фірма" у багатьох країнах світу, які шукали вихід із кризових явищ економіки.

Дослідження соціально-економічних реформ передових країн світу свідчать, що саме забезпечення освітньої галузі елементами саморозвитку дало змогу вивести низку країн із кризового стану: ФРН, Францію, Англію, США, Японію, Південну Корею. Освітню реформу нині здійснює Китай.

Повертаючи освіті тільки Макаренка, вже можна бути спокійними за наше майбутнє.

У державній національній програмі "Освіта. Україна XXI століття" записано: *"Основними шляхами реформування освіти є активізація зусиль усього суспільства для виведення освіти на рівень досягнень сучасної цивілізації, залучення до розвитку освіти усіх державних, громадських, приватних інституцій, сім'ї кожного громадянина; відхід від засад авторитарної педагогіки, що утвердилися у тоталітарній державі і спричинили нівелювання природних задатків і можливостей, інтересів усіх учасників освітнього процесу"*.

Школа — це відкрита соціо-педагогічна система. Вона за певних умов є репродуктивною силою, але може виступати і значним консервантом старих соціально-економічних відносин.

Чого ми чекаємо від школи, якщо регіональний зміст освіти, який робить людину полтавчанином чи киянином відмирає? Інтелектуальний підйом учителя до рівня сучасних освітніх запитів за браком інформації катастрофічно припиняється... Діти без догляду заповнили центри міст... Матеріальна частина освіти в занепаді, підручників не вистає... та ще багато інших "не". А ті, що хочуть щось змінити, натикаються на такі перепони, яких немає в жодній цивілізованій країні світу.

Спробуймо уявити образ основного суб'єкту освіти регіону — дитини. В Україні нині народжується:

- 4% неповноцінних дітей;

- з розумовими вадами (через алкоголь тощо) — від 8% до 16%;
- з недостатнім інтелектом — до 20%;
- із середнім інтелектом — 35%;
- вище середнього інтелекту — 15%-20%;
- талановитих, обдарованих дітей — 2%-4%.

Ми стоїмо перед небезпекою отримати покоління “дітей перебудови”. Вони зневірилися в усьому і в усіх, сповнені негативізму, тотального заперечення і тихого відчаю, несуть в собі, здебільшого моральну глухоту і жорстокий гоїзм.

Світоглядна криза — чи не найсуттєвіша больова точка освіти. Балансування між релігією і атеїзмом виховного поля дитини (вчителі, батьки, соціальне оточення) призводить до внутрішніх конфліктів особистості учня.

По мікрорайону № 6 м.Кременчук, де знаходиться школа № 3, у 1987 році народилося 118 дітей, а у 1992 році — лише 68: удвічі менше. Це означає, що не менше як удвічі майбутнє наше буде віддаленим. Не буду вже говорити про фізичне здоров'я мешканців.

То ж, що є освіта регіону: проблема політична, економічна, соціальна, освітня? Перед нами постає великий ланцюг проблем, який більше шокує, ніж закликає до їх розв'язання. Але розв'язувати треба і розв'язувати нам. І найдоцільніше, підкреслюю, повернути А.С.Макаренка.

Приживляючи досвід А.С.Макаренка до освітнього древа, потрібно небагато: скасувати податки на прибуток та додану вартість на освітню діяльність як товар, та товари, що будуть вироблятися “школою-фірмою” або “школами-фірмами”. Сучасний статут школи, написаний на основі положення про загальноосвітній заклад, передбачає таку діяльність, але юридичного продовження в податкових нормах цього немає. Зараз конче потрібен регіональний освітній експеримент для серйозних зрушень. Профільно-диференційована школа, як модель освітнього закладу, може стати рушійною ланкою виходу з освітньої кризи, бо тільки освіта зрушує економіку. “У кого краща освіта, у того краща економіка”, — говорять японці.

Усе більше і більше майбутнє люд-

ства нагадує біг наввипередки між освітою і катастрофою, між освіченістю та неучтвом. Геополітичне мислення вимагає в ХХІ столітті філософської координації як освітніх закладів, так і суб'єктів освітньої діяльності, створення гармонії розвитку особистості. Особистісний підхід передбачає пошук суб'єктивної позиції, коли кожна дитина стає суб'єктом власного розвитку. Проблеми пошуку такої гармонії вирішує профільно-диференційована школа.

ПРОФІЛЬНО-ДИФЕРЕНЦІЙОВАНА ШКОЛА — КРОКИ ЗРОСТАННЯ

З 1991 року, спочатку як ідея, яка доречно вписувалася в розвиток регіону, а потім як інноваційна технологія, стала працювати Кременчуцька профільно-диференційована школа I-III ступеня № 3. Вона заявила про себе як про освітній заклад нового типу, альтернативний щодо традиційної загальноосвітньої школи, а також новаційних — гімназій, ліцеїв, коледжів, — провідною метою яких, окрім науково-теоретичної, гуманітарної, загальнокультурної підготовки, є забезпечення виховання і розвитку здібних та талановитих дітей.

Успішне вирішення названої проблеми безпосередньо пов'язано із збагаченням інтелектуального, творчого, культурного потенціалу України. Для цього необхідно створити навколо обов'язкового державного стандарту (інваріанта) змісту загальної середньої освіти диференційовану (варіативну) змістовну складову периферію, здатну оперативно реагувати на потреби держави, конкретного регіону, конкретної особистості.

Існуючий цілеспрямований селективний набір (на основі конкурсу) учнів гімназій та ліцеїв значно обмежує можливість отримати альтернативну освіту відповідно до різноманітних потреб, здібностей та нахилів школярів. Це призводить до різкої соціальної поляризації у сфері освіти, часто необґрунтованого поділу дітей на інтелектуально обмежених та еліту. Особливо гостро це відчувається в школах, віддалених від центрів великих міст, де діти (внаслідок різних соціально-економічних умов) не мають власного вибору щодо індивідуальних потреб в освіті.

Педагогічне сьогодення має відрізня-

ти особистісний підхід від індивідуального. Традиційна загальноосвітня школа, нехтуючи завданнями розкриття творчого потенціалу особистості, актуалізації закладених у дитині можливостей, втратила багато своїх функцій і трансформувалася у закриту, фактично режимну системну установу.

Профільно-диференційована школа покликана гнучко й оперативно реагувати на запит, на педагогічні послуги певного регіонального соціуму, на різні цільові установки його соціальних прошарків (страт) щодо освіти, різні стратегії отримання загальної середньої освіти. Остання, в силу саме цієї стратифікації освітніх установок споживача педагогічних послуг виявляється вже не “загальною”, а “спеціальною”, або точніше “соціально-спеціалізованою” (залежно від того, хто, з якими цілями і яким чином отримує освіту).

СТРУКТУРА ПРОФІЛЬНО-ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Складовими структури профільно-диференційованої школи є родинна, початкова, академічна та прикладна школи. **Родинна школа** — опосередкована ланка, оскільки випускники школи є потенційними батьками майбутніх учнів. Для початкової, академічної та прикладної шкіл державний (інваріантний) компонент змісту освіти є обов'язковим.

Суттєвим для **початкової школи** є введення до змісту освіти надбазового поліфуркаційного компонента (оглядового поліфуркаційного циклу). У ньому віддзеркалена певна система емоційно-ціннісних моральних відносин людини до світу як до багатокомпонентного об'єкту, зокрема: людина-людина, людина-природа, людина-художній образ, людина-символ, людина-техніка. Мета оглядового циклу — первісне введення дитини у різномайття оточуючого середовища і формування певної системи емоційно-ціннісних відносин до нього, відповідно до її особистісної природи; сприяння формуванню і розвитку широким загальнонауковим та професійним пізнавальним інтересів.

Початкова школа покликана сприя-

ти усвідомленню дитиною багатогранності людських відносин до світу: до держави, рідного краю, природи, рідної мови, людства, праці, матеріальних і духовних зразків культури, людей, самого себе, власного здоров'я, труднощів, перешкод, загальнолюдських і особистісних цінностей, навчальної діяльності тощо, переходу неусвідомлених інтересів до широких.

Переходу широких пізнавальних інтересів учнів до стрижневих покликаній сприяти орієнтаційний цикл поліфуркаційного компонента змісту загальної середньої освіти академічної та прикладної шкіл. На основі психолого-педагогічної діагностики інтересів та нахилів учнів, домінуючої приналежності до певних типів професій їх поділяють на відповідні групи. Однак вони не є сталими, оскільки учні мають право вільного переходу (вибору) від академічної до прикладної школи і навпаки, від однієї фуркації до іншої, згідно динаміки їх пізнавальних інтересів.

Академічна та прикладна школа відрізняються своєю спрямованістю: академічна — на отримання відповідної вищої освіти, прикладна — певної виробничої професії.

Адекватність змісту освіти інтересам та нахилам учнів забезпечується варіативністю навчальних планів надбазового компонента освіти, до номенклатури яких входить понад 50 навчальних предметів відповідно до кожної фуркації.

Орієнтаційний цикл завершується комплексною психолого-медико-педагогічною професійною діагностикою особистості учнів зі співставленням отриманих даних із вимогами до психологічної структури особистості і її фізичних особливостей щодо певної професійної діяльності, на основі яких виробляються конкретні рекомендації шкіл. Це однак не обмежує вільного вибору самим учнем.

Стабільний цикл надбазового фуркаційного компонента змісту освіти покликаний зберегти й поглибити стрижневі загальнонаукові й професійні інтереси учнів і забезпечити необхідними знаннями, вміннями та навичками відповідно до майбутньої професії. Вишова робота школи передбачає передусім її загальну орієнтацію на виявлен-

ня і задоволення пізнавальних запитів особистості, розвиток її задатків, формування інтересів, надання учням можливостей виявити себе у різноманітних видах діяльності.

Таким чином, технологія профільно-диференційованої загальноосвітньої школи прагне уникати педагогічної уніфікації, усереднення або ж заниження підходів, прагне до еволюції. Школа прагне сформувати такий психологічний стан суспільства, де б не було “навченої безпорадності”, не було страху перед світом самостійного вибору і відповідальності за свій вибір.

Як показує сучасна практика, випускники шкіл мають великі складнощі з працевлаштуванням і “успішно” поповнюють ряди безробітних. Так, дослідження соціологів свідчать, що лише у Кременчуці рівень безробітних у віці 16-22 років сягає 80% від загальної їх кількості.

Ріст безробітної молоді (у тому числі й шкільної) визначається низкою причин. Серед них:

- обмеження прийому на роботу молоді через значне скорочення та закриття державних підприємств;
- підвищення вимог до рівня кваліфікації тих, кого приймають на роботу власники приватних підприємств середнього та дрібного бізнесу;
- створення ринку, який функціонує на засадах “перепродажу” товарів і формує погляди у молоді щодо можливостей легкого заробітку без професійної кваліфікації;
- скорочення призову до лав збройних сил;
- реформа професійної освіти (професійно-технічної, середньо-спеціальної та вищої), що передбачає скорочення професійних закладів відповідно до попиту ринку праці.

Відтак перед загальноосвітньою школою постає вагомє завдання: створити такі нові типи навчальних закладів, які б не лише сприяли поліпшенню роботи з профорієнтації, але й створювали умови для успішної допрофесійної підготовки школярів.

Створення загальноосвітніх профільно-диференційованих шкіл, нових типів навчальних закладів, які б вирішували завдання виявлення у ранньому

віці природних задатків, нахилів, згідно з якими поступово розвиваються інтереси учнів до певних видів діяльності, — завдання досить складне. Ці складнощі визначаються низкою причин:

- в Україні немає досвіду створення та функціонування закладів такого типу;
- бракує відповідних теоретичних розробок щодо забезпечення децентралізованого розвитку освіти, немає програмно-методичного забезпечення;
- немає пріоритетного фінансування інноваційних технологій із центрального бюджету;
- невизначені правові механізми щодо запровадження шкіл, які поряд з академічними задачами, створюючи власні господарські ділянки, використовують власну модель як елемент саморозвитку (школа-фірма, школа-цех тощо).

Як зазначалося, будь-який освітній заклад на будь-якому історичному проміжку можна оцінити з позиції гармонії між освітніми цілями, методами їх реалізації, організаційними формами. Штучне використання одного з параметрів для характеристики освітнього закладу і прогнозування на цій основі веде до формалізму. Те ж саме відбувається при порівнянні освітніх закладів між собою, коли ціль розвитку кожного закладу не співставляється зі своїм реальним результатом. Школа повинна знати, що вона не лише, скажімо, відстає у формуванні знань, умінь, навичок, а й причини, чому це відбувається, і які корективи потрібно внести в цілі, методи, організаційні форми її діяльності.

Філософська модель освітнього закладу, на нашу думку, — це гармонія індукції і дедукції цільового фактору, індуктивно-дедуктивної методичної сфери та індуктивного і дедуктивного поля організаційних форм.

Школа — модель держави, людина — модель суспільства. Творчий потенціал народу, пробуджений освітою, — найсуттєвіша рушійна сила будь-яких реформ. Психолог Абраха Маслоу моделює умову творчості людини теж через низку ступенів сходження. Те ж саме стосується й освітнього закладу, держави в цілому. Маємо ситуацію, коли необхідно забезпечити умову творчості і, одночасно, на основі творчого підходу здійснювати реформи.

ДИРЕКТОР ЯК МЕНЕДЖЕР

*Яка відмінність приватної
школи від державної?*

с.70

Чи потрібен сьогодні аналіз уроку

с.79

Як створити імідж Вашій школі

с.100

Конкурс! с.107

Директор
як менеджер

ПРИВАТНА ШКОЛА: СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

**Людмила
КАЛІНІНА**

Завідуюча
лабораторією
управління
освітніми
закладами
Інституту
педагогіки АПН
України,
кандидат
педагогічних наук

Нові соціально-політичні та економічні зміни сформували нову ідеологію побудови суспільства на засадах розвитку демократії, роздержавлення, приватизації, ринкових відносин. Глобальні перетворення в країні торкнулися і сфери освіти, що й обумовило її реформування відповідно до нової ідеології і принципів побудови суспільства, нової освітньої і виховної парадигми, зміщення акцентів у вихованні учнівської молоді на піднесення національної гідності, гуманізації, демократизації. В Україні створюється диференційована мережа закладів освіти.

Відтворення приватних шкіл у 90-х роках ХХ століття, майже через 100 років, — об'єктивна реальність. Приватний сектор освіти є рівноправною складовою державної системи освіти. Нині Україна стоїть на початковій стадії розвитку альтернативної освіти і тому потребує відповідних орієнтирів. Педагогічній і науковій громадськості необхідно розв'язати в умовах сьогодення ряд завдань. Якими мають бути приватні школи? Що у них спільного? Чим вони відрізняються від державних шкіл? У чому полягають теоретичні засади діяльності й

управління таких шкіл? Як формуватиметься контингент учнів і як добиратимуться педагогічні, науково-педагогічні, інженерні й управлінські кадри? Яку підтримку повинна надавати їм держава і на які здобутки й успіхи може вона розраховувати?

На етапі становлення приватних загальноосвітніх навчальних закладів існує чимало проблем. Вичленимо найголовніші з них.

Перша проблема — формування мережі приватних загальноосвітніх навчальних закладів різного типу. Закони України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Міжнародний пакт “Про економічні, соціальні та культурні відносини між країнами” певним чином стимулювали процес створення приватного сектора освіти. Приватні заклади почали практично впроваджуватися з 1993 року. З кожним роком кількість їх невпинно зростає. Так, у 1994/95 н.р. відкрито 52 таких заклади освіти з кількістю учнів 5600, у 1995/96 н.р. — 74 (7500 учнів), у 1996/97 н.р. — 89 (9200 учнів), у 1997/98 н.р. — 147 (13200 учнів), у 1998/99 н.р. — 187 (16500 учнів), у 1999/2000 н.р. — 211 (17000 учнів) що становить 0,95% від кількості загальноосвітніх закладів в Україні, 0,25% від загальної кількості (6800000) учнів.

Незважаючи на загальне

© Людмила КАЛІНІНА, 2001

зростання числа приватних шкіл, за даними Міністерства освіти і науки на 01.01.2000 р. близько 10 з них закрито за відсутністю учнівського контингенту, ліцензії на освітню діяльність та інших причин.

У процесі дослідження проблеми становлення і розвитку загальноосвітніх навчальних закладів приватної форми власності, розглядалися такі аспекти проблеми, як географія розміщення в Україні, розвиток їх мережі, профілі, формування учнівського контингенту, джерела формування бюджету школи тощо.

Із порівняльного аналізу статистичних даних таблиці 1 випливає, що приватний сектор освіти виділяється урізноманітненою мережею приватних закладів освіти, де представлено всі різновиди шкіл і ступенів навчання. У 13 областях України функціонує 121 приватний заклад освіти: приватних початкових шкіл — 17 (14,04%), навчально-виховних комплексів дитячий садок — школа І ступеня — 12 (9,91%), приватних загальноосвітніх навчальних закладів І-ІІ ступеня — 7 (5,78%), приватних середніх загальноосвітніх шкіл — 29 (23,96%), гімназій — 13 (10,74%), ліцеїв — 18 (14,87%), навчально-виховних комплексів — 9 (7,43%), авторських загальноосвітніх шкіл — 4 (3,30%), альтернативних загальноосвітніх навчальних закладів — 1 (0,82%), спеціалізованих шкіл — 4 (3,30%), загальноосвітніх навчальних закладів ІІ ступеня — 1 (0,82%), загальноосвітніх навчальних закладів ІІ-ІІІ ступеня — 1 (0,82%), колегіумів — 1 (0,82%), навчально-виховних центрів — 1 (0,82%), шкіл вальдорфської орієнтації — 2 (1,65%), міжнародних приватних середніх шкіл — 1 (0,82%).

Для Донецької області характерною є тенденція розвитку приватних загальноосвітніх навчальних закладів економіко-гуманітарного напрямку і бізнесу. Допрофесійна підготовка учнів починається з навчально-вихов-

них комплексів дитячий садок — школа І ступеня. Переважна більшість приватних освітніх закладів функціонує в містах.

У м. Дніпропетровську розвивається ліцейська освіта за такими профілями як економічний, комерційний, медичний, технічний, економіко-правовий, гуманітарно-естетичний, природничо-математичний. Початкова освіта, представлена представлена типом «Школа І ступеня — дитячий садок».

Діє 8 закладів різного спрямування, а саме: інтелектуального розвитку, бізнесу і культури. Так, наприклад, залізничний комплекс об'єднує 5 шкіл і 1 гімназію, що дає змогу скоординувати сумісну діяльність навчальних закладів, впроваджувати систему ступінчатої підготовки спеціалістів за наскрізними планами і програмами.

З 22-ох приватних загальноосвітніх навчальних закладів — 20 проліцензовані, вони становлять 1,81% від загальної кількості державних загальноосвітніх навчальних закладів (1045)¹. У приватних закладах, починаючи з 1-го класу, учні проходять поглиблену комп'ютерну підготовку, вивчають кілька іноземних мов. Достатня увага приділяється педагогічними колективами освітніх закладів формуванню загальнолюдських цінностей, культури громадянської позиції, підготовки учнів до життя та діяльності в умовах ринкових відносин на основі вивчення курсів з економіки та права і поглибленого вивчення іноземних мов. У всіх школах викладається риторика, авторська майстерність, проводяться уроки вокалу, хор, індивідуальні заняття музикою.

Для м. Харкова характерна тенденція розвитку навчально-виховних

¹Лист Дніпропетровської обласної державної адміністрації Міністерству освіти України. — № 06.01.1999 — № 2/1-2. «Про роботу закладів освіти недержавної форми власності в Дніпропетровській області».

Таблиця 1.

Типи приватних загальноосвітніх навчальних закладів та їх кількість в окремих регіонах України на 01.09.1999/2000 н.р.

№ п/п	Область, місто	п/п	Типи освітніх закладів	Кількість
І.	Вінницька	1.	Приватна початкова школа	1
		2.	Приватний загальноосвітній навчальний заклад I-II ступеня	1
		3.	Приватна середня загальноосвітня школа	2
		4.	Приватна загальноосвітня гімназія	1
		5.	Приватний навчально виховний комплекс "Гармонія"	1
		Всього		
	м. Дніпропетровськ	.	Приватний навчально виховний комплекс "Школа I ступеня - дитячий садок"	6
		.	Приватна початкова школа	
		.	Приватна середня загальноосвітня школа	6
		.	Загальноосвітній навчальний заклад I II ступеня	
		.	Приватна авторська середня загальноосвітня школа м. Кривого Рога	
		6.	Ліцей	6
		7.	Приватна гімназія	
Всього				
	Донецька	.	Навчально виховний комплекс дитячий садок - школа I ступеня	
		.	Приватна світська початкова школа	
		.	Приватна початкова школа	
		.	Навчально виховний комплекс із поглибленим вивченням іноземних мов "дитячий садок - школа I II ступеня"	
		.	Приватний загальноосвітній навчальний заклад I II ступеня	
		6.	Приватна середня загальноосвітня школа	
		7.	Спеціалізована економіко гуманітарна школа м. Донецька	
		8.	Гімназія	
		9.	Ліцей	
		0.	Бізнес ліцей середнього загальноосвітнього навчально виховного комплексу школа вуз "Надія України"	
		.	Альтернативний загальноосвітній навчальний заклад	
		.	Загальноосвітній навчальний заклад гуманітарно економічного профілю	
Всього				
	Житомирська	.	Приватна початкова школа	
		.	Приватна українсько італійська школа I ступеня "Всесвіт"	
		.	Загальноосвітня школа I II ступеня Єврейської общини м. Коростеня	
Всього				
	Запорізька	.	Середня загальноосвітня школа	
		.	Азовський регіональний ліцей	
Всього				
6.	Кіровоградська	.	Приватна середня загальноосвітня школа	
		.	Гуманітарна гімназія "Олександрина"	
Всього				

Продовження таблиці 1.

№ п/п	Область, місто	п/п	Типи освітніх закладів	Кількість
7.	м. Київ	1.	Приватна початкова школа	4
		2.	Приватна середня загальноосвітня школа	2
		3.	Навчально-виховний комплекс-школа-дитячий садок "Схід"	2
		4.	Гуманітарна гімназія "Гармонія"	1
		5.	Авторська школа-ліцей "Гранд"	1
		6.	Ліцей	2
			Всього	
8.	м. Миколаїв	.	Загальноосвітній навчальний заклад I ступеня "Гармонія"	
		.	Середня загальноосвітня школа "Амріта" I — II ступеня	
		.	Середня загальноосвітня школа	
			Всього	
9.	м. Одеса	.	Навчально-виховний центр "Удосконалення"	
		.	Приватна початкова школа	
		.	Загальноосвітня школа I-II ступеня	
		.	Школа I ступеня - дитячий садок	
		.	Школа вальдорської орієнтації I II ступеня	
		.	Середня загальноосвітня школа	
		.	Школа комплекс I II ступеня	
		8.	Школа комплекс I III ступеня	
		9.	Ліцей економіки і права	
		0.	Гімназія	
	Всього	8		
0.	Полтавська	.	Авторська середня школа Педагогічного центру Академія	
		.	Бізнес ліцей	
		.	Приватна школа комплекс	
			Всього	
.	м. Суми	.	Гімназія	
		.	Навчально виховний комплекс	
			Всього	
.	м. Севастополь	.	Середня загальноосвітня школа	
		.	Міжнародна приватна середня загальноосвітня школа	
		.	Гімназія	
		.	Гуманітарно технічний ліцей	
			Всього	
.	Харківська	.	Навчально виховний комплекс Школа I ступеня - дитячий садок	
		.	Середній навчально виховний комплекс Школа - дитячий садок	
		.	"Авторська школа Бойка з поглибленим вивченням іноземної мови	
		.	Гімназія	
		.	Колегіум	
		.	Спеціалізована середня загальноосвітня економіко правова школа із поглибленим вивченням іноземної мови	
		.	Ліцей	
		8.	Спеціалізована середня загальноосвітня школа I II ступеня з поглибленим вивченням іноземних мов	
		9.	Загальноосвітня школа II ступеня "Школа здібностей	
	Всього			
РАЗОМ				

комплексів «школа I ступеня — дитячий садок» і гімназій. Так, мережа однієї «Стар-школи» охоплює 20 дитячих садочків міста, в яких навчається понад 800 дітей.

Таким чином, розвиток мережі приватних загальноосвітніх навчальних закладів відбувається відповідно до чинного законодавства країни і охоплює як типові, так і нетипові освітні заклади у різних поєднаннях їх структурних модулів. Типові освітні заклади становлять 82,65%, нетипові — 17,35% від їх загальної кількості.

Ефективна діяльність приватного загальноосвітнього навчального закладу значною мірою залежить від засновника і керівника закладу, від їх усвідомлення специфіки діяльності освітніх закладів України; уміння визначити провідні цілі і завдання та відобразити їх у концепції, Статуті закладу; рівня управлінської підготовки і компетентності, їх індивідуально-психологічних якостей та мети своєї діяльності; різних соціальних ролей — бізнесмена, управлінця і педагога.

Дослідження організаційно-юридичних засад створення і функціонування загальноосвітнього навчального закладу приватної форми власності, дало змогу з'ясувати, хто є засновниками освітніх закладів на теренах України (див. табл. 2).

Найбільшу питому вагу серед засновників приватних загальноосвітніх навчальних закладів становлять приватні особи (44), друге місце посідають різні товариства (27), третє — приватні підприємства (18), четверте — група засновників (9) серед яких — приватні особи, товариства, малі приватні підприємства, педагогічні працівники. Серед засновників освітніх закладів 26 осіб є одночасно одноосібними засновниками і директорами цих закладів, що становить 21,48%; 14 директорів-засновників, які входять до групи засновників закладу, — 11,57%; 11 директорів освітніх закладів є одночасно і директорами громадських організацій, благодійних фондів, педагогічних товариств, центрів — 9,09%, 70 приват-

Таблиця 2.

Дані про засновників приватних загальноосвітніх навчальних закладів окремих регіонів України

№№ п/п	Види засновників	К-ть	%
1.	Приватні особи-громадяни України	44	36,36
2.	Товариства	27	22,31
3.	Приватні підприємства	18	14,87
4.	Єврейська громада	2	1,65
5.	Громадська організація	1	0,82
6.	Профспілковий комітет тресту "Азовстальбуд" м. Маріуполь	1	0,82
7.	Концерн Ломас	2	1,65
8.	Експериментальний центр дитинства	1	0,82
9.	Вищі навчальні заклади	6	4,95
10.	Науково дослідницька асоціація з проблем економічного управління Національної академії наук України, Донецький інститут економіки та господарського права	1	0,82
11.	Науково-просвітницький центр	1	0,82
12.	Навчально-комерційний центр	1	0,82
13.	Севастопольський центр православної освіти		
.	Освітня корпорація Гранд		
.	Акціонерний банк		
.	Міжрегіональна Академія управління персоналом м. Київ		
.	Екологічний Аграрний фонд України		
.	Група засновників (серед яких є приватні особи, товариства, малі приватні підприємства та ін.)		
.	Приватні особи, громадяни США та Ізраїлю		

них навчальних закладів (57,85% від кількості досліджуваних закладів) очолюють наймані директори.

Аналіз свідчить, що приватні освітні заклади різного типу створюються:

- засновником або групою засновників, які є громадянами України, мають конституційні права і кошти на утримання закладу; серед них також можуть бути його майбутні директор і педагогі;
- засновником чи групою засновників, які є громадянами України і одночасно юридичними представниками підприємств, громадських організацій, асоціацій, установ, що мають ліцензії на освітню діяльність;
- іноземними фізичними та юридичними особами на основі міжнародних, міжурядових угод між країнами і наявності представництв на території України, ліцензії на освітню діяльність центрального державного органу управління освітою відповідної іноземної держави та Міністерства освіти і науки України, коштів на відкриття та утримання закладу освіти.

Чітко окреслюються дві моделі, коли засновник (власник) одночасно виступає в ролі бізнесмена і директора, та коли засновник виступає роботодавцем і призначає директора. При поєднанні таких різних соціальних ролей, бажаним було б органічно поєднати мету діяльності засновника (яка не зводиться лише до отримання прибутку) і соціальне замовлення держави на користь замовників освіти — батьків і учнів.

Тривалість навчального дня і року відповідає загальноприйнятій системі з тим же регламентом канікул у 88 (72,72%) приватних загальноосвітніх школах; 30 (24,79%) навчальних закладів працюють у режимі школи повного дня, 3 (2,47%) заклади мають групи продовженого дня.

Умови прийому учнів до приватних освітніх закладів різноманітні. У 23 освітніх закладах прийом учнів проводиться згідно заяви батьків, у 21 — за результатами тестування; у 20 — за співбесідами з дітьми; у 20 — за конкурсом; у 9 — за співбесідою з батьками учнів, у 2 — за співбесідою з учнями і укладанням контракту, у 2 —

Дані про наповнюваність класів учнями приватних загальноосвітніх навчальних закладів

Таблиця 3.

№ п/п	Клас	Загальна кількість класів у 113 закладах	Середня кількість учнів у класах	Мінімальна кількість учнів у класах	Максимальна кількість учнів у класах	Кількість класів, в яких навчається від 1 до 11 учнів		Кількість учнів в них
							%	
1.	1	108	11,0	2	24	45	41,6	2:10
2.	2	102	10,0	2	22	42	41,1	2:9
3.	3	79	9,7	2	22	29	36,7	2:9
4.	4	37	10,8	1	21	11	29,7	1:10
5.	5	66	10,1	2	22	27	40,9	2:10
6.	6	58	9,3	2	22	26	44,8	2:9
7.	7	52	9,6	1	20	21	40,3	1:9
8.	8	52	9,4	2	21	26	50,0	2:9
9.	9	53	9,3	4	30	22	41,5	4:9
10.	10	48	8,0	1	25	23	47,9	1:8
11.	11	34	11,9	2	23	13	38,2	2:11

за національною ознакою, у 2 — за віком учнів, у 1 за наявністю вільних місць. 22 респонденти не відповіли на дане запитання.

Аналіз даних щодо контингенту учнів приватних загальноосвітніх навчальних закладів свідчить, що наповненість класів від 1 до 11 учнів у більшості закладів і сприятливі комфортні умови дають змогу здійснювати педагогічним колективам групову та індивідуальні форми навчання. Бажаючим учням надається право для прискореного закінчення закладу. Приватні освітні заклади відкривають клас і навчають навіть і одного учня. Такі класи відкрито у 3 (3,03%) закладах з тих 99, які представили інформацію щодо контингенту учнів.

Оплату встановлює засновник закладу за повний неподільний комплекс освітньо-виховних послуг. Вона становила на січень-лютий 1998/99 навчального року грошову суму в розмірі:

від 15 до 70 грн. — у 16 закладах,
від 75 до 100 грн. — у 17 закладах,
від 100 до 150 грн. — у 17 закладах,
від 150 до 200 грн. — у 5 закладах,
від 200 до 300 грн. — у 7 закладах,
від 300 до 400 грн. — у 5 закладах.

На запитання щодо розміру плати за навчання та інші послуги, які надаються освітнім закладом, в тому числі додаткові освітні не відповіли 47 респондентів (38,5%) від їх загальної кількості (121), у зв'язку з комерційною таємницею підприємства. Додаткові освітні послуги надають 3 приватні заклади, а саме: курсові форми поглибленого вивчення іноземних та латинської мов; курси з основ етики, музики, живопису, хореографії, співів, театрального мистецтва; підготовка дітей до школи і догляд дітей, за які замовники освітніх послуг сплачують окрему плату.

У деяких закладах учні навчаються за пільговою оплатою, встановленою опікунською радою закладів. Так, 20% здібних дітей Слов'янського ліцею Донецької області навчаються

за 50% оплатою; сироти і напівсироти навчаються безкоштовно у школі вальдорфської орієнтації I-II ступеня «Астр» м. Одеси; 80 дітей (10%) дитячого садочку-школи м. Харків навчається безкоштовно за рахунок прибутку ТОВ «Школа-сервіс» тощо. У 7 приватних навчальних закладах навчання і виховання учнів безкоштовне, за рахунок коштів засновника і державних коштів, що передбачено діючим законодавством із розрахунку оплати за державний компонент навчального плану.

Засновниками цих 7 навчальних закладів є громадська організація Севастопольського Центру православної освіти, Церква «Різдва» ЕХБ, Єврейська община, громадянин Ізраїлю, Кіровоградська обласна громадська організація клуб, «Віва». Плата за навчання учнів у приватних закладах здійснюється відповідно до угоди між засновником закладу і замовником освіти (батьками учнів або особами, які їх замінюють, спонсорами, підприємствами та іншими благодійними фондами і організаціями) на підставі кошторису витрат. Вона здійснюється у окремих закладах у довільній формі: натуральна плата (продукти харчування, будівельні матеріали, шкільні меблі, навчальні прилади, книги та ін.); послуги (автомобільні, швейні, участь у ремонті школи та її обладнання). У переважній більшості закладів 56% сума оплати за навчання встановлюється індивідуально засновником закладу для кожної сім'ї при співбесіді з батьками учнів і залежить від кількості замовлених додаткових освітніх послуг, ступеня навчання і терміну навчання у даному закладі.

Слід зазначити, що в м. Києві створено приватну школу I ступеня «Досвітня Зоря» для малозабезпечених та багатодітних сімей з оплатою від 15 до 20 грн. на місяць.

Засобами анкетного опитування, бесід, статистичної звітності 1220 керівників виявлено **низку проблем**

приватних загальноосвітніх закладів, за вирішення яких підвищується ефективність їх функціонування і управління. До них віднесено проблеми фінансово-господарчого, нормативного, програмного, матеріально-технічного, організаційного, інформаційного і кадрового забезпечення, які носять загальний характер і потребують розв'язання на державному, регіональному і внутрішньо-шкільному рівнях. 16 респондентів відповіли, що у їхній управлінській діяльності не існує невирішених проблем.

До проблем фінансово-господарчого характеру респондентами віднесено:

- відсутність державного фінансування закладів у межах державного стандарту загальної середньої освіти;
- нестабільність фінансування державного стандарту;
- орендна плата за приміщення;
- проблеми з одержанням пільгових кредитів закладам на період їх становлення;
- невелика наповнюваність класів;
- нестабільність учнівського контингенту;
- упорядкування плати педагогів.

На питання: “Як фінансується державний компонент загальної середньої освіти?” — респонденти відповіли, що 11 (11,11%) приватних шкіл з 99 отримують фінансування (м. Київ, м. Миколаїв, Донецька обл., м. Севастополь, м. Харків і м. Житомир). Джерелами фінансування 88 приватних шкіл є: тільки плата батьків — 35 (35,35%), тільки кошти засновника школи — 12 (12,12%), змішана форма фінансування — кошти засновника школи, плата батьків, спонсорська допомога комерційних організацій — 41 (41,41%).

Керівники приватних шкіл відзначають проблему фінансування, оскільки створення комфортних умов навчання потребує додаткових капіталовкладень. Додаткові кошти, а саме дотація за державний компонент за-

гальної середньої освіти потрібні для організації навчально-виховного процесу та індивідуального навчання. Потрібні кошти також і на організацію та проведення навчальної науково-дослідної роботи учнів, їх участь в олімпіадах, творчих конкурсах, конференціях тощо.

Щоб удосконалити управління, слід передбачити посади заступників директора з основних напрямів діяльності школи: навчальної, виховної, науково-методичної, фінансово-господарської. На думку респондентів, педагогічні працівники приватних шкіл виконують значний обсяг дослідницької, науково-методичної роботи, характерної лише для цих закладів, що вимагає додаткових затрат часу, інтелектуальних зусиль і відповідної оплати. Організація діяльності школи в режимі повного дня потребує введення посад педагогів-вихователів, психолога, керівників гуртків, студій, медичної служби для виховної та позакласної роботи і організації розвиваючого дозвілля учнів приватних шкіл.

До найгостріших проблем 106 респондентів віднесли проблеми **налагодження податкової політики** стосовно фінансової діяльності приватних шкіл. Керівники приватних шкіл вважають: при подальшій розробці податкової політики необхідно враховувати, що продуктом їх діяльності є не матеріальний, а духовний продукт — випускник школи. Відтак їм необхідні беззаперечні пільги і включення приватних шкіл до реєстру неприбуткових організацій України. Щоб зменшити податки, необхідно передбачити також звільнення приватних шкіл від оплати комунального податку і податку на землю або надати пільги при їх сплаті; не обкладати податком кошти на поліпшення умов навчально-виховного процесу, авансові внески батьків і спонсорські внески, харчування дітей і вчителів.

До проблем нормативного забезпечення діяльності приватних загально-

освітніх навчальних закладів віднесено такі:

- нерозробленість законодавчої бази про приватний сектор освіти і правової основи для надання приміщень;

- відсутність положення про приватний загальноосвітній навчальний заклад, яке врахувало б їх специфіку.

Серед найгостріших проблем респонденти зазначили проблему програмно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу за браком коштів на придбання навчально-методичної літератури і відсутністю комп'ютерного програмного забезпечення предметів з основ наук. У Донецькій області, як свідчить вивчення даного аспекту проблеми, постачання навчально-методичною літературою здійснюється централізовано поряд із державними школами районними методичними службами.

Однією із переваг приватної школи повинна бути матеріально-технічна база. Більшість навчальних закладів мають свої автономні приміщення, обладнані сучасними меблями, найновішими технічними засобами; оздоровчо-лікувальні центри, спортивні комплекси. Але для 35 (32,71%) респондентів існує проблема матеріально-технічного забезпечення функціонування школи. Насамперед необхідно розширити площу шкіл, вирішити питання про наявність власного приміщення, сучасного обладнання кабінетів фізики, хімії, біології, математики, трудового навчання, комп'ютерних класів, закупити спеціалізоване аудиторне і лабораторне обладнання.

До проблем науково-методичного забезпечення діяльності приватних загальноосвітніх навчальних закладів віднесено: організацію і проведення дослідно-експериментальної роботи в школі; розробку змісту освіти відповідно до потреб замовників освіти (батьків і учнів), навчального плану школи повного дня, альтернативних інтегрованих курсів, навчальних предметів і курсів; розробку моделей шко-

ли, вчителя-дослідника, оптимальної моделі навчально-виховного процесу, концепції (програми розвитку) школи; налагодження зв'язків і укладання контрактів про спільну науково-дослідну діяльність із науковими установами України.

Кадрові проблеми функціонування приватних загальноосвітніх навчальних закладів безпосередньо пов'язані з добром управлінських і педагогічних кадрів, формуванням стабільного творчого педагогічного колективу.

Охарактеризуємо **інформаційні проблеми** діяльності приватних загальноосвітніх навчальних закладів:

- відсутність інформації про розвиток приватної освіти в нашій країні, їх проблеми і досвід роботи;
- несвоєчасне надходження білетів із перевірних і випускних екзаменів, збірників контрольних робіт;
- нестача інформаційних збірників із питань фінансування, оподаткування; методичних посібників із викладання основ наук і організації навчально-виховного процесу; літератури з проблем управління;
- складнощі з підключенням до мережі Internet.

До **проблем внутрішньошкільного рівня** респондентами віднесено за ступенем значущості:

- формування стабільного висококваліфікованого і творчого колективу;
- створення ефективно діючої ради опікунів;
- раціональне поєднання авторського та державного підходів до організації навчально-виховного процесу;
- створення комфортних умов функціонування школи;
- розробка концепції школи;
- комплектування школи науково-педагогічними кадрами — психологом, хореографом та іншими працівниками;
- запровадження диференційованої системи навчання тощо.

ЧИ ПОТРІБЕН СЬОГОДНІ АНАЛІЗ УРОКУ

Директор
як менеджер

“І мечі в руках їх добрі, острі обоюду”

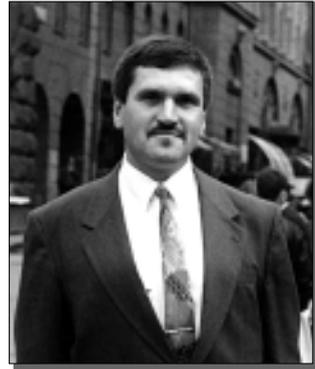
В океані нововведень це питання часто злітає з вуст керівників шкіл, ліцеїв, гімназій. Лунає воно й за кордоном. У січневому за 2000 рік числі “ELT Journal”, який видається “Оксфорд Юніверсіті Пресс”, Джон Янг у назві своєї статті надає питанню новий ракурс: “Кому потрібен аналіз?”. У відповідь можна почути, наприклад, у Чернівецькій області, що урок потрібен двом, “це побачення двох, де третій зайвий”. Виходить, що відвідування занять — це порушення психологічної цілісності та звичаєвих норм моралі (бути піддослідним або автором розтину створіння), тобто знаряддя примусу, приневолення вчителя. А чи взагалі без цього буває управління?

Більшість тих, хто аналізує урок у нас, вважали це, передусім, нормою практики за авторитарного управління. За кордоном, як і у нас, це є стандартом у здобутті професії вчителя або вдосконалення майстерності. Однак, практика доводить, що таке відвідування занять не завжди необхідне. Так, підготовка педагогів у бурсі Януша Корчака не передбачала наявності спостерігача, а обмежувалася рефлексивними щотижневими бесідами, де, як писав у “Щоденнику” класик, ко-

жен міг “бути присутнім. Лише б не заважав”.

На підтримку непорушності, психологічної цілісності та звичаєвих норм моралі вчителі полюбляють повторювати слова прибалтійських педагогів: якщо прийде до нас, як водиться, на урок якийсь «дядько» і почне казати, що так, а що ні, то йому дадуть зрозуміти, що то — не його «дідькова» справа. Безумовно, там де вчитель працює за умови довіри, немає потреби у повсякденному контролі. Крім того, довіра знімає обособлену проблему морально-психологічних примушувань при відвідуванні уроків за будь-яких стилів керівництва і підготовки освітян. Отже, довіра усуває необхідність застосування «обоюду гострих мечей» (за словами Т.Г.Шевченка), які до того ж мають бути в руках добрих. Тому забезпечення довіри виступає умовою успішного педагогічного спілкування та розвитку вчителя.

Це пояснює, чому все голосніше на разі лунають слова В.О.Сухомлинського: “Я зробив для себе правило: поки не побував на двох уроках, вважаю, що сьогодні нічого не зробив”. Та й раніше

**Георгій
ШТОМПЕЛЬ**

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки післядипломної освіти Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України

Директор школи, ліцею, гімназії, №1-2001

**Відвідування
занять
вважали
нормою
практики за
авторитар-
ного
управління**

М.І.Пирогов переконував, що від такого відвідування навчальних занять *“нельзя ничего более ожидать, кроме пользы”*.

За останні два роки, як показує наше опитування на курсах директорів опорних шкіл, ліцеїв та гімназій у Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти АПН України зросла частка керівників, які вважають суттєво необхідним у сучасному управлінні школою педагогічне спостереження і аналіз навчальних занять (ПА). Огляд публікацій в Україні, Росії, Польщі та англomовних виданнях з цих питань так само засвідчує своєю кількістю і тематикою нову хвилю інтересу до сучасного ПА.

Однак у державах на захід від України акцент робиться на спостереженні того, що відбувається у класній кімнаті (використовуючи відповідні терміни *“classroom observation”* — спостереження в класі” або з дещо меншою вживаністю *“classroom visitation”* — відвідування занять у класі”, семантичне поле яких співпадає з тим, що позначається у східно-слов'янській дидактичній традиції терміном “аналіз уроку”). При цьому підхід вітчизняних педагогів вирізняється значно глибшим теоретичним осмисленням. На нашу думку, в умовах глобалізації освітнього простору термін “педагогічне спостереження і аналіз навчальних занять” (ПА) стає більш адекватним інтегративним прагненням і реаліям сьогодення та, крім того, дозволяє зняти надмірну обме-

женість щодо розгляду нетрадиційних форм організації навчання, в тому числі у школах нового типу.

Визнання необхідності педагогічного спостереження і аналізу сьогодні потребує наступного кроку у з'ясуванні: звідки випливають сучасні вимоги до нього? Зрозуміло, що без поєднання нових і традиційних вимог до ПА немає сучасних. Їх взаємодія відбувається, щонайменше, під тиском трьох чинників: по-перше, актуальних потреб вдосконалення навчально-виховного процесу, найважливішою з яких є гуманізація ставлень, стосунків, пердусім, у педагогічному спілкуванні, а також у зв'язку з гуманітаризацією змісту освіти; по-друге, особливостей сьогоденного керівництва та лідерства, управління, педагогічного менеджменту та освітнього адміністрування, із характерною для всіх згаданих сфер демократизацією; і, по-третє, результатів новітніх досліджень та кращого досвіду ПА, які орієнтують на те, щоб розглядати аналіз уроку як засіб професійного розвитку вчителя і керівника школи.

Модернізоване трактування ПА базується на витоках сучасних вимог до аналізу занять, в тому числі своєрідності сьогочасного застосування принципів, методик, технологій, технік, процедур та правил. У цілому сучасні загальні вимоги до ПА втілюються в принципах, реалізація яких у кожний історичний період має свою специфіку. Пере-

**Це є
стандартом
у здобутті
професії
вчителя або
вдосконалення
майстерності**

ліки принципів ПА, починаючи від узагальнень В.Г.Стіوسی і Є.С.Березняка (1968 рік), не завжди збігаються. Тому для полегшення їх сприйняття розподілимо принципи на дві групи: властиві лише ПА (перша група) та застосовувані водночас і в інших сферах управління освітою (друга група). До першої групи віднесемо такі:

- двосторонності (активними учасниками педагогічного аналізу є обидві сторони: керівник і учитель);
- зіставлення одержуваних учнями результатів і педагогічних впливів, передусім, учителя;
- узагальненості та аргументованості (відбір непоодиноких, переконливих фактів спостережуваного уроку та формулювання висновків, які можна довести);
- доброзичливості (співчутливості і дбайливості у ставленні до інших, бажання їм добра);
- прозорості (відкритість ПА для учасників та визначених регулятивними документами осіб, а також відмова від маніпулювання);
- конструктивності (спрямованість спостереження на одержання висновків, що сприяють визначенню адекватних пропозицій).

Серед принципів другої групи, спільних для різних сфер управління і керівництва, варто спинитися, як нам здається, на таких, що мають виняткове значення для ПА:

- демократичності (пова-

жання прав і дотримання обов'язків учасниками педагогічного аналізу);

- науковості (врахування результатів досліджень і кращого досвіду);
- систематичності (бачення навчального заняття як складової навчального процесу та об'єкта системи внутрішкільного контролю);
- системності (розгляд ПА як цілісного явища та процесу зі властивими лише йому елементами та зв'язками);
- об'єктивності (відповідність дійсному стану справ);
- індивідуального підходу (врахування неповторності особистості кожного учасника ПА);
- поєднання інтересів особистості з потребами шкільної та більш широких спільнот тощо.

Отже, принципи ПА стисло відображають загальні вимоги до нього на сучасному етапі розвитку освіти.

Складна природа ПА та розмаїтість теоретичних підходів до його дослідження призводять до несхожих трактувань сутності цього явища, його функціонального призначення, а отже й вимог. Згадаємо основні підходи до ПА у суміжних управлінських дисциплінах, які можуть бути підґрунтям для визначення сучасних вимог до аналізу уроку в залежності від обраної спостерігачем інтелектуальної позиції.

З точки зору теорії керівництва та лідерства ПА можна розглядати як засіб формування міжособистіс-

**Термін
“педагогічне
спостере-
ження
і аналіз
навчальних
занять” (ПА)
дозволяє
зняти
надмірну
обмеженість
щодо розгляду
нетрадицій-
них форм
організації
навчання,
в тому числі
у школах
нового типу**

**Аналіз уроку
— засіб
професійного
розвитку
вчителя і
керівника
школи**

них стосунків; стилю керівництва та індивідуального стилю, типу та стратегії ПА; професійних потреб учителя і керівника, а також як засіб впливу на професійний розвиток педагога (через показ різниці у самооцінці вчителем результату власної праці і його особистісного потенціалу). Останнє відповідає висновкам новітніх фундаментальних досліджень: “В умовах повного циклу педагогічного аналізу **контроль перетворюється**, — узагальнює дійсний член АПН України В.І.Бондар, — **в саморегуляцію, самооцінювання результатів діяльності школи** (підкреслення наше)”.

У теорії управління школою, починаючи з середини 80-х років, педагогічний аналіз завжди посідає чільне місце. У проведенні педагогічного аналізу, наприклад, кінцевих результатів діяльності школи сучасні дослідники (зокрема, В.А.Смірнов) виділяють ряд етапів. По-перше, визначення предмету, складу та змісту аналізу зібраної інформації. По-друге, вивчення способу зв'язку шляхом структурно-функціонального опису. Потретьє, дослідження причинно-наслідкових зв'язків за схемою: явище—причина—умова—наслідок. По-четверте, встановлення факту досягнення мети. В цілому, як свідчить сучасна теорія управління, педагогічний аналіз як провідна функція управління (В.І.Бондар) поглинає і демократизує внутрішньошкільний контроль, перебираючи на себе “функцію управління навчально-

виховним процесом”.

В освітньому адмініструванні, більш характерному для загальнонаціонального, обласного, міського та районного рівнів управління загальної середньої освіти (О.О.Домаранський), нетиповим є розгляд одиничних навчальних занять, але якісні висновки за результатами ПА разом із квантифікованими даними про перебіг навчально-виховного процесу використовуються при розробці прогностичних моделей, в тому числі кількісних, для його коригування. Отже, ПА має давати й певну статистику для таких моделей, враховуючи реальну перспективу інтенсивної інформатизації освіти.

У педагогічному менеджменті ПА можна характеризувати як **спільну аналітичну діяльність вчителя і керівника для встановлення причинно-наслідкових зв'язків**, кореляцій між фактами уроку з метою само- та оцінки досягнутого, а також визначення шляхів професійного розвитку організаторів педагогічного процесу у післядипломній освіті, створення належних умов для піднесення ефективності навчання. Таке оновлене тлумачення не суперечить традиційному розумінню аналізу уроку як засобу шкільного управління, підвищення кваліфікації вчителів та вивчення їх досвіду (С.У.Гончаренко), але чіткіше показує відмінність у нових і традиційних вимогах до ПА.

На нашу думку, оновлене трактування дає можливість повніше врахувати складність сучасного ПА, що відобра-

жається у вимогах до нього і випливає з його одночасної належності до об'єктів декількох управлінських та суміжних дисциплін. Аналіз сучасних підходів показує, що ПА є водночас об'єктом розгляду в:

- школознавстві (через включеність у систему внутрішнього контролю і керівництва);
- освітньому адмініструванні (джерело узагальненої інформації для прийняття оперативних і тактичних управлінських рішень на вищих щаблях керування освітою та стратегічних — для школи, класу чи особистості);
- педагогічному менеджменті (засіб професійного розвитку педагогічного персоналу та формування належних мотивів у педагогічних кадрів);
- теорії управління освітою (провідна функція керування);
- теорії керівництва і лідерства (встановлення демократичного стилю, гуманних міжособистісних стосунків).

ПА як традиційний об'єкт для вивчення дидактикою (сутнісна, першопричинна характеристика ПА) спрямовує на врахування дії загальних закономірностей навчання і освіти у розгляді конкретного уроку чи будь-якого іншого навчального, а то й освітнього заняття. Крім того, ПА як об'єкт для соціальної педагогічної психології завжди є джерелом рефлексії освітянина, поштовхом до його професійного та особистісного удосконалення.

Деталізація загальних вимог, відображена у визначенні та принципах ПА, доцільна за умови розгляду стадіальності перебігу цього аналітико-синтетичного процесу. Традиційно основними етапами або стадіями перебігу ПА вважають: підготовчий, робочий (спостереження і бесіда) та заключний.

На підготовчому етапі деталізація сучасних вимог конкретизується через постановку мети відвідування і добір об'єктів ПА, студіювання літератури і складання програми спостереження, підготовку засобів і форм (лінійна, клітинна, темпоральна, графічна, таблиця тощо) фіксації фактів уроку, створення умов для забезпечення довіри у стосунках керівника і вчителя, ефективності ПА тощо.

Вимога визначення мети відвідування пов'язана з дотриманням науковості. Адже важко заглибитися у сутність явища шляхом простого споглядання, без певної мети, не відкидаючи несуттєве, другорядне. Стихійний,

Виступ автора на курсах директорів опорних шкіл

ненауковий аналіз не передбачає постановки мети: що бачимо, про те і співаємо. Емпіричний аналіз формально визнає доцільність постановки мети, але не зобов'язує її дотримуватись або не дає засобів її дотримання. Отже, лише науковий рівень аналізу визначається постановкою доцільної мети відвідування і її відповідним досягненням.

За наукового аналізу звичайно розрізняють морфологічний, структурний, функціональний та генетичний підрівні, які ієрархічно підпорядковані (нижчий рівень входить до вищого) і кожен виступає генератором відмінних вимог. Відмінності між ними Ю.А.Конражевський пояснює характером відображення у аналізі досягнення навчальної мети за допомогою завдань, змісту, форм і методів навчання, які, як відомо, становлять у своїй взаємодії мінімально цілісний акт, одиницю або "клітинку" навчання (див. мал.1).

Деяко інший підхід практикується на заході Європи. Так, у книжці Рут Вайнриб "Завдання для педагогічного спостереження" (Classroom Observation Tasks, 1998), впр'яте виданій "Кембрідж Юніверсіті Прес", всі завдання спостереження поділяються на 7 груп стосовно:

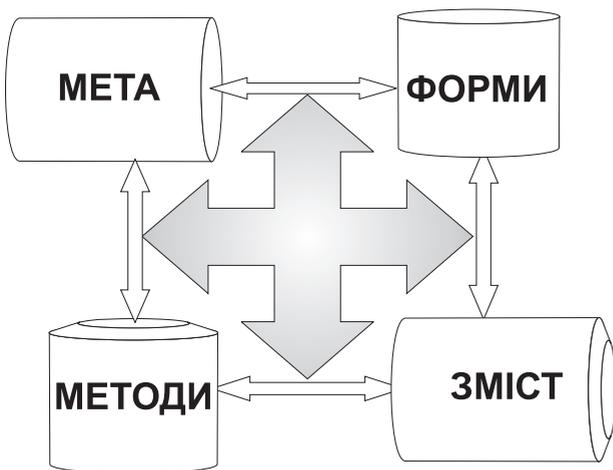
- учня (ставлення до нього, мотивація, залучення до практичної діяльності, рівень учнів, урахування їх як носіїв культури);
- педагогічного мовлення (мета - мова вчителя, мова питань, мовна реакція на помилки, мова для пояснень тощо);
- учіння (навчальне середовище, перевірка засвоєного, взаємодія викладання і учіння, цілі учіння тощо);
- навчального заняття (планування, початок його і закінчення, етапи та переходи між ними, порушення ходу уроку тощо);
- стратегії викладання та

Малюнок 1. Рівні наукового аналізу навчального заняття

I MORFOLOGIЧНИЙ

II СТРУКТУРНИЙ

умінь учителя (подача нового, як учитель допомагає, як реагує, як дає вказівки, як виправляє помилки);

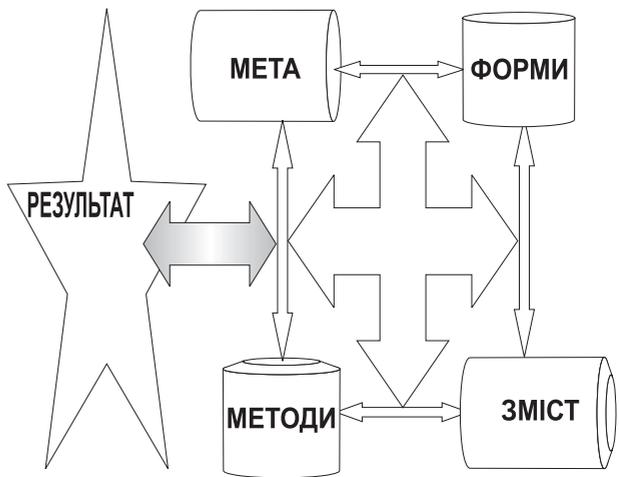
- керування (менеджменту) класом (управління спілкуванням: схеми взаємодії, організація парної і групової роботи, рольова взаємодія викладача і учнів, час і темп, володіння класом);
- матеріалів та засобів навчання (класна дошка, учень як ресурс, матеріали “на учня”, аналіз завдань, конструювання завдань та їх оцінка).

Таке, дещо інше від знайомого нам членування дидактичної реальності, не має принципових розходжень з особистісно-орієнтованим навчанням, а сім дидактичних завдань спостереження можуть бути розглянуті в межах обраної мети відвідування на морфологічному рівні.

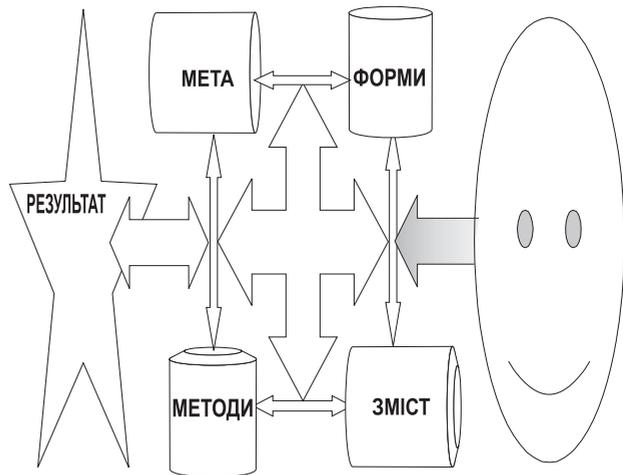
Визначаючи мету відвідування, керівник водночас обирає об'єкти спостереження. Тому ряд вимог до ПА пов'язаний із добром об'єктів. Правильний вибір об'єктів, зокрема врахування вимог репрезентативності та гомогенності, значно зменшує ризик одержати неправильні висновки. Наприклад, вважається, що двадцятивідсоткова вибірка із сукупності об'єктів (дотримання репрезентативності), за умови гомогенності може дати 9 правильних висновків із десяти. Якщо в класі тридцять учнів, то достатньо вислухати відповіді шістьох (2 сильних, 2 середніх і 2 слабких), за

умови, що в цьому класі по десять сильних, середніх та слабеньких учнів (вимога гомогенності або однорідності вибірки). Аналогічно з 30 вчителів можна обирати 6 з урахуванням співвідношення між природничо-математичними, гуманітарними та іншими дисциплінами, співвідношення між досвідченими та молодими педагогами тощо. У свій час

III ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ

IV ГЕНЕТИЧНИЙ

Директор школи, діцею, сімназії, №1-2001

Морфологічний аналіз найчастіше застосовується керівниками шкіл для навчання педагогічних кадрів та раціоналізації ПА або збору усереднених даних

ентузіаста кабінету школознавства Запорізького (кінець 80-х років) та Житомирського (друга половина 90-х) інститутів післядипломної педагогічної освіти експериментально впроваджували нові підходи і досягали високих результатів (наприклад, школи № 40 м.Запоріжжя та № 24 м.Житомира).

Відповідно до обраної мети і об'єктів складається програма спостереження (яку не завжди виправдано називають "пам'яткою") після ознайомлення з державними програмами, відповідною літературою (бажано переглянути, як мінімум, декілька статей та монографію з обраного питання для виконання вимоги науковості). Кількість параметрів для спостереження не повинна перевищувати об'єм оперативної пам'яті людини (магічне число ± 7), тобто за більшої кількості показників їх слід упорядкувати ієрархічно.

Використання технічних засобів важливе для неодноразового перегляду чи прослуховування запису уроку, для фіксації педагогічних засобів впливу на підсвідомість учнів тощо. Однак, висока вправність і професійне мислення педагога-спостерігача завжди можуть забезпечити більш якісне осмислення зв'язків між фактами уроку в процесі їх спостереження для їх вибіркової фіксації. Неперевершеним взірцем залишається опис реакцій дитини, зроблений навесні 1918 року Я.Корчаком, який працював на посаді психолога-спостерігача у дитячому дошкіль-

ному закладі м. Києва (текст "Хельця" з "Виховних моментів"). Зважаючи на значення реакцій дитини для правильного розуміння найтонших порухів її душі, Я.Корчак зазначав, що у майбутньому кожен вихователь стане стенографом.

Спостереження і бесіда (робочий етап ПА) суттєво залежать від підготовки і рівня науковості аналізу (див. мал.1).

За морфологічного аналізу цільовий, змістовний та організаційно-діяльнісний компоненти мінімальної одиниці навчання розглядаються окремо, з різним ступенем деталізації. Взірцем можуть бути питання, що пропонуються Т.Ільїною (1984 р.), В.Онищуком (1985 р.), Р.Шо (1992 р.) або Р.Вайнриб (1998 р.). Морфологічний аналіз найчастіше застосовується керівниками шкіл для навчання педагогічних кадрів та раціоналізації ПА або збору усереднених даних (переважно у кількісних показниках) про уроки для освітнього адміністрування. Інколи деякі керівники виявляють схильність до репродуктивної діяльності, користуючись "простотою" готових схем аналізу, які виступають у ролі шаблону для розгляду повторюваних елементів навчального заняття.

За структурного аналізу ці ж самі компоненти мінімальної одиниці навчання розглядаються у взаємозв'язку та взаємодії. Це і є ключовою вимогою цього рівня аналізу. **За структурного аналізу** висновок завжди складається із двох частин:

як один з елементів акту навчання вплинув на інший. Наприклад, такий висновок: “Неправильний вибір учителем організаційної форми навчання (уроку) був зумовлений тим, що не було враховано великий обсяг та розмаїття змісту програмного матеріалу, для якого більш доцільна лекційна форма навчання” (за умови відповідного віку і підготовки школярів). Справжніми майстрами структурного аналізу, що допомагає заглибитись у сутність уроку, є керівники київської школи № 57, кіровоградської № 11, макіївської № 37.

За функціонального аналізу висновок також складається з двох частин, але однією з них завжди є певний результат навчання, досягнення якого пояснюється через постановку вчителем навчальної мети, відбір змісту, вибір методу, форм та структури уроку (тобто досягнення результату через іманентні навчання складові). Так, 26 листопада минулого року група керівних кадрів з п'яти регіонів України спільно з представниками Харківського районного відділу освіти та керівниками СШ № 255 м.Києва здійснили функціональний аналіз уроків М.Л.Шпілевської “Планета Земля — частина Всесвіту” та О.А.Перекрестової “Споконвічний зв'язок українців з природою” у початковій школі. Функціональний аналіз засвідчив не лише високу результативність занять, але й допоміг визначити які технології сприяли цьому, а які — ні.

За генетичного аналізу

пошук причин виходить за межі навчання і може включати будь-які чинники, що впливають на особистість вчителя, його педагогічні дії та результати. Тому цей рівень аналізу справедливо відносять до найгуманнішого засобу ПА, доступного лише найбільш досвідченим і кваліфікованим майстрам управлінської справи. Саме так, як показує експертна оцінка, вміє аналізувати навчальні заняття О.М.Константинова у ліцеї міжнародних відносин № 51, Є.В.Морозова у державній школі-ліцеї № 30, що у м.Києві, та Н.Ю.Чаба, завідуюча Ужгородським міським методичним кабінетом.

Зрозуміло, що вимоги до ПА зростають з кожним вищим рівнем розгляду навчального заняття. На характер вимог суттєво впливають не лише рівень, але й тип і вид аналізу, обрані керівником. Це виявляється у характері бесіди після відвідування уроку, традиційна демократична формула якої залишається незмінною: вчитель починає аналіз і завершує його. На освітніх теренах СНД найчастіше застосовують різновид типології М.І.Махмутова, де тип і вид аналізу залежать не лише від мети відвідування, але й від обставин візиту, які визначають задачі відвідування. Розрізняють повний, комплексний, аспектний та проблемно-тематичний ПА (див.мал.2). Будь-який з них, проведений у стислому форматі, називають **коротким. Повний і комплексний** типи аналізу відповідають одній меті відвідування, але

Функціональний аналіз допомагає визначити технології, які сприяють результативності занять

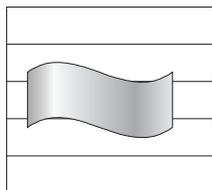
Генетичний аналіз справедливо відносять до найгуманнішого засобу ПА, доступного лише найбільш досвідченим і кваліфікованим майстрам управлінської справи

Мал. 2
Типи і види педагогічного аналізу навчальних занять

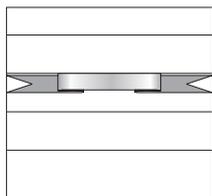
I Повний

II Комплексний

III Аспектний

1. Психологічний
2. Виховний
3. Дидактичний
4. Методичний
5. Організаційний

розрізняються повнотою деталізації розгляду уроку (звичайно за цих типів аналізу метою відвідування є: як вчитель досягає навчальної мети з урахуванням виховних і розвивальних завдань уроку або як вчитель виконує вимоги програми у процесі навчального заняття). **Повний аналіз** застосовується, як правило, для навчання кадрів або за результатами відвідування системи уроків і виконується колективно (повний аналіз може тривати декілька академічних годин). При комплексному аналізі розглядаються лише найбільш важливі взаємозв'язки, тому він відбувається приблизно в межах однієї академічної години. Повний і комплексний типи аналізу переважно здійснюються на функціональному рівні (інколи — й на інших) за належної майстерності того, хто виконує ПА. **Проблемно-тематичний** та **аспектний** типи аналізу можуть здійснюватися на будь-якому рівні в залежності від мети і задач відвідування, учасників, характеру навчального заняття та екзогенних (зовнішніх) умов ПА.

До **аспектного** типу ПА відносять такі види як психологічний, виховний, дидактичний, методичний та організаційний. У столиці України оригінальні концепції педагогічного аналізу уроків розробили Н.Островерхова*, В.Бондар, Б.Гадзецький та ряд вчених у окремих регіонах, а для профтехосвіти — Л.Б.Полак. Звичайно, шкільний психолог на відміну від методиста

з виховної роботи найчастіше обирає той вид, який йому ближче за виконуваними обов'язками. Керівник школи може обирати методичний (за своїм фахом), але у більшості випадків — напевне, дидактичний (не можна знати методики всіх предметів, що викладаються у школі, і тому на допомогу управлінцеві приходять дидактика), а то й організаційний аналіз, який потребує менше часу на підготовку до відвідування.

Початок третього тисячоліття висуває підвищені вимоги до ПА керівниками школи. На думку дослідників управління, керівним освітянським кадрам, як і кращим вчителям-професіоналам, варто частіше застосовувати комплексний тип на функціональному рівні аналізу, як такий, що дозволяє зіставляти одержувані результати зі здійснюваними педагогічними впливами. Консультації з такого аналізу уроків часто надають у лабораторії школознавства Київського міжрегіонального інституту вдосконалення вчителів ім. Б.Грінченка, Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти. Його алгоритм, як показала апробація, завжди передбачає такі кроки:

● по-перше, стислу характеристику результатів навчального заняття (виховний і розвивальний вплив навчального заняття та якість засвоєння навчально-

*Ви мали можливість познайомитися з ним у № 2-3, 2000 нашого журналу.

го матеріалу за дидактичними показниками повноти (учні називають, перераховують основні елементи навчального матеріалу; дають визначення основним поняттям; характеризують складові визначених понять), усвідомленості (учні показують зв'язки між основними елементами навчального матеріалу, порівнюють основні поняття і уявлення, виділяючи спільне і відмінне; роблять узагальнення і висновки), дієвості (учні застосовують набуті знання у стандартних умовах — за зразком і репродуктивно; у нестандартних умовах — за аналогією тощо, для розв'язання життєвих проблем і ситуацій, що виникають, на творчому рівні) та міцності засвоєння (відтворення та застосування набутих знань через певний проміжок часу);

● по-друге, пошук причин у складових навчального заняття, які сприяли або заважали одержанню високих чи низьких результатів (із урахуванням зовнішніх умов проведення заняття — санітарно-гігієнічних, морально-психологічних, навчально-матеріальних, організаційних, естетичних та інших; у виборі навчальної мети і завдань заняття; у відповідності змісту освіти цілям заняття, особливостям складу учнів, науковості та іншим сучасним вимогам; у виборі форми, типу, виду навчального заняття та його структури; в обраних формах навчальної роботи та їх поєднанні — самостійних, індивідуальних, парних, діалогічних, групових,

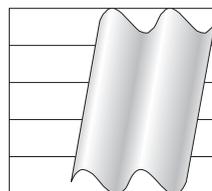
фронтальних, масових, інтегрованих тощо; у виборі способу, методу, прийомів, технології та техніки навчання;

● по-третє, формулювання висновків та пропозицій. Висновки мають відповідати меті відвідування, відображати фактичний стан справ, бути аргументованими, відповідати результатам новітніх досліджень і кращому досвіду. Крім того, позитивні висновки мають збагачувати досвід учителя, а негативні — розкривати причини недоліків. Пропозиції мають відповідати висновкам і меті відвідування; бути лаконічними і реалістичними; визначити термін виконання та адресуватися тим, від кого залежить реалізація пропозиції.

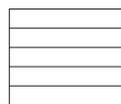
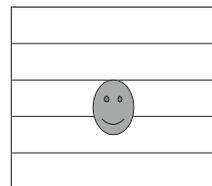
Як відомо, бесіда за демократичним ритуалом завершується словами вчителя про його ставлення до почутих висновків і пропозицій. Перевіривши уточнені з учителем висновки і пропозиції, керівник на завершальному етапі ПА застосовує результати ПА у внутрішкільному управлінні та керівництві.

Демократизація керування школою, яка виражає смисл реформування освіти сьогодні, відбувається водночас з ускладненням педагогічного менеджменту і освітнього адміністрування. Це поряд з гуманізацією навчально-виховного процесу та розвитком теорії школи і людинознавства, все відчутніше впливає на зміну вимог до сучасного аналізу уроку — гострої зброї, що має бути в руках добрих.

IV Проблемно-тематичний

V Короткий

Експлікація:
— навчальне заняття (площа штрихування позначає, що саме розглядається у кожному типі аналізу)

ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЮ РОБОТОЮ

ДОСВІД ШКІЛ УКРАЇНИ*

Директор
як менеджер

Нагадаємо, що визначення основних функцій управління системою науково-методичної роботи необхідно для вирішення теоретичних і практичних

проблем, розгляду принципів, змісту та інших фундаментальних положень педагогічного управління науково-методичною роботою.

Щодо тлумачення самого поняття функція відразу зазначимо, що єдиного його визначення немає. «Філософський словарь» (М., 1987. — С. 526), вказуючи на латинське походження слова (виконання, здійснення), визначає поняття як «зовнішній вияв властивостей якого-небудь об'єкта в даній системі відношень». Словник російської мови С.І.Ожегова (М., 1987) витлумачує це слово так: «Явище, що залежить від іншого, і змінюватиметься в міру зміни цього іншого явища». Енциклопедичний словник (К., 1987. — С. 1441) аналізоване поняття розкриває таким чином: «Функції в соціології —

роль, яку виконує певний соціальний інститут або процес щодо цілого». В.Г.Афанасьєв у праці «Наукове управління суспільством» (М., 1973. — С. 207) так розкриває це поняття:

«Операції дії суб'єкта управління, які послідовно змінюються відповідно до стадій управлінського циклу, з функціями управління, а сутність цих функцій — зміст управлінського процесу». В широкому розумінні поняття «функція», що здійснюється в процесі управління системою науково-методичної роботи педкадрів, — це планомірний вплив на відповідні сфери діяльності системи. Перехід до нового якісного стану функціонування системи науково-методичної роботи з педкадрами в умовах безперервного (післядипломного) поповнення та оновлення їхніх знань, на чому наголошується в законі України про загальну середню освіту, — вимагає значного удосконалення функцій.

Аналіз функціонування управління системою науково-методичної роботи педагогічних кадрів у всіх аспектах, проведений в процесі дослідно-експериментальної роботи, дає можливість ви-

**Іван
ЖЕРНОСЕК**

Професор,
старший науковий
співробітник
лабораторії
управління
освітніми
зкладами
Інституту
педагогіки АПН
України

*Продовження. Початок див. «Директор школи, ліцею, гімназії». 2000. — № 2-3. — С. 116-119.

ділити традиційно притаманні їй такі основні функції: **планувannya, організаційна, діагностична, прогностична, моделююча, компенсаторна, відновлювальна, коригуюча, координуюча, пропагандистська, контрольньо-інформаційна**. При цьому слід зазначити, що всі названі основні функції системи є взаємно проникаючими. Тісні взаємозалежності між функціями проявляються у тому, що якість виконання однієї функції відбивається на успішності реалізації інших.

Провідне місце серед основних функцій управління системою науково-методичної роботи посідає **функція планування**. Планування — важливий підготовчий етап кожного управлінського циклу, основоположна функція управління системою науково-методичної роботи.

Слід зазначити, що плано-мірний характер розвитку системи науково-методичної роботи — це корінна риса сучасного реформування навчальних закладів системи загальної середньої освіти. Процес управління системою науково-методичної роботи на всіх рівнях починається з обґрунтування мети і завдання розвитку системи на близьку і далеку перспективу. Передбачаються заходи, які забезпечують їх реалізацію, досягнення найкращих результатів. Функція охоплює всі сторони розвитку науково-методичної роботи як системи, передбачає її єдність і взаємозв'язок. Планування — це проєкція науково-методичної діяльності в майбутнє для досягнення поставленої мети, перетворення інфор-

ФУНКЦІЯ ПЛАНУВАННЯ: ДОСВІД ШКІЛ

Браїлівська школа Жмеринського району Вінницької області.

Функція планування науково-методичної роботи відображається в річному плані школи, рішеннях науково-методичної ради і педради. На основі педагогічного аналізу і відповідного анкетування визначається система науково-методичних заходів, які відбиваються в річному плані, планах методичних об'єднань, кафедр тощо. В **Іллічівській школі Констянтинівського району** Донецької області функція планування науково-методичної роботи є складовою графічного плану керівництва і контролю школи.

Лисівська школа Попільнянського району Житомирської області.

Функція планування формується на основі діагностування роботи педколективу за минулий рік; на цій основі планується робота педрад і методоб'єднань. У **Тетірівській школі Червоноармійського району** Житомирської області функція планування науково-методичної роботи формується на основі таких принципів: гласність, колективність, конкретність, доцільність, аналітичний підхід, інформаційне забезпечення. У **Гребінківській школі № 4 Полтавської області** якість планування науково-методичної роботи забезпечується за рахунок обговорення річного плану роботи на засіданнях творчих груп, методоб'єднань і педради. Планування науково-методичної роботи в **Декабристівській школі Миргородського району** ґрунтується на діагностичній основі. Робота методоб'єднань планується з використанням активних форм роботи (диспути, рольові ігри, мозкові штурми, КВК, «Що? Де? Коли?», панорами методичних ідей, виставки-огляди).

Ліцей міста Рубіжного Луганської області. Структура науково-методичної роботи розробляється і планується на п'ятиріччя. Намічається тема кожного року, і в її рамках плануються педрада, методичний семінар, робота методоб'єднань і т. д.

У **Дружковському міському ліцеї «Інтелект»** Донецької області робота над проблемою спланована на п'ять років, на кожен рік встановлені свої завдання і мета. Наприкінці кожного навчального року за результатами роботи проводяться педради, «круглі столи», практичні конференції, випускаються бюлетені і буклети, в яких визначаються і завдання на наступний рік.

Про діагностичну та прогностичну функції йшлося у попередньому журналі (див. «Директор школи, ліцею, гімназії», 2000, № 2-3. — С. 116-119).

мації про майбутнє в директиви для цілеспрямованої науково-методичної діяльності.

Планування розвитку системи науково-методичної роботи — це, по суті, прийняття реального управлінського рішення, моделювання оптимального варіанту управління нею. Моделюючи її (систему), необхідно чітко усвідомлювати соціальне замовлення українського суспільства в галузі науково-методичної діяльності, зміст державних рішень у сфері освіти й культури, директивних і нормативних документів з питань науково-методичної роботи, максимально враховувати невирішені проблеми та реальні можливості оновленої школи в умовах Дер-

жавного стандарту загальної середньої освіти. Особливу увагу слід звернути на практичну реалізацію ідей Закону України «Про освіту», Закону про мови в Україні та Закону України про загальну середню освіту.

При перебудові науково-методичної діяльності в умовах розбудови української національної школи функція планування реалізується через націленість її на кінцевий результат, конкретність і збалансованість планування. За своєю суттю вона взаємодіє з усіма основними функціями системи; особливо активно — з організаційною, діагностичною, моделюючою, прогностичною функціями.

Зазначимо, що науково-методичну діяльність розписують в плані на навчальний рік за метою, об'єктами і суб'єктами управління, часом, ступенем обов'язковості тощо. Важливо, що намічене в одному розділі плану доповнює і збагачує заходи, передбачені в інших частинах плану, проте не дублює їх. Процедура планування знімає чимало суперечностей, дублювання, інші недоліки.

Об'єктивні умови, як правило, вимагають уточнення планів у процесі їх виконання. Однак чітка, продумана система реалізації функції планування зводить кількість поправок до мінімуму.

Організаційна функція системи науково-методичної роботи виявляється в діяльності, пов'язаній з удосконаленням її змісту та структури різник рівнів і підрозділів управління — від інститутів АПН України до районних

ОРГАНІЗАЦІЙНА ФУНКЦІЯ: ДОСВІД ШКІЛ

В Іллічівській школі **Константинівського району** Донецької області організаційна функція спрямована на організацію виконання графічного плану керівництва і контролю. Тут вчителі-предметники закріплюються за керівниками відповідного профілю, їх робота висвітлюється і заслуховується на педрадах, нарадах при директорі, на засіданнях методоб'єднань. У **Тегірській школі Червоноармійського району** Житомирської області організаційна функція проявляється в запланованому проведенні щотижневих адміністративних нарад, заслуховуванні на педрадах ходу виконання запланованих заходів, проведення методичних тижнів, науково-методичних конференцій тощо. У **Дніпрянській школі міста Нова Каховка** Херсонської області організаційна функція реалізується шляхом регулярного заслуховування на педагогічних радах і засіданнях методоб'єднань.

У **Таврійському ліцеї мистецтв міста Херсона** створено 14 методичних комісій, які забезпечують справді сучасний рівень організації науково-методичної роботи.

У **Львівській академічній гімназії** визначена науково-методична тема «Особистісно орієнтований підхід у навчальній діяльності», планується науково-методичний семінар «Інновації в педагогіці. Нові педагогічні технології». Заняття кожного семінару закінчується діловою грою чи моделюванням певної педагогічної ситуації.

та шкільних (міжшкільних) методичних об'єднань. Організаційна функція здійснюється при підготовці та реалізації планів науково-методичної роботи, визначенні контингентів підвищення кваліфікації на всіх рівнях і в усіх формах. Особливе значення для успішного функціонування системи науково-методичної роботи відіграє координація роботи з інститутами удосконалення вчителів і науково-методичними центрами, райметодкабінетами, курсами при навчальних закладах, кафедрами університетів і педагогічних інститутів, районних і шкільних методоб'єднань та кафедр, залучення до розробки проблем підвищення компетентності кадрів наукових підрозділів, органів освіти, окремих учених і носіїв передового досвіду.

Організація всіх форм і змісту науково-методичної діяльності планується, координується, контролюється, оцінюється і стимулюється. При цьому функція організації виступає як процес, спрямований на досягнення відповідності існуючої організації науково-методичної роботи новим, безперервно зростаючим і змінюваним вимогам соціального замовлення суспільства в цілому і в галузі освіти в тому числі. Взаємне проникнення функцій управління враховується введенням відповідних показників у документи нормативного забезпечення на різних рівнях (школа, район, область). У своєму розвитку організаційна функція нерозривно зв'язана з коригуючою, оскільки відновлення і корекція знань, умінь і на-

вичок зближатимуться з огляду на послідовність і безперервність процесу навчання. Також нерозривно доповнюючими мають стати у перспективі діагностична, прогностична і моделююча функції.

Моделююча функція системи науково-методичної роботи з педагогічними кадрами полягає в розробці принципово нових положень навчально-виховної роботи в школі та управлінні закладами освіти, у формуванні та впровадженні моделей передового досвіду, їх експериментальної перевірки, після якої їх можна використовувати як зразки для впровадження. Зростан-

МОДЕЛЮЮЧА ФУНКЦІЯ: ДОСВІД ШКІЛ

Моделююча функція у науково-методичній роботі педколективу **Браїлівської школи Жмеринського району** Вінницької області реалізується шляхом упровадження моделей передового педагогічного досвіду шкіл району й області, проведення міжрайонних педагогічних зустрічей між колективами шкіл («педагогічні мости»). В **Іллічівській школі Констянтинівського району** Донецької області — шляхом освоєння завдань комплексної програми розвитку школи, до якої входять розділи вивчення передового педагогічного досвіду, перспектив розвитку школи, кадрового забезпечення, орієнтири педагогічної діяльності, навчально-виховної роботи і т.д.

Педколектив **Голубівської школи Житомирської області** створює динамічні групи вчителів з упровадження в педагогічну практику нових педтехнологій та розробки заходів щодо впровадження нових ідей у практику; на цій основі формується модель передового досвіду. В діяльності педколективу **Дніпрянської школи міста Нова Каховка** Херсонської області при аналізі роботи школи за рік на першому етапі визначаються проблеми, які треба вирішити в майбутньому, на другому — через методичні об'єднання моделюються ідеї та проблеми.

Заслуговує на увагу розроблена і реалізована в **Донецькому технічному ліцеї** модель ліцейного навчання, спрямована на розвиток творчої особистості не в окремих її аспектах, а в цілому, при комплексному вирішенні завдань, що стоять перед ліцеєм.

ня ролі моделюючої функції зумовлюється тим, що вона забезпечує розробку перспектив, еталонів та орієнтирів педагогічної діяльності в умовах розбудови української національної школи. Розробку концептуальних нових положень навчально-виховної роботи, моделей передового досвіду найчастіше здійснюють науково-

методичні служби на всіх рівнях (республіканському, обласному, районному, шкільному) разом із кафедрами і кабінетами обласних інститутів (центрів) підвищення кваліфікації педкадрів, з кафедрами місцевих вищих і середніх педагогічних навчальних закладів, інститутами системи АПН України. За моделі можна брати досвід роботи окремих вчителів з ефективного навчання учнів, досвід виховної роботи в цілому або ж в окремих напрямках національного виховання, керівництва школою. На цьому новому досвіді повинні позначатися сучасний рівень науки та об'єктивні вимоги українського суспільства, сформульовані в директивних урядових документах.

Перевага моделювання як засобу дослідження проявляється в тому, що вивчаються не самі педагогічні об'єкти, а їх моделі, і результати дослідження переносяться за моделі на об'єкт. Для побудови моделі обов'язковою умовою є глибоке і всебічне проникнення в сутність педагогічних явищ, що моделюються.

Компенсаторна функція системи науково-методичної роботи передбачає забезпечення педагогів інформацією і формування умінь, які вони не отримали за програмою базової професійної освіти. В умовах демократизації та гуманізації школи, державно-громадського характеру управління нею до цієї функції входить надання педагогічним кадрам нових знань і умінь соціально-психологічного, правового, фінансового, суспільно-по-

КОМПЕНСАТОРНА ФУНКЦІЯ: ДОСВІД ШКІЛ

В Іллічівській школі Констянтинівського району Донецької області компенсаторна функція в системі науково-методичної роботи реалізується шляхом навчання педколективу в теоретичних семінарах «Вікові психологічні особливості і методи навчання», «Визначення розвивальних і виховних завдань уроку на основі діагностики розвитку учнів і їх морально-етичного стану», «Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського», самоосвіти вчителів. У педколективі **Степінівської школи** цього району — шляхом ознайомлення з новинками методичної літератури та періодичних видань, вивчення досвіду своїх колег та на курсах підвищення кваліфікації. В **Тетірській школі Червоноармійського району** Херсонської області — завдяки творчим зв'язкам з вузами, науково-методичними установами, стимулюванню власних методичних розробок учителів, періодичній зміні матеріалів на інформаційних стендах школи, самоосвіті вчителів. У **Червоноградській школі № 10 Львівської області** — за рахунок творчих зв'язків з вузами, науково-методичними установами, самоосвіти, накопичення бібліотечного фонду. В **Гребінківській школі № 4 Полтавської області** — шляхом організації роботи теоретичних семінарів, семінарів-практикумів, індивідуальних і колективних консультацій.

Навчання у профільних — філологічних, історико-правових, фізико-математичних, географо-економічних, хіміко-біологічних — групах учнів **Славутського ліцею-інтернату Хмельницької області** забезпечується програмами Міністерства освіти і науки України для ліцеїв та авторськими програмами, погодженими з базовими вищими навчальними закладами. Педколектив **Тернопільського ліцею** діє в структурі **Галицького коледжу**, працює над науково-методичною проблемою «Інноваційні технології навчання в процесі реалізації ступеневої освіти молоді». В ліцеї міста **Рубіжного Луганської області** педагоги працюють над створенням авторських програм спецкурсів і розробляють методику індивідуального навчання з профільних предметів, готуються до участі в районних і міських педагогічних ярмарках.

літичного характеру. Особливо зростає роль цієї функції в умовах, коли ми рішуче відмовляємося від застарілих стереотипних уявлень про історичний поступ нашого народу, звільняємося від односторонніх лінійних поглядів на історію української державності, об'єктивно вивчаємо сторінки історії та культури України.

Відродження української національної школи і підняття її статусу вимагає піднесення загальної культури педагогічних кадрів. Йдеться про збагачення педагогів досягненнями національної та правової культури спілкування, побуту, праці, надбаннями світової культури та поглиблення філософсько-педагогічних знань, спрямованих на розвиток національної освіти в Україні.

Процес розбудови української національної школи передбачає прирощення знань соціального-політичного характеру — з політології, соціальної психології, соціології, екології та освіти. Особливе місце відводиться вивченню курсу «Українознавство» як інтегрованої дисципліни, який передбачає поглиблення знань з проблем специфіки розвитку українського етносу, безперервності та внутрішньої єдності формування українців як нації і держави, їхньої ментальності й культури, місця й місії в загальнолюдській цілісності.

Відновлювальна функція системи науково-методичної роботи педагогічних кадрів полягає у відновленні тих знань і вмій, які після закінчення педагогічного навчального закладу могли

бути частково забуті або втрачені. Вона потребує подальшого розвитку. Зміна характеру праці в умовах розбудови української загально-освітньої школи, предметної специфіки вчительської діяльності, зрештою — відсутність систематичної самоосвіти та інші фактори можуть призвести до втрати знань, одержаних свого часу в навчальних закладах. Особлива увага приділяється знанням з проблем розбудови української державності в умовах культурного та духовного відродження українського народу.

Важлива сторона цієї функції — регенерація фундаментальних знань: законмірностей, принципів, концепцій, типізацій, видів,

ВІДНОВЛЮВАЛЬНА ФУНКЦІЯ: ДОСВІД ШКІЛ

Відновлювальна функція науково-методичної роботи в педколективі **Степинівської школи Констянтинівського району** Донецької області реалізується шляхом самоосвіти та самоорганізації діяльності педагогів із самовдосконалення, участі в роботі творчих груп, теоретичних семінарів, стимулювання вчителів аби у них формувалося позитивне ставлення до роботи. В **Голубівській школі Житомирської області** — через обмін досвідом роботи, участь у творчих диспутах, шляхом навчання педагогів на курсах підвищення кваліфікації, навчальних семінарах на основі відкритих уроків та позаурочних заходів. У **Тетірівській школі Червоноармійського району** Житомирської області — шляхом участі педагогів у періодичних курсах підвищення кваліфікації, проведення творчого обміну досвідом, забезпечення контролю адміністрації за поурочним плануванням занять вчителями з диференційованим підходом залежно від кваліфікації педагога. У **Червоноградській школі № 10 Львівської області** — через систематичний обмін досвідом роботи кращих вчителів, участь молодих вчителів у міській школі молодого вчителя. В **Луганській школі № 48** активно розвивається процес відновлення частково забутих або втрачених знань і вмій у таких формах діяльності педколективу як теоретичні семінари, педагогічні читання, ділові ігри, психологічні тренінги.

форм, структур, змісту дефініцій тощо. У планах і програмах системи науково-методичної роботи ці знання відновлюються, поглиблюються, систематизуються, закріплюються і т. ін.

У процесі розбудови української національної школи, відтворення і зміцнення інтелектуального потенціалу нашого суспільства та інтеграції в світову систему освіти особливо актуальним стає забезпечення належного рівня підготовки підростаючого покоління. За цих умов переосмислюється філософія сучасної освіти, переоцінюються загальносвітоглядні та соціально-філософські по-

стулати. Нова філософія знання будується на тому, що відродження втрачених критеріїв моральності, які виробило людство на шляхах гуманістичного розвитку, можливе лише у процесі утвердження вічних загальнолюдських уявлень про совість, честь, поняття добра і зла в конкретних формах, що склалися історично.

У зв'язку з тим, що гуманітарна освіта є однією з визначальних ланок професійного і духовного формування особистості педагога в умовах національно-культурного відродження, доцільно включити до курсової підготовки методистів «Українознавство».

Зміст відновлювальної функції в управлінні науково-методичною роботою значно зростає в умовах, коли прийняті Державні стандарти в освіті та реалізуються шкільні базові програми з основ наук з урахуванням внутріпредметних і міжпредметних зв'язків, і передбачається створення інтегрованих курсів з початкового формування комп'ютерної грамотності молодших школярів. Ретельний відбір базового компоненту програм, розробка різнорівневих програм для шкіл і класів з поглибленим вивченням основ наук, профільних класів у старшій школі, гімназії, ліцеї та створення навчально-методичних комплексів до них — найактуальніша проблема освіти на сучасному етапі розвитку школи.

Коригуюча функція системи науково-методичної роботи спрямована на виправлення в діяльності педагогічних

КОРИГУЮЧА ФУНКЦІЯ: ДОСВІД ШКІЛ

Подолання недоліків, пов'язаних з використанням застарілих методик у діяльності педколективу, в **Іллічівській школі Констянтинівського району** Донецької області вбачають у своєчасній перепідготовці педагогів, регулярному обміну досвідом роботи, вивченні і освоєнні сучасних методик, у пошуку шляхів оптимізації навчально-виховного процесу. Педколектив **Тетірівської школи Червоноармійського району** Житомирської області реалізує коригуючу функцію через забезпечення ефективної роботи методичної служби, запровадження методичного наставництва з боку сучасних передових вчителів. Педколектив **Червоноградської школи № 10 Львівської області** — шляхом забезпечення ефективної роботи адміністрації школи, творчої роботи педагогів у методоб'єднаннях, закріплення наставників молодих вчителів. У науково-методичній роботі педколективу **школи № 1 міста Селидове Донецької області** йдуть докорінні зміни існуючих стереотипів роботи, її змісту, пошук нових форм і методів педагогічної діяльності — від традиційно пасивних форм до нестандартних, таких як «Панорамний урок», «Проблемний стіл учителя», «Виставка педагогічних ідей» тощо. У діяльності педколективу **Шецирської школи Зіньківського району** Полтавської області відбувається процес оновлення науково-методичної роботи за рахунок запровадження елементів психологічної науки: опрацювання питань інтеграції та диференціації навчально-виховного процесу, впровадження інноваційних технологій, розв'язання проблем національного відродження тощо.

кадрів недоліків, пов'язаних з використанням застарілих методик, що не відбивають нових вимог, умов та можливостей суспільства. Особливо зростає її роль в умовах розбудови української національної школи та формування її нової науково-педагогічної концепції. Вона передбачає внесення відповідних змін у науково-методичну інформацію з урахування вимог теорії та потреб кожного регіону України.

Ця функція націлена на злам усталених консервативних стереотипів мислення і способу дій, на відмову від застарілих умінь і навичок. Особливо наочно ця функція системи науково-методичної роботи проявляється при перепідготовці організаторів освіти. Стиль керівництва та стереотипи мислення, які склалися у директорів шкіл та їх заступників на основі соціального і професійного досвіду і нерідко негативно впливають на їх розвиток та готовність до інноваційної діяльності, стикаються в процесі підвищення кваліфікації з новими підходами й вимогами, найновішою науковою інформацією і сучасним передовим досвідом. Основною причиною, що утруднює сприйняття нового, — це тиск особистого досвіду і психологічний консерватизм, зумовлений тривалим перебуванням на адміністративній роботі без систематичного підвищення посадової компетентності та постійної роботи над собою.

Координуюча функція науково-методичної роботи спрямована на подолання дублювання, паралелізму

змістовного, часового і науково-методичного характеру. Ця функція передбачає раціональне об'єднання інформаційної діяльності всіх органів прямої і опосередкованої дії на теоретичний, психолого-педагогічний, адміністративний, загально-культурний рівень працівників навчальних закладів системи загальної середньої освіти.

Реалізація координуючої функції закладена, насамперед, у циклограмах роботи навчальних закладів, де послідовно, із зазначенням днів, місяців і тижнів, визначені організаційно-методичні заходи.

Координуюча функція управління науково-методичною роботою виступає як процес узгодження її компонентів. Неузгодженість між собою багаточисельних компонентів системи, прийнят-

КООРДИНУЮЧА ФУНКЦІЯ: ДОСВІД ШКІЛ

Координуюча функція у науково-методичній роботі педколективу **Іллічівської школи Констянтинівського району** Донецької області реалізується при обговоренні планів роботи школи, метод об'єднань, теоретичних семінарів, чіткому визначенні завдань, призначенні відповідальних за здійснення відповідних заходів, формуванні творчих груп об'єднаних за інтересами, складанні циклограм навантажень на кожного члена колективу. В педколективі **Голубівської школи Житомирської області** — при розробці циклограм управлінської, навчальної і виховної діяльності, забезпеченні виконання запланованих циклограм заходів, забезпеченні чіткого розмежування функціональних обов'язків між адміністративними працівниками школи. У педколективі **Червоноградської школи № 10 Львівської області** — при розробці циклограм управлінської, навчальної і виховної діяльності та забезпеченні впровадження і виконання циклограм, завдяки чіткому розмежуванню адміністративних обов'язків педагогічного і технічного персоналу.

У **Бориспільському ліцеї «Дизайн-освіта» Київської області** структурні підрозділи ліцею з проблем координації науково-методичної роботи тісно співпрацюють з вищими навчальними закладами.

тя суб'єктивних рішень на окремих напрямках роботи, дублювання різних компонентів призводить до невиправданих витрат сил, часу і засобів, зниженню якості та ефективності науково-методичної роботи.

Пропагандистська функція спрямована на інформування щодо суті й технології успішної роботи, її високих кінцевих результатів, та агітацію працівників навчальних закладів системи загальної середньої освіти за впровадження у практику досягнень науки, передового педагогічного досвіду, розкриття тих істотних переваг, які вони дають. Роль цієї функції зросла в зв'язку з встановленням державного статусу

української мови та відродженням національно-мовної освіти. Функція здійснюється засобами масової інформації (телебаченням, радіо, пресою), а також через випуск спеціальних видань (збірників, рекомендацій, інформаційно-методичних матеріалів, буклетів, плакатів), організацією виставок, створенням і пропагандою передового досвіду, в процесі роботи курсів і семінарів педагогів-дослідників конкретного досвіду і т.д.

У перспективі пропагандистська функція в своєму розвитку повинна знайти вираження у ширшому використанні телебачення, організації систематичних циклових передач про досвід роботи кращих педагогічних кадрів, у підготовці програм, теле- і кінофільмів про вчителів-новаторів та ін.

Систематично цікаву психолого-педагогічну інформацію можна отримати з газет, журналів, радіо, телебачення та інших джерел інформації. Часто з педагогічними та науково-методичними аспектами діяльності можна ознайомитися при відвідуванні виставок з проблем навчання і виховання, перегляді кінофільмів та телепередач.

Контрольно-інформаційна функція системи науково-методичної роботи полягає в утворенні і підтримці стабільного зворотного інформаційного зв'язку про кількісні та якісні зміни, які відбуваються в системі науково-методичної роботи, відповідно до її мети і завдань. Зміст контрольно-інформаційної функції полягає також в оцінці відпо-

ПРОПОГАНДИСТСЬКА ФУНКЦІЯ: ДОСВІД ШКІЛ

Пропагандистська функція в науково-методичній діяльності педколективу **Голубівської школи Житомирської області** реалізується шляхом висвітлення діяльності школи в місцевих засобах інформації, виготовлення інформаційних буклетів про школу, періодичного проведення виставок методичних розробок педагогів, тематичних виставок досягнень школи. У педколективі **Тетіївської школи** цієї області — шляхом проведення поза-шкільних тематичних виставок досягнень школи, висвітлення роботи школи у засобах масової інформації, виготовлення інформаційних буклетів про школу. В педколективі **Червоноградської школи № 10 Львівської області** — через проведення міжшкільних педагогічних семінарів, висвітлення роботи школи в засобах масової інформації в місті; школі впродовж навчального року виділяють один місяць для впливу на батьків через телебачення і пресу. В науково-методичній роботі педколективу **школи № 114 міста Харкова** з'явилася можливість працювати за авторськими програмами, в навчальний процес все ширше впроваджується комп'ютер. У педагогічному колективі **Декабристівської школи Миргородського району** Полтавської області користується авторитетом і популярністю постійно діюча шкільна виставка. Переможці шкільної виставки виставляють свої експонати і матеріали на обласній виставці педагогічних технологій «Педагогічні сходки освіти Полтавщини».

відності наслідків науково-методичної діяльності плановим завданням та нормативним вимогам.

У ході здійснення контрольно-інформаційної функції управління виявляються порушення процесу проектування й організації та компоненти й причини, що спричиняють такі порушення. Подолання цих причин зв'язано з реалізацією коригуючої функції.

Управління системою науково-методичної роботи і її компонентами може бути ефективним лише за умови постійного контролю як спрямовуючого фактора регулювання. Наслідки контролю, з одного боку, дають змогу виявити причини відхилення в функціонуванні системи науково-методичної роботи, а з другого — є основою для об'єктивної оцінки поточних і кінцевих результатів.

Створення системи науково-методичної роботи і виявлення лише основних функцій управління нею не завершує науково-пошукової роботи. Діяльність єдиної системи безперервної освіти спонукає до виявлення нових функцій управління системою науково-методичної роботи з педагогічними кадрами. Заслугує на увагу дослідження **інтегративної функції**. Її зміст може полягати у злитті, об'єднанні, погодженні різноманітних потоків впливів науково-методичної роботи на педагога, на формування його як всебічно розвиненої особистості. Реалізація інтегративної функції повинна забезпечити цілісний розвиток особистості педагога і передбачити ово-

лодіння традиційними науково-методичними знаннями і вміннями, нормами стосунків як сходинками у його духовному піднесенні. Звідси випливає значення таких напрямів всебічної підготовки педагога, як науково-методичний і загальнокультурний. Перший напрям покликаний інтегрувати знання на раціональному рівні, а другий — на емоційно-чуттєвому, художньому.

Виявлення нових функцій управління науково-методичної роботи дасть змогу вирішити цілу низку теоретичних і практичних проблем розвитку науково-методичної роботи з педагогічними кадрами.

КОНТРОЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ: ДОСВІД ШКІЛ

Одним із варіантів реалізації контрольно-інформаційної функції в системі науково-методичної роботи в діяльності педколективу **Іллічівської школи Констянтинівського району** Донецької області є проведення в кінці навчального року підсумкової педради, де аналізується робота школи за попередній рік, якість знань, результати участі школи в олімпіадах, результати екзаменів, контрольних робіт тощо. В діяльності педколективу **Тетіївської школи Червоноармійського району** Житомирської області контрольно-інформаційна функція реалізується через збір інструктивно-нормативної та методично-технологічної інформації про сучасний стан освіти, фіксування порівняльних результатів науково-методичної роботи школи і постановку завдань з її удосконалення. У педколективі **Луганської школи № 48** при підготовці доповідей на педради складають порівняльні таблиці динаміки кількісних і якісних показників змін за основними напрямками діяльності школи.

У діяльності педколективу **ліцею «Інтелект» міста Дружківка** Донецької області переважають творчі звіти кафедр наприкінці року, звіти шкіл становлення педагогічної майстерності, творчі звіти педагогів, які атестуються.

У **першій міській гімназії міста Черкас** регулярно (двічі на місяць) проводяться науково-методичні оперативки, на яких аналізується робота в індивідуальних, групових і масових формах науково-методичної діяльності педколективу.

**Директор
як менеджер**

ЧИ ПОТРІБЕН ВАМ ІМІДЖ, ДИРЕКТОРИ?

**Олена
ПАВЛЕНКО**

Кандидат філологічних наук,
доцент, начальник науково-
організаційного відділу
Академії митної служби
України м. Дніпропетровська.

На думку фахівців, однією з особливостей роботи навчальних закладів у останні роки є проведення іміджево-рекламної кампанії. Це стоується як приватних, так і державних навчальних закладів, які за правилами public relations (далі ПР) борються, врешті рещт, за контингент. Виграє той, хто зробить це гра-

мотно. Йдеться про своєрідну презентацію власного «я» закладу шляхом застосування ПР-технологій. Годі покладатися на класичну національну самовпевненість: якось воно обійдеться. Нагальне питання вже постало — чи слід створювати імідж навчального закладу?

Проблема іміджу сучасної школи — це проблема пошуку, розробки та застосування управлінських, пізнавальних та художніх засобів створення позитивного образу навчального закладу. Він дає сучасній школі змогу вирішити такі головні завдання: пропагувати свої здобутки, закладати до іміджу основні цілі, стимулювати позитивне ставлення широкого загалу до школи. Це відкриває більш легкий доступ до ресурсів (людських і матеріальних).

Перед директорами, науковцями, педагогами-практиками постала конкретна

проблема — змінити імідж соціального інституту освіти й створити імідж навчального закладу нового типу. В цьому контексті питання «Що? Де? Коли?» — це вже КВК для адміністративно-управлінських кадрів.

Що ж необхідно сучасній школі? Щоб дати відповідь на це питання, треба знати, чого чекає від школи споживач, за якими критеріями обирають той чи інший навчальний заклад. Що означає бути навчальним закладом нового типу? Для організації, що працюють на ринку навчальних послуг, розроблені основні рекламні аргументи, які допоможуть висвітлити це проблемне питання.

Аргументи економічні: рівень матеріально-технічної бази навчального закладу, місце його розташування, рівень платні за навчання в цілому, чи за додаткові послуги.

Соціальні аргументи: визнання громадськістю досягнень випускників, популярність та унікальність навчального закладу й науково-педагогічних кадрів, соціальне середовище.

Інша група аргументів — це організація та забезпечення навчального процесу: високий рівень проведення занять, пріоритет активних методів навчання, індивідуальний підхід до навчання, можливість вибору навчаль-

© Олена ПАВЛЕНКО, 2001

них програм і курсів та багато інших. Інформація за переліченими аргументами формує у свідомості батьків та учнів позитивний погляд, позитивний імідж навчального закладу.

Життєдіяльність іміджу тримається на заваженому ще Гераклітом ефекті сприймання: «Головне — не те, що є, а те, як ми це розуміємо». Отже, питання «Чи може організація не формувати свій імідж?» — практично риторичне. Може. Однак тоді громадськість сформує імідж стихійно, а значить — не так, як того прагне керівництво організації. Відтак ПР-завдання полягає не в тому, мати чи не мати імідж, а в тому, яким він буде: стихійним чи керованим.

Виходячи з того, що імідж — це образ організації в уяві груп громадськості, для різних груп він може дещо відрізнятись, оскільки може відрізнятись бажана поведінка цих груп щодо організації. Цільовою аудиторією (тобто групами громадськості у конкретних ситуаціях) для навчального закладу можуть бути:

- населення міста або району: діти та їх родини (це широка громадськість);
- державні структури, діяльність яких пов'язана з освітою;
- інші організації, які працюють на ринку навчальних послуг;
- учні та батьки навчального закладу;
- співробітники навчального закладу.

Дві останні цільові аудиторії дуже важливі для кожної організації.

Для співробітників імідж їхньої організації відіграє велику роль — вони мають бути впевнені, що роблять корисну справу, повинні почувати себе часткою чогось значущого. Для широкого загалу більш важливою може бути громадська позиція організації (скажімо, впевненість, що цей заклад — обличчя міста/району). Для учнів і батьків — якість знань, підготовка до майбутнього життя, атмосфера тощо.

Робота щодо створення іміджу ведеться цілеспрямовано для кожної групи і різноманітними засобами. Імідж — це інструмент досягнення стратегічних цілей організації, тобто тих, що охоплюють головні напрями її діяльності й орієнтовані на перспективу. Позитивний імідж підвищує рейтинг організації, залучає клієнтів і партнерів, і, що важливо для будь-якої структури, в тому числі й освітньої, полегшує діяльність і доступ до ресурсів (фінансових, інформаційних, людських, матеріальних).

Таким чином, імідж працює на ефективність

1) підвищення якості роботи, а тим самим — навчання;

2) захисту інтересів навчального закладу.

Позитивний імідж навчального закладу — один із факторів, які оптимізують управління ним, і директорам необхідно знати механізми створення іміджу.

На прикладі апробованих навчальним центром «Лінгва» (м. Дніпропетровськ) технологій, презентуємо типовий алгоритм

Питання
«Чи може організація не формувати свій імідж?»
— практично риторичне.
Може.
Однак тоді громадськість сформує імідж стихійно, а значить — не так, як того прагне керівництво організації

Навчальні заклади не мають для роботи по створенню іміджу ні досвіду, ні фахівців

формування іміджу:

1. Вивчення уявлень, що склались у громадськості про об'єкт, чий імідж передбачається створювати.

Прикладом цієї роботи можуть бути опитувальники (див. Додаток 1).

2. Виявлення переваг і очікувань громадськості, рис і характеристик, якими, на погляд громадськості, має володіти об'єкт, що претендує на позитивний імідж (див. Додаток 2).

3. Конструювання іміджу даного об'єкта як відповідь на переваги та очікування громадськості.

Наприклад, у буклеті навчального центру декларується:

- слоган («Задоволення, яке приносить знання, знання, що розширюють можливості, можливості, які ведуть до успіху!»);
- переваги (У «Лінгви» вже є історія та імідж ...», «Дітям тут цікаво», «Ліцензія №...»). Найявність ліцензії є ознакою якості для приватного навчального закладу.
- очікування («З «Лінгвою» Ви зможете...», «Пільги передбачені...»).

4. Опрацювання стратегії формування іміджу, плану дій.

Необхідно мати поточний і перспективний план PR-заходів, який повинен враховувати:

- організацію місцевих конкурсів, фестивалів, конференцій;
- непряму рекламу у ЗМІ (статті, телепередачі тощо) та шляхом розповсюдження календариків, закладок, буклетів із логотипом навчального закладу та інформацією про

нього;

- проведення Дня відкритих дверей;
- встановлення контактів з фондами та асоціаціями;
- заохочувальну систему залучення кадрів вищої кваліфікації тощо.

5. Безпосереднє створення іміджу, тобто втілення сконструйованої моделі у реальність. Реалізація стратегічного й оперативного планів.

6. Контроль за реалізацією плану, вимірювання проміжних результатів, коригування при необхідності як самої моделі, так і стратегії, дій щодо її втілення у життя.

7. Моніторинг сформованого іміджу, діяльність щодо його підтримки і — при необхідності — модернізації.

Як правило, створенням іміджу займаються служби PR або служби зв'язку з громадськістю і пресою, рекламні агентства, спеціально створені групи професіоналів. Зрозуміло, що навчальні заклади не мають для цієї роботи ні досвіду, ні фахівців. Усі ці процеси — у стадії розвитку.

Але інноваційні навчальні заклади, їх директори покликані диригувати відносинами між своєю організацією та ЗМІ, підтримувати інформаційний баланс.

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ВІДНОСИН ЗІ ЗМІ

Основні принципи:

1. Гнучкість та адаптованість до ситуації. Організація, яка претендує, щоб її добре знали, безперечно, мусить мати план роботи зі

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ

Шановні батьки, бабусі та дідусі!

Ми знаємо, що Ви дуже відповідально ставитеся до виховання своєї дитини. Ви повірили «Лінгві», довірили нам свого малюка, і тому Ваша думка для нас дуже важлива. Відповіді на ці питання допоможуть нам правильно скоригувати діяльність не лише навчального центру, але й школи, яку ми плануємо відкрити до нового навчального року.

1. Як Ви оцінюєте атмосферу, що панує у Навчальному центрі?

- комфортна
- звичайна
- казенна

2. Який, на Вашу думку, рівень викладання?

- високий
- добрий
- середній
- низький

3. Ставлення викладачів до дітей:

- доброзичливе
- байдуже
- вимогливе

4. Чи змінюються риси характеру дитини в результаті навчання?

- набувають позитивних якостей
- не змінюються
- стають гіршими

5. Як Ви ставитесь до приватної освіти?

- позитивно
- стримано
- негативно
- не визначився

6. Де б Ви хотіли навчати свою дитину?

- у державній школі
- у державній школі з платними додатковими заняттями
- у приватній школі
- вдома

7. Який режим роботи школи Вас більш влаштовує?

- неповний день (9⁰⁰-14⁰⁰)

- повний день (9⁰⁰-18⁰⁰)

- інший

8. Оптимальна кількість класу:

- 5-8 осіб
- 10-15 осіб
- 20-30 осіб

9. Ви хотіли б, щоб школа була:

- чисто українською
- з поступовим переходом на українську мову

- з викладанням більшої частини предметів російською мовою

10. Чи вважаєте Ви важливим, щоб Ваша дитина знала кілька іноземних мов:

- так, обов'язково
- бажано
- не вважаю важливим
- не замислювався

11. Ми, батьки, хочемо, щоб наша дитина, відвідуючи школу: (цифри розставте пріоритети)

- була у безпеці
- отримувала хороші знання
- розвивалася як особистість
- була здоровою, фізично підготовленою
- виховувала характер
- навчилася спілкуванню, була комунікабельною
- навчилася нестандартно мислити
- вільно працювати з

- комп'ютером

- набула гарних манер

- була ерудованою
- уміла організувати своє життя

- оволоділа основами ділових стосунків

- володіла різними мовами

- була впевненою у собі

12. Ви б хотіли, щоб Ваша дитина вчилася в школі «Лінгва»?

- так
- можливо
- ні

13. Чи знаєте Ви, скільки коштує навчання дитини в приватних школах м. Дніпропетровська?

- знаю
- приблизно знаю
- не знаю

14. Яку суму Ви могли б заплатити за навчання дитини в місяць (вартість навчання залежить від набору навчальних послуг, розвозки, харчування, дозвілля та інших умов)?

- 150-200 у. о.
- 200-250 у. о.
- 250-300 у. о.

15. Чи є у Вас конкретні пропозиції та побажання до організаторів школи:

ЗМІ. Однак у роботі з позаплановими запитамі можна віддати перевагу гнучкості перед жорстко визначеною політикою.

2. Проблеми некомпетентного та недобросовісного висвітлення розв'язуйте за допомогою акредитації. Презентуйте свій навчальний заклад!

3. Нехай ЗМІ говорять в один голос; це дає змогу сформулювати позицію організації в цілісній формі, позбавленій протиріч. ЗМІ прагнуть висловити низку суджень, щоб представити яскраву та мальовничу картину. Для організації це не завжди виграшний варіант. Усім в організації має бути відомо, що лише конкретна персона уповноважена повідомляти інформацію зовнішньому світу від її імені.

4. Не пропонуйте в якості «споукперсони» першу особу організації. Перша особа може бути хорошим керівником або професіоналом, чого однак недостатньо для широкого публічного успіху. ЗМІ часто наполягають на діалозі саме з пер-

шою особою. Іноді — у переломні моменти історії організації — це має сенс. У більшості ж випадків краще запропонувати ЗМІ підготовлену «споукперсону», яка має достатньо знань та досвіду роботи з «фокусами» та «вибриками» репортерів зі ЗМІ.

5. Не завжди прислухайтесь до порад юриста. Робота юриста — захищати організацію від проблем у суді. Проблеми з судом громадської думки можуть бути більш вагомими.

6. Не чекайте, поки буде зібрано факти, щоб оскаржити несправедливі закиди. Своєчасне оскарження продемонструє публіці, що ви не збираєтесь терпіти необгрунтовані звинувачення.

7. Не обов'язково відповідати на кожне запитання. Відповідати слід лише на ті питання, з якими Ви зможете впоратися.

8. Заперечуйте, якщо Ваша позиція неправильно відображена публічно. Якщо ЗМІ помиляються, викажіть своє незадоволення. Зателефонуйте репортеру, вимагайте виправлення помилки. Якщо Ви цього не зробите, помилка залишається, доки не стане медіа-фактом. Вірогідність помилок знижує процедура попереднього узгодження матеріалу до його запуску до друку.

9. Не тримайте журналістів на короткому повідку. Робота журналіста — здобути інформацію, незважаючи на наслідки. Роль фахівця PR — бути адвокатом для

У процесі творення громадської думки: творча майстерня навчального центру «Лінгва»

своєї організації. Поки обидві сторони розуміють і поважають позицію одна одної, співпраця з журналістами — в інтересах організації.

10. Поділяйте інформацію з однодумцями. Ваші співробітники, суміжні організації, клієнти (читай: батьки) можуть бути корисними в роботі з громадськістю і мас-медіа. Тому вони мають бути поінформовані щодо позиції організації відносно предметів інтересу ЗМІ.

11. Тактичний програш може зберегти стратегічну позицію у громадській свідомості. Ви можете програти баталію зі ЗМІ, але виграти тривалу війну за довіру громадськості. У посадовій особі, яка своєчасно публічно визнає свої помилки, є нагода зберегти довіру до організації.

Як висновок слід зазначити, що навчальні заклади загалом не зобов'язані перейматися своїм іміджем, не зобов'язані підтримувати відносини з громадськістю. Але якщо вони викликають інтерес, преса друкуватиме про них. Зміст, тон і підбір фактів обумовлюватимуться характером їх відносин з пресою і формуватимуть їх імідж. Про це зацікавленим структурам слід попідкуватися заздалегідь.

Свій імідж можна не створювати. Але тоді він формуватиметься громадськістю стихійно, тобто некеровано. Пам'ятаймо: більшість наших знань про світ — це знання на рівні іміджів.

Додаток 2

Шановні батьки, дідусі та бабусі!

У зв'язку із завершенням навчального року щиро дякуємо Вам за звертання до послуг нашого центру і зичимо всіякого благополуччя Вашим родинам, а Вашим дітям і онукам — великих успіхів на багатоскладному шляху пізнання.

Сподіваємося, що ми виправдали Ваші надії, та будемо дуже вдячні, якщо Ви відповісте на кілька питань:

Як вплинули заняття в нашому центрі на Вашу дитину? _____

Що Ви могли б сказати про роботу нашого персоналу? _____

Ваші зауваження чи побажання щодо організації навчального процесу? _____

Чи будете Ви рекомендувати наші послуги своїм рідним, друзям, знайомим? _____

Завжди будемо раді зустрітися з Вами знов і нагадуємо, що з вересня до травня ми працюємо за такими напрямками:

- естетичний розвиток** (для дітей від 3 до 5 років);
- підготовка до школи** (для дітей 6 років);
- швидкочитання та каліграфія** (молодший і середній вік);
- фізика, математика, хімія, біологія** (середній і старший вік);
- англійська, німецька, італійська, іспанська мови.**

У літній період ми проводимо індивідуальні заняття та консультації.

ЧЕТВЕРТА МІЖНАРОДНА ВИСТАВКА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ «СУЧАСНА ОСВІТА В УКРАЇНІ — 2001»

На початку третього тисячоліття виставка мала репрезентувати кращі навчальні заклади, які плідно працюють над створенням сучасної національної системи освіти, змістом своєї творчої діяльності набули професійного визнання.

Їх представили заклади освіти багатьох регіонів нашої держави, різних рівнів і форм власності — від дитячих установ до національних університетів і академій, а також підприємства, міжнародні організації, які працюють в галузі освіти.

У виступах на семінарах взяли участь керівники Міністерства освіти і науки, науковці Академії педагогічних наук України, провідні фахівці в галузі освіти, автори концепцій і освітніх методик, керівники навчальних закладів, науково-методичних центрів Міносвіти і науки.

Виставку відвідало майже 15 тис. чоловік.

Презентувались навчальні заклади практично з усіх областей України.

Вперше було введено нагородження переможців конкурсів золотими, срібними та бронзовими медалями у таких номінаціях:

1. Впровадження нових технологій навчання.
2. Розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти.
3. Краща реклама досягнень навчального закладу.
4. Кращий дизайн виставкового стенду.

Це професійні нагороди, якими оцінена плідна діяльність навчальних закладів, представлених на виставці «Сучасна освіта в Україні — 2001».

За результатами експертних оцінок переможцями визнано таких учасників:

У всіх номінаціях нагородженими виявились переважно вищі навчальні заклади, лише у номінації «Краща реклама досягнень навчального закладу» бронзовою медаллю нагородили середню загальноосвітню школу № 44 м. Дніпродзержинська.

Окрім того, оргкомітет «За кращу рекламу досягнень навчальних закладів» нагородив бронзовою медаллю:

Управління освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації та Головне управління освіти і науки Луганської облдержадміністрації.

Виставка «Сучасна освіта в Україні — 2001» у котре підтвердила високий інтелектуальний потенціал системи освіти. Співпраця всіх учасників виставки — і вітчизняних, і зарубіжних — стала запорукою інтеграції національної освіти до міжнародного освітнього простору.

Запрошуємо всіх до участі й у конкурсах, що проводяться нашим журналом (див. С.107, 113).

КРАЩА ІДЕЯ

ЯК ЗАЛУЧИТИ

КОШТИ

до закладу середньої освіти

Редакція журналу “Директор школи, ліцею, гімназії” оголошує конкурс серед читачів журналу на кращу ідею щодо залучення коштів до закладу середньої освіти — державної та недержавної форм власності.

Автор кращої ідеї номера отримає річну передплату на журнал “Директор школи, ліцею, гімназії”.

Переможець конкурсу — автор найкращого проекту року — отримає ГРОШОВИЙ СУПЕРПРИЗ. Переможець Конкурсу буде оголошений у журналі № 2'2002.

На конкурс можна подавати як реально працюючі проекти, так і теоретичні, щойно розроблені.

Запропонована ідея (проект) повинна:

- відповідати чинному законодавству України;
- бути реально здійсненою в сучасних соціально-економічних умовах України.

ЯК ВЗЯТИ УЧАСТЬ У КОНКУРСІ

Викладіть свою ідею у статті обсягом 1-3 сторінки машинописного тексту (1—6 тисяч знаків). Детально опишіть усі ключові моменти проекту. Слід повністю розкрити всі етапи (алгоритм) розробки та реалізації запропонованої ідеї,

навести перелік необхідних документів. Розкрийте передумови успішної реалізації проекту, а також проблеми, що можуть виникнути, та шляхи їх вирішення.

Подана на Конкурс ідея може не належати автору статті. У цьому разі автор статті повинен обов'язково повідомити, кому належить викладена ідея, час та обставини її виникнення, чи існують спроби та результати її реалізації. Якщо запропоновану ідею буде визнано кращою, приз за неї отримує автор статті, а не автор ідеї.

Якщо запропонований проект уже реалізовано у вітчизняній чи зарубіжній практиці, або є проекти, подібні до Вашого, обов'язково вкажіть ким, де і як був реалізований даний або схожий проект. Так само, як і для авторської ідеї, розкрийте передумови успішної реалізації проекту, проблеми, що можуть виникнути, шляхи їх вирішення.

Всі подані на Конкурс ідеї будуть обов'язково розглянуті, проаналізовані та прокоментовані юристом та/або фахівцем відповідного виконавчого органу системи освіти.

Ідеї, що не відповідають чинному законодавству України, як і ті, що на даному історичному етапі розвитку українського суспільства не можуть бути реально здійсненими, публікуватися і брати участь у Конкурсі не будуть.

Відбір та оцінку поданих на Конкурс проектів здійснює редакція журналу "Директор школи, ліцею, гімназії" (із залученням відповідних фахівців) за такими критеріями:

1. Ступінь розробленості ідеї.
2. Значущість ідеї та наслідків її реалізації для розвитку системи середньої освіти України.
3. Реальність ідеї, необхідні зусилля (час, матеріальні затрати) для її втілення.
4. Успішність втілення запропонованої ідеї або її аналогів.

Викладіть свою ідею українською мовою та надішліть в електронному або друкованому вигляді на адресу редакції:

- електронною поштою (E-mail: direkt@ukrpost.net) — як "прикріплений файл" у форматі Word 6.0/95, 97;

- звичайною поштою: Україна, 01033, Київ-33, а/с 913 у роздрукованому вигляді (в цьому разі додайте електронний варіант на дискеті).

Обов'язково вкажіть своє прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посаду, зворотню адресу та контактні телефони. Загальний обсяг матеріалу не повинен перевищувати 7000 знаків (4 сторінки формату А4). Ви можете також додати власне фото.

Ваша ідея обов'язково буде опублікована у найближчому номері журналу "Директор школи, ліцею, гімназії", якщо відповідатиме вказаним вимогам.

Автор кращої ідеї номера отримав РІЧНУ ПЕРЕДПЛАТУ на журнал "Директор школи, ліцею, гімназії".

Переможець конкурсу — автор найкращого проекту року — отримує

ГРОШОВИЙ
**СУПЕР
ПРИЗ**

ЩОДЕННИК ДИРЕКТОРА

*Чи знаєте Ви як зберегти свій голос?
Читайте про це на сторінці 116*

*Конкурс
с.113*

**Щоденник
директора**

НАДІЙНИЙ ПУТІВНИК В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

На зміну індустріальному суспільству приходить суспільство інформаційне.

Оновленою вступає в нове тисячоліття й освіта України. Передумовою для цього стали ті геополітичні, економічні та соціальні

зміни, які почали відбуватися в державі. Під їх невблаганним впливом переосмислюються освітні реалії, розкриваються широкі можливості для інноваційної діяльності в освіті та педагогічній науці. Стрімкі та незворотні зміни в освіті та педагогічній науці спонукали до акумуляції, переробки, збереження й розповсюдження педагогічної інформації, необхідної у повсякденній педагогічній діяльності науковців—дослідників, педагогів, студентів.

Для поширення наукових знань, нових педагогічних ідей, творчих розробок практичних працівників освіти в Україні створено широкую мережу центральних і регіональних видавництв. Творчі доробки науковців вищих педагогічних закладів освіти знаходять шлях до зацікавленого читача через чисельні видання у вигляді наукових

записок або збірників наукових праць.

Разом з тим, до недавнього часу бібліографічних покажчиків із педагогічних видань, які б інформували про здобутки української педагогічної науки, не було. Це ускладнювала пошуково-бібліографічну діяльність, не давало змоги впевнено орієнтуватися в стрімкому потоці науково-педагогічних, навчальних і методичних видань. Пригадаємо, яким популярним серед освітянських і науково-педагогічних кіл України був свого часу бібліографічний покажчик «Література по педагогическим наукам и народному образованию», хоча він і не включав відомостей з української педагогічної бібліографії.

Тому таким довгоочікуваним для всіх, хто переймається проблемами освіти та педагогічної науки в Україні, є кожний випуск «Української педагогічної бібліографії», що видається в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова. Нещодавно вийшов з друку черговий — сьомий щорічник (Українська педагогічна бібліографія. 1996 рік: Покажчик літератури / Укладачі Н.І.Тарасова, Е.В.Татарчук. — К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2000. — Вип. 7. — 2000.)

Віктор СИДОРЕНКО

Доктор педагогічних наук, професор Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова;

Євген КУЛИК

Кандидат технічних наук, доцент Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Директор школи, ліцею, гімназії, №1-2001

© Віктор СИДОРЕНКО, 2001
© Євген КУЛИК, 2001

«Українська педагогічна бібліографія» (УПБ) — поточний галузевий бібліографічний покажчик, який охоплює щорічний документальний потік з проблем освіти і педагогічної науки в Україні з 1990 року. Щорічник — це перша спроба відібрати і систематизувати сучасні літературні видання освітянської сфери.

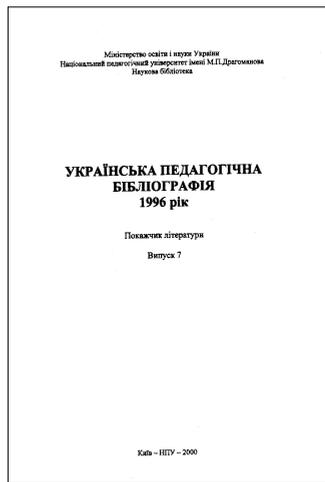
Ідея підготовки і видання покажчика виникла на початку 90-х років у відділі бібліографії Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. З власної ініціативи укладачі Н.І.Тарасова і Е.В.Татарчук розпочали постійний процес виявлення, відбору, систематизації і складання бібліографічного опису величезного масиву інформації з усіх проблем освіти.

Перший випуск «Української педагогічної бібліографії» (література за 1990 рік) видано у 1992 році. Випуски 2, 3, 4 (література за 1991, 1992, 1993 роки) вийшли друком упродовж 1993–1994 років. Затим з'явилися випуски 5 (література за 1994 рік) і 6 (за 1995 рік). Загалом можна стверджувати, що кожен із випусків і всі вони загалом заповнили велику прогалину в інформаційному просторі освіти і педагогічної науки в Україні. Щорічник без перебільшення можна вважати надійним путівником у величезному потоці української педагогічної бібліографії. Він стане у нагоді всім не байдужим до подальшої долі освіти в Україні, тим, хто прагне до її подальшого вдосконалення. Він — найдійний помічник молодих педагогів та дослідників-початківців, яким особливо важко зорієнтуватись у стрімкому вирі

бібліографічної інформації.

Джерельною базою щорічника є реєстраційні видання Книжкової палати України, каталоги провідних бібліотек м.Києва, надходження літератури до Наукової бібліотеки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. За основний принцип охоплення документів узято територіальний з елементами екстеріоріки. Широке коло матеріалів складають фундаментальні монографії, збірники документів, праці українських педагогів-дослідників, підручники, методичні посібники і розробки вчителів, автореферати дисертацій, матеріали наукових конференцій і збірників, статті у періодичних виданнях, публікації українських авторів у виданнях країн ближнього зарубіжжя. У відповідних розділах подані відомості про видання підручників для всіх типів шкіл. Вибірково включені статті з центральних і педагогічних газет. Зовсім не включені внутрішньовузівські видання методичного характеру.

Щорічником зручно користуватися. Цьому сприяє наведена в ньому рубрикація всіх можливих аспектів і напрямів освітньої діяльності та педагогічної науки в Україні: нормативні документи з питань освіти, стратегія розвитку освіти, організація і управління системою освіти, педагогіка, методика викладання шкільних навчальних предметів, теорія і методика виховної роботи, спеціальна освіта,

Бібліографам потрібна державна підтримка

професійно-технічна освіта, вища (і, зокрема, педагогічна) освіта, історія вітчизняної освіти і педагогічної думки. Для тих, хто цікавиться новаторськими ідеями та досвідом зарубіжної освіти і науки, передбачено рубрики з питань міжнародного співробітництва, про освіту і педагогічну думку в зарубіжних країнах, про міжнародні зв'язки в освітній діяльності.

Бібліографічні описи першоджерел розташовані за системою розділів, а в межах розділів — за алфавітом авторів і назв. Рубрикація побудована за схемою, яка є синтезом ББК з іншими класифікаціями, запропонованими науковцями-педагогами, оскільки жодна класифікаційна система з педагогічних наук не відповідає новим соціокультурним умовам. Кожен випуск УПБ доповнено іменним покажчиком. Тому, знаючи автора першоджерела, можна легко знайти відповідний бібліографічний опис за його номером у щорічнику, який наведено поруч з прізвищем в іменному покажчику.

Укладачі, ставлячи за мету максимально повне відображення джерел інформації з

усіх напрямків педагогічної діяльності, намагаються охопити й екстеріальні видання. Проте не всі публікації вузів України, матеріали і тези доповідей конференцій надходять до провідних бібліотек Києва, не всі видання наукових записок і збірників наукових праць реєструються в Книжковій палаті України. Відтак у покажчику є прогалини, зокрема в розділі «Вища освіта».

Бібліографічний щорічник можна по праву розглядати як підсистему національної системи науково-технічної інформації що формується в Україні. Попереду — копітка робота з удосконалення та оновлення УПБ. Безперечно, для цього драгоманівським бібліографам потрібна державна підтримка. Вона повинна втілитися в розробці та впровадженні *цільової державної програми інформаційно-бібліографічної діяльності*. Саме на основі такої програми стане обов'язковою реєстрація контрольних примірників будь-яких видань в Україні. А завдяки цьому їх буде відображено у бібліографічних покажчиках (і не тільки педагогічних).

Мабуть на часі поставити на державному рівні й обов'язкову вимогу супроводжувати будь-яку публікацію чи видання стислою і разом з тим змістовною анотацією. У подальшому такі анотації стануть доповненням бібліографічних описів у покажчиках, як це було в реферативних журналах з різних галузей знань, що видавалися за радянських часів. Наявність анотацій в бібліографічних описах безперечно зробить покажчики більш інформативними.

У дружньому колі колег-працівників бібліотеки НПУ ім. М.П. Драгоманова — укладачі «Української педагогічної бібліографії (передній план, друга і третя зліва направо) — Наталія Тарасова та Єльга Татарчук

КОНКУРС!

Редакція журналу “Директор школи, лицею, гімназії” оголошує постійно діючі конкурси серед своїх читачів:

- 1. Найкумедніший випадок із директорської та педагогічної практики.*
- 2. Найцікавіше фото із шкільного життя.*

Автор найкумеднішої історії або найцікавішого фото номера отримає приз — **РІЧНУ ПЕРЕДПЛАТУ НА ЖУРНАЛ “ДИРЕКТОР ШКОЛИ, ЛИЦЕЮ, ГІМНАЗІЇ”.**

Переможців визначає редакція журналу. Про критерії — читайте далі.

Редакція зберігає за собою право використовувати конкурсні матеріали у будь-який спосіб із обов’язковим зазначенням імені автора.

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА

Матеріали за конкурсами надсилайте в електронному або друкованому вигляді на адресу редакції:

- електронною поштою (E-mail: direkt@ukrpost.net) — як “прикріплений файл” у форматі Word 6.0/95, 97; фото — у форматі TIFF (не менше 200 dpi);
- звичайною поштою: **Україна, 01033, Київ-33, а/с 913** у роздрукованому вигляді (в цьому разі додайте електронний варіант на дискеті).

Обов’язково вкажіть своє прізвище, ім’я, по батькові, місце роботи, посаду, зворотню адресу та контактні телефони.

Детальніше про конкурси — читайте на наступних сторінках

НАЙЦІКАВІШЕ

ФОТО

із шкільного життя

Редакція журналу “Директор школи, ліцею, гімназії” оголошує постійно діючий конкурс серед своїх читачів:

«НАЙЦІКАВІШЕ ФОТО ІЗ ШКІЛЬНОГО ЖИТТЯ».

Шановні читачі, Вам випала нагода опублікувати свої фотографії. Припалі пилом і пожовтілі від часу та ностальгії, вони радували лише Вас. Раніше Ви показували їх друзям та рідним. Вони вже навчилися упізнавати Вас у будь-якому віці та ракурсі. Тепер у Вас є шанс вийти на більш широку аудиторію. Станьте учасником конкурсу і Вас впізнаватиме вся педагогічна громада країни — любителі фото.

Надішліть фотографії та коментарі до них на адресу редакції.

Ваші фото обов'язково будуть опубліковані у найближчому номері журналу “Директор школи, ліцею, гімназії”.
ЄДИНА УМОВА — ВОНИ ПОВИННІ СПРАВЛЯТИ НЕЗАБУТНЄ ВРАЖЕННЯ.

Автор найцікавішої фотографії номера
отримає РІЧНУ ПЕРЕДПЛАТУ на журнал “Директор школи, ліцею, гімназії”

НАЙКУМЕДНІША ІСТОРІЯ

із директорської
практики

Редакція журналу “Директор школи, ліцею, гімназії” оголошує постійно діючий конкурс серед своїх читачів:

«НАЙКУМЕДНІШИЙ ВИПАДОК ІЗ ДИРЕКТОРСЬКОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ».

ЯК ВЗЯТИ УЧАСТЬ У КОНКУРСІ

Детально викладіть цікаву історію зі свого досвіду, яка розгорталася чи закінчилася несподівано для її учасників. Можливо, Вам пощастило бути її свідком — це теж годиться.

Важливі не лише факти, а й емоції; уникайте надто узагальненої оповіді. Часто саме в деталях криється найцікавіше.

Обсяг матеріалу не повинен перевищувати 4 000 знаків (2 стандартні сторінки формату А4). Можете додати власний портрет. Але не документальне фото: погодьтеся, це не зовсім за жанром.

Надішліть Вашу історію та ілюстрації на адресу редакції.

Ваша історія обов’язково буде опублікована у найближчому номері журналу “Директор школи, ліцею, гімназії”, якщо відповідатиме *єдиній умові: розмішить усю редакційну команду.*

Якщо ми сміятимемося до виходу наступного номера — вважайте себе переможцем.

Бажаємо нашим читачам гарного настрою і доброго гумору.

Автор найкумеднішої історії номера отримає РІЧНУ ПЕРЕДПЛАТУ на журнал “Директор школи, ліцею, гімназії”

ФОНІАТРИ ЗАСТЕРІГАЮТЬ: БЕРЕЖІТЬ СВІЙ ГОЛОС

Часто питають: «З якого віку почати відвідувати фонопеда?» Фонопед із м. Сум Любов Криштон, відповідає так: «Чим раніше, — тим краще». Дітей запрошують із шести років. Це дасть змогу вчасно обстежити голосову і дихальні функції і відрегулювати роботу голосового апарату.

Допомога фонопета потрібна кожній людині з раннього дитинства і до глибокої старості, адже гортань і голосовий апарат зазнають зміни протягом усього життя.

Голос для педагога — професійний інструмент. Що ж треба знати, чим володіти, щоб зберегти його? Відповідь — у статті Тамари Мілоченко, яка протягом декількох десятиріч як лікар рятувала, і рятує зараз, чимало педагогів.

Охорона голосу вчителів, викладачів вищої і середньої спеціальної школи сьогодні набуває державного значення. Непоодинокі ви-

падки, коли після кількох років невмілого користування голосовим апаратом на довгий час втрачається працездатність, а інколи доводиться навіть змінювати професію.

За даними відомих лікарів-вчених М. С. Василенка,

В. А. Тріноса і Л. А. Тріноса, захворювання голосового апарату зустрічається у 30-40% представників мовних професій, а у педагогів-початківців сягає 55% -60%.

Поширеність захворювань гортані у представників мовних професій пояснюється, насамперед, перенапруженням голосового апарату в процесі трудової діяльності, а також підвищеним голосовим навантаженням. Крім того, свій негативний вплив справляють низькі акустичні властивості класів і аудиторій, такі чинники, як температура, вологість і забрудненість повітря. Нетренований голос не витримує великого навантаження, якого вимагає професійна робота.

Учителі завжди повинні па-

м'ятати, що в холодні дні після закінчення уроків не можна відразу виходити на вулицю; необхідно 10-15 хвилин побути в приміщенні.

Голосовий апарат стомлюється при викладанні впродовж 3-4 годин з перервами по п'ятнадцять хвилин. Через одну годину повного голосового спокою його працездатність відновлюється. Це характерно для педагогів, які працюють менше десяти років. Учителі з великим стажем роботи втомлюються швидше — через 2-3 години, й потребують відпочинку до двох годин.

Слід звернути увагу на навантаження педагогів-початківців, серед яких чимало тих, хто страждає порушеннями функцій голосового апарату.

Основу профілактики професійних захворювань голосового апарату складає правильна постановка голосу, правильне голосоутворення.

Нами розроблено спеціальний цикл, який складається з десяти занять. Заняття проводяться в групах та індивідуально. На групових заняттях учителі опановують фонаційне дихання, елементи аутотренінгу. Голосові вправи спрямовані на те, щоб виробити оптимальне звучання голосу при найменшому м'язовому напруженні, включити резонатори.

Тамара МІЛОЧЕНКО

Кандидат педагогічних наук,
фонопед Київського
інституту отоларингології
АМН України імені
А.І.Коломийченка

ЕКСКЛЮЗИВ

*Нові документи про розміри ставок
заробітної плати
с.118*

*Нові зразки додатків до свідоцтва та
атестата про загальну середню освіту
с.130*

Ексклюзив

ОПЛАТА ПРАЦІ: НОВІ ДОКУМЕНТИ

На редакційному столі — документи, на які довго чекали освітяни: Постанова Кабінету Міністрів України та Наказ Міністра освіти і науки, що визначають нові ставки заробітної плати працівників освіти. Петро Мусійович Куліков, начальник департаменту Міністерства освіти і науки, в якому й були підготовлені ці документи, ділиться думками з читачами журналу.

Шойно отримано Постанову Кабінету Міністрів, якою передбачено підвищення на 25 відсотків посадових окладів педагогічних працівників усіх категорій та інших робітників освітньої галузі.

Чекали довго. Затверджено ставки погодинної оплати, порядок їх нарахування. До цієї постанови вийшов наказ Міністра освіти, який зобов'язує педагогічні навчальні заклади вже з 1 березня поточного року виплатити зарплатню за новими тарифами. **Це перший крок. З 1 вересня планується подальше підвищення — були б надходження до бюджету.**

Уряд і Міністерство освіти здійснюють послідовну підтримку школи.

Школа перейшла в нові умови. А в нормативній базі не враховано навіть комп'ютерне забезпечення. Відповідний документ має вийти до 1 вересня. Керівники шкіл зможуть ознайомитися з ним у наступних номерах журналу “Директор школи, ліцею, гімназії”.

Уже зроблені реальні кроки щодо поліпшення матеріальної бази шкіл. Якщо в 2000 році виділено 6,5 млн. гривень на комп'ютеризацію, то в цьому — 20 млн. гривень. Із квітня проводимо централізовану закупівлю: кожна область отримує 8-10 комп'ютерних класів, що вдвічі більше, ніж минулого року. **У перспективі комп'ютерний клас матиме кожна школа.**

На часі — розробка програми “Сільський автобус”.

Зараз працюємо над бюджетом наступного року. На перші прогнози щодо майбутнього фінансування галузі можна очікувати вже в травні.

У зв'язку з освітянською реформою, переходом на 12-бальну систему оцінок, на виконання Закону про освіту змінюються й документи. Зокрема, змінилися **додатки до документу про освіту. Керівникам школи слід звернути увагу на пункти, яких раніше не було.** Діти отримуватимуть нагороди — похвальні листи, грамоти — за особливі досягнення, участь у факультативах тощо. Думаю, що це останні зміни.

Варто наголосити, що документи про освіту видаються безкоштовно.

Майбутнє залежить від освічених людей: чим їх більше, тим міцніша держава.

Треба пишатися нашими вчителями. В умовах, коли їм і зарплату не завжди виплачують, вони продовжують виховувати дітей. У нас високопатріотичні та порядні вчителі.

Слава Богу, кризові моменти — пережили. **Тепер і діяльність директорів буде оцінено.** Власне, вона вже оцінена. Кожен розуміє, що вони розбудовують державу, бокладають в майбутнє — в дитину. Вони — першопрородці.

То ж міцного їм здоров'я, натхнення.

**Петро
КУЛІКОВ**

Начальник
Департаменту
економіки та
соціального
розвитку
Міністерства освіти
і науки України.

Про постанову Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2001 р. № 134 «Про впорядкування умов оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» та розміри посадових окладів (ставок заробітної плати) працівників навчальних закладів і установ освіти та наукових установ.

Оголошую постанову Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2001 р. № 134 «Про впорядкування умов оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери»:

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 7 лютого 2001 р.

№ 134 м. Київ

ПРО ВПОРЯДКУВАННЯ УМОВ ОПЛАТИ ПРАЦІВНИКІВ УСТАНОВ, ЗАКЛАДІВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ ОКРЕМИХ ГАЛУЗЕЙ БЮДЖЕТНОЇ СФЕРИ

Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити:

схеми посадових окладів (ставок заробітної плати) керівних, наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, фахівців, службовців, робітників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери згідно з додатками 1-3;

ставки погодинної оплати праці працівників усіх галузей економіки за проведення навчальних занять згідно з додатком 4.

2. Установити, що посадові оклади заступників керівників бюджетних установ, закладів та організацій, заступників керівників структурних підрозділів цих установ, закладів та організацій встановлюються на **5-15%**, головних бухгалтерів — на **10-30%**, помічників керівників — на **30-40%** нижче, ніж посадовий оклад відповідного керівника, визначений за схемами посадових окладів, затвердженими цією постановою.

3. Установити:

1) що посадові оклади (ставки заробітної плати) працівників бюджетних установ, закладів та організацій, які мають почесне звання, спортивні звання, нау-

ковий ступінь, підвищуються:

а) за почесні звання України, СРСР, союзних республік СРСР: "народний" - на **40%**, "заслужений" — на **20%**;

б) за спортивні звання: "заслужений тренер", "заслужений майстер спорту" — на **20%**;

"майстер спорту міжнародного класу" — на **15%**;

"майстер спорту" — на **10%**,

За наявності двох або більше звань посадові оклади (ставки заробітної плати) працівників підвищуються за одним (вищим) званням;

в) за науковий ступінь (крім посад наукових та науково-педагогічних працівників, для яких наявність наукового ступеня передбачена кваліфікаційними вимогами):

доктора наук — на **25%**,

кандидата наук — на **15%**.

Посадові оклади (ставки заробітної плати) працівників бюджетних установ, закладів та організацій підвищуються, якщо діяльність працівників за профілем збігається з наявним почесним або спортивним званням чи науковим ступенем;

2) що посадові оклади працівників установ, закладів та організацій культури,

які мають особливу громадську значущість і включені до переліку, затвердженого Міністерством культури і мистецтв, Державним комітетом архівів за погодженням з Міністерством праці та соціальної політики і Міністерством фінансів, підвищуються на **20%**;

3) щомісячні оклади прибиральників приміщень, які використовують дезінфікуючі засоби, а також тих, що зайняті прибиранням туалетів, підвищуються на **10%**;

4) доплати працівникам:

а) у розмірі до **50%** посадового окладу відсутнього працівника:

за виконання обов'язків тимчасово

відсутніх працівників;

за суміщення професій (посад);

за розширення зони обслуговування або збільшення обсягу виконуваних робіт.

Зазначені види доплат не встановлюються керівникам бюджетних установ, закладів та організацій, їх заступникам, керівникам структурних підрозділів цих установ, закладів та організацій та їх заступникам;

б) у розмірі до **40%** годинної тарифної ставки (посадового окладу) за роботу в нічний час, якщо вищий розмір не визначено законодавством, за кожну годину роботи з 10 години вечора до 6 години ранку;

5) надбавки працівникам у розмірі до **50%** посадового окладу:

за високі досягнення у праці;

за виконання особливо важливої роботи (на термін її виконання);

за складність, напруженість у роботі.

Граничний розмір зазначених надбавок для одного працівника не повинен перевищувати **50%** посадового окладу.

У разі несвоєчасного виконання завдань, погіршення якості роботи і порушення трудової дисципліни ці надбавки скасовуються або зменшуються.

4. Надати право керівникам місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, при яких створені централізовані бухгалтерії, керівникам бюджетних установ, закладів та організацій в межах фонду заробітної плати, затвердженого в кошторисах доходів і видатків:

а) устанавлювати працівникам цих установ, закладів та організацій конкретні розміри посадових окладів та доплат і надбавок до них;

б) надавати працівникам матеріальну

допомогу, в тому числі на оздоровлення, за винятком матеріальної допомоги на поховання, в сумі не більше ніж один посадовий оклад на рік;

в) затверджувати порядок і розміри преміювання працівників відповідно до їх особистого внеску в загальні результати роботи.

5. Умови оплати праці, посадові оклади (ставки заробітної плати) та ставки погодинної оплати праці, визначені цією постановою, поширюються на відповідні категорії працівників (невійськовослужбовців і тих, які не мають звань рядового і начальницького складу) всіх бюджетних установ, закладів та організацій незалежно від відомчого підпорядкування.

6. Міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, а також галузевим академіям наук у місячний термін розробити і затвердити за погодженням із Міністерством праці та соціальної політики і Міністерством фінансів конкретні умови оплати праці з урахуванням характеру та специфіки роботи підвідомчих бюджетних установ, закладів та організацій, розміри посадових окладів (ставок заробітної плати) працівників цих установ, закладів та організацій в межах схем, затверджених цією постановою, і показники для віднесення установ, закладів та організацій до груп за оплатою праці керівників і спеціалістів.

7. Міністерству фінансів, Міністерству освіти і науки, Міністерству охорони здоров'я, Міністерству культури і мистецтв, Міністерству аграрної політики, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади до 1 квітня 2001 р. вжити дієвих заходів для погашення заборгованості із заробітної плати працівникам бюджетних установ, закладів та організацій, удосконалення структури та оптимізації чисельності працівників цих установ, закладів та організацій.

8. Міністерству праці та соціальної політики, Міністерству фінансів, Міністерству юстиції в місячний термін подати проект постанови щодо приведення рішень Кабінету Міністрів України у відповідність з цією постановою.

9. Ця постанова набирає чинності з 1 березня 2001 року. "

Прем'єр-міністр України

В.ЮЩЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

**ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ РОЗМІРІВ ПОСАДОВИХ ОКЛАДІВ
(СТАВОК ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ) ПРАЦІВНИКІВ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ, УСТАНОВ ОСВІТИ ТА НАУКОВИХ УСТАНОВ**

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2001 р. № 134 «Про впорядкування умов оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери»

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити розміри посадових окладів (ставок заробітної плати) працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ згідно з додатками №№ 1-19.

2. Керівникам навчальних закладів, установ освіти та наукових установ в межах затвердженого фонду заробітної плати з 1 березня 2001 року встановити посадові оклади (ставки заробітної плати) працівникам навчальних закладів, установ освіти та наукових установ, виходячи з розмірів, передбачених додатками №№ 1-19*.

3. Встановити, що з 1 березня 2001 року Інструкція про оплату праці та розміри ставок заробітної плати професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, затверджена наказом Міністерства освіти України від 02.04.93 р. № 90 та Інструкція про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти, затверджена наказом Міністерства освіти України від 15.04.93 р. № 102, застосовуються з урахуванням та в частині, що не суперечить умовам оплати праці, визначеним постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2001 року № 134 «Про впорядкування умов оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» та розмірів посадових окладів (ставок заробітної плати), затверджених цим наказом.

4. Департаменту економіки та соціального розвитку (П.М.Куліков) спільно з департаментом розвитку дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти (В.П.Романенко), департаментом розвитку професійно-технічної освіти (В.В.Томашенко) та департаментом вищої освіти (М.Ф.Дмитриченко) до 1 травня 2001 року розробити та затвердити в установленому

порядку інструкцію про порядок обчислення заробітної плати працівників навчальних закладів і установ освіти.

5. Встановити, що у разі, коли працівникам навчальних закладів і установ освіти передбачено підвищення посадових окладів за декількома підставами, то абсолютний розмір кожного підвищення визначається, виходячи з розміру посадового окладу, без урахування іншого підвищення.

6. Вважати такими, що втратили чинність, накази Міністерства освіти України: від 25.07.96 р. № 252 «Про розміри посадових окладів (ставок заробітної плати) працівників закладів освіти», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 6 серпня 1996 р. за № 421/1446, від 27.08.96 р. № 282 «Про внесення змін та доповнень до наказу Міністерства освіти України від 25.07.96 р. № 1996 № 252 «Про розміри посадових окладів (ставок заробітної плати) працівників закладів освіти», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 5.09.96 р. за № 505/1527, від 11.01.1997 р. № 7 «Про внесення змін та доповнень до наказу Міністерства освіти України від 25.07.96 р. № 252 «Про розміри посадових окладів (ставок заробітної плати) працівників закладів освіти», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 29 січня 1997 р. за № 15/1819 та від 06.12.1999р. № 410 «Про внесення змін та доповнень до наказу Міністерства освіти України від 25.07.96 р. № 252 «Про розміри посадових окладів (ставок заробітної плати) працівників закладів освіти», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 31 грудня 1999 р. за № 927/4220.

7. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра А.Г.Богомолова.

*Наведено додатки, що стосуються роботи загальноосвітніх навчальних закладів.

Міністр освіти і науки

В.Г.КРЕМЕНЬ

Директор школи, ліцею, гімназії, №1-2001

Додаток 3

до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.03.2001 р. №161

Розміри посадових окладів окремих категорій педагогічних працівників навчальних закладів і установ освіти

Найменування посади	Місячні посадові оклади, гривень
Завідувач психолого-медико-педагогічної консультації	205
Консультант психолого-медико-педагогічної консультації	185
Завідувач навчально-виробничої (навчальної) майстерні, навчальної лабораторії вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації	175
Завідувач (керівник) практики (виробничої, навчальної)	165
Завідувач: фільмотеки, інтернату при школі, заочного відділення школи	145
Завідувач учбово-консультаційного пункту	140
Майстер виробничого навчання	155-185
Методист: заочного відділення вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації, з складання кінопрограм	140
Помічник директора з режиму	165
Старший черговий з режиму	150
Черговий з режиму	140
<i>Методист учбового (учбово-методичного) відділу вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації:</i>	
Вищої категорії	160
1 категорії	155
2 категорії	150
без категорії	145

Додаток 4

до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.03.2001р. №161

Найменування посад	Кількість студентів, учнів	Місячні посадові оклади, гривень
Директор	До 300	190
	від 301 до 800	210
	понад 800	220
Завідувач відділення		170
Завідувач виробничої практики		165
Завідувач: навчально-виробничої майстерні, навчально-методичного кабінету, лабораторії		170
Керівник фізичного виховання ****		160-180

Примітки:

* Посадові оклади начальника організаційно-стройового відділу та командира роти у вищих навчальних закладах цивільної авіації, морського та річкового транспорту встановлюються у розмірах відповідно 160 гривень та 155 гривень.

** Посадові оклади старшим майстрам професійно-технічних навчальних закладів та завідувачим філіалами професійно-технічних і вищих навчальних закладів встановлюються на 5-15 % нижче посадового окладу керівника.

*** Крім посадового окладу директора училища фізичної культури

**** Посадові оклади керівників фізичного виховання, які не мають освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста (до введення в дію Закону України «Про освіту» - середньої спеціальної освіти), встановлюються у розмірі 150 гривень.

Додаток 6

до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.03.2001р. №161

Розміри посадових окладів керівників шкіл, шкіл-дитячих садків, шкіл-інтернатів, дитячих будинків, дитячих будинків-інтернатів, інтернатів, приймальників-розподільників для неповнолітніх, спеціальних шкіл-інтернатів, ліцеїв, гімназій, колегіумів, училищ фізичної культури

Найменування закладів	Місячні посадові оклади, гривень
<i>Загальноосвітні школи, школи для дітей з затримкою психічного розвитку, вечірні (змінні), середні музичні і художні школи, школи-дитячі садки, школи-інтернати, училища фізичної культури з кількістю учнів:</i>	
до 300	185
від 301 до 1000	210
понад 1000	220
<i>Спеціальні школи-інтернати для дітей, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку, потребують тривалого лікування, дитячі будинки усіх типів, спеціальні школи для дітей та підлітків, які потребують особливих умов виховання, приймальники-розподільники для неповнолітніх дітей, школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, гімназії, ліцеї, колегіуми з кількістю учнів (дітей, вихованців):</i>	
до 150	185
від 151 до 300	210
понад 300	220

Додаток 7

до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.03.2001 р. №161

Розміри посадових окладів (ставок заробітної плати) керівних та педагогічних працівників позашкільних закладів усіх типів і найменувань та шкіл естетичного виховання

Найменування посад	Місячні посадові оклади (ставки заробітної плати), гривень
<i>Директор закладу з кількістю учнів (вихованців):</i>	
до 300	165
від 300 до 600	175
понад 600	185
Завідувач відділу, лабораторії, кабінету	160
Керівники гуртків, секцій, студій та інших форм гурткової роботи*, культурорганізатори, екскурсоводи, інструктори з туризму, аккомпаніатори**, старші вожаті, які мають освітньо-кваліфікаційний рівень магістра, спеціаліста, бакалавра або молодшого спеціаліста (до введення в дію Закону України "Про освіту" — вищу або середню освіту)***	145-155

Примітки: * Посадові оклади старших керівників та керівників туристських груп (походів, експедицій, екскурсій) встановлюються у розмірах відповідно керівника та заступника керівника позашкільного закладу з контингентом дітей до 600 чоловік.

** Розміри ставок заробітної плати аккомпаніаторів поширюються на всі заклади освіти.

*** Спеціалістам, які не мають освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста (до введення в дію Закону України «Про освіту» — середньої спеціальної освіти), посадові оклади (ставки заробітної плати) встановлюються у розмірі 140 гривень. Посадові оклади (ставки заробітної плати) спеціалістам встановлюються за наслідками атестації.

Додаток 8

до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.03.2001р. №161

Розміри посадових окладів (ставок заробітної плати) керівних та педагогічних працівників дитячих дошкільних навчальних закладів усіх типів і найменувань (крім дитячих будинків)

Найменування посад	Місячні посадові оклади (ставки заробітної плати), гривень
Завідувачі	185
<i>Вихователі-методисти, вихователі, вчителі-логопеди, вчителі-дефектологи, практичні психологи, які мають освітньо-кваліфікаційний рівень магістра, спеціаліста, бакалавра або молодшого спеціаліста (до введення в дію Закону України "Про освіту" — вищу або середню спеціальну освіту):*</i>	
спеціаліст вищої категорії	185
спеціаліст першої категорії	170
спеціаліст другої категорії	160
спеціаліст	145-155
<i>Музичні керівники, художні керівники, інструктори з фізкультури, праці, слухових кабінетів, які мають освітньо-кваліфікаційний рівень магістра, спеціаліста, бакалавра або молодшого спеціаліста (до введення в дію Закону України "Про освіту" — вищу або середню спеціальну освіту): ***</i>	
спеціаліст вищої категорії	165
спеціаліст першої категорії	160
спеціаліст другої категорії	155
спеціаліст ****	145-150

Примітки:

* Спеціалістам, які не мають освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста (до введення в дію Закону України «Про освіту» — середньої спеціальної освіти) ставки заробітної плати встановлюються у розмірі **140 гривень**.

** Спеціалістам, які мають освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста або магістра (до введення в дію Закону України «Про освіту» — вищу освіту), посадові оклади (ставки заробітної плати) встановлюються у розмірі **155 гривень**.

*** Спеціалістам, які не мають освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста (до введення в дію Закону України «Про освіту» — середньої спеціальної освіти), ставки заробітної плати встановлюються у розмірі **140 гривень**.

**** Спеціалістам, які мають освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста або магістра (до введення в дію Закону України «Про освіту» — вищу освіту), посадові оклади (ставки заробітної плати) встановлюються у розмірі **150 гривень**. Посадові оклади (ставки заробітної плати) встановлюються за наслідками атестації відповідно до кваліфікаційних вимог.

Додаток 10

до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.03.2001р. №161

Розміри посадових окладів спеціалістів і службовців навчальних закладів і установ освіти

Найменування посад	Місячні посадові оклади, гривень
Провідні фахівці	150
<i>Фахівці:</i>	
1 категорії	145
2 категорії	140
без категорії	130
<i>Техніки всіх спеціальностей:</i>	
1 категорії	135
2 категорії	130
без категорії	120
<i>Старший лаборант, який має повну вищу освіту:</i>	
у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації	140
у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації	130
Перекладач-дактилолог	150
Старші*: виробник робіт, начальник дільниці, майстер, контрольний майстер	130-140
Майстер**, контрольний майстер, механік, виробник робіт	125-135
Завідувач: центрального складу, канцелярії, господарства	130-140
Старші: товарознавець, інспектор, диспетчер, шеф-кухар	125
Інспектор навчального (навчально-методичного) відділу	125-130
Завідувач: гуртожитку, архіву, складу, приймального пункту в навчально-виробничих майстернях, які надають послуги населенню; диспетчер, диспетчер факультету	120-130
Завідувач машинописного бюро, старші: адміністратор, касир, товарознавець, стенографістка 1 категорії, друкарка, яка працює з іноземним текстом, перекладач-секретар сліпого викладача (вчителя), старший лаборант вищого навчального закладу	125
Завідувач копіювально-розмножувальним бюро, фонотеки, експедиції, фотолабораторії; касир, стенографістка 2 категорії, друкарка 1 категорії, адміністратор, інспектор, інкасатор, комендант	120-125
Секретар-друкарка, діловод, коректор, секретар учбового (учбово-методичного) відділу, лаборант	120-125
Завідувач камери схову, друкарка 2 категорії, секретар-стенографістка, експедитор по перевезенню вантажів, оператор диспетчерської служби, старший табельник, черговий по гуртожитку, паспортист, статистик, секретар навчальної частини	120-125
Агент з постачання, експедитор, кресляр, нарядчик, таксувальник, читець, архіваріус	120-125
Табельник, обліковець, рахівник, калькулятор	120

Примітки:

* Посадові оклади старших товарознавців, які мають освітньо-кваліфікаційний рівень магістра або спеціаліста (до введення в дію Закону України «Про освіту» - вищу освіту), встановлюються на рівні посадових окладів спеціалістів 1 категорії, а товарознавців, які мають освітньо-кваліфікаційний рівень магістра або спеціаліста (до введення в дію Закону України «Про освіту» - вищу освіту) - на рівні посадових окладів спеціалістів (без категорії).

** Посадові оклади у таких розмірах встановлюються навчальним майстрам вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації.

Додаток 11

до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.03.2001р. №161

Розміри місячних окладів робітників навчальних закладів і установ освіти та наукових установ, яким встановлюються місячні посадові оклади

Найменування посад	Місячні посадові оклади, гривень
<i>Фільмоперевіряльник:</i>	
1 категорії	125
2 категорії	120
3 категорії	118
<i>Кіномеханік, машиніст сцени:</i>	
1 категорії	130
2 категорії	125
3 категорії	120
Кубівник, кур'єр, візник, сатураторник, вантажник, банщик, береговий матрос, робітник, возій, опалювач, конюх, підсобний робітник,	118
Гардеробник, швейцар, двірник, садівник, світлокопіювальник, склографіст (ротаторник), склопротиральник, прибиральник території, натирач підлоги	118
Сторож, береговий матрос, робітник (старший), дезінфектор, кастиелянка, комірник, матрос-рятівник, монтажник фільмокопій, палітурник, підбирач довідково-го та інформаційного матеріалу, натирач, зайнятий натиранням підлоги з цінних порід деревини, прибиральник сміттєпроводів, прибиральник службових приміщень, швачка	118
Ліфтер, оператор пульта керування кіноустановкою	118-125
Водій самохідних механізмів, водій електро-автовізка, водій транспортно-прибиральних машин, комірник (старший), лісник, перукар, реставратор фільмокопій, електроосвітлювач, копіювальник	118-125
Машиніст із прання та ремонту спецодягу (білизни)	120
Оператор копіювальних і розмножувальних машин, електронно-обчислювальних машин, обчислювальних машин, апаратів мікрофільмування і копіювання, настроювач-регулювальник музичних інструментів	120-130
Зоолаборант серпентарію, комірник, зайнятий на складах кислот і хімікатів, оператор електронно-обчислювальних машин (старший), робітник з благоустрою населених пунктів (на роботах по прибиранню нечистот вручну), ремонтувальник висотних частин будинків, ремонтувальник спортивної зброї, ремонтувальник спортивних суден, робітник, зайнятий комплексним обслуговуванням і ремонтом будівель, споруд і обладнання, при виконанні робіт з 2-5 професій	120-130
Помічник вихователя	130
Робітник, зайнятий комплексним обслуговуванням і ремонтом будівель, споруд і обладнання, при виконанні робіт з 6 і більше професій, висококваліфікований робітник, зайнятий на особливо важких і відповідальних роботах	135
Настроювач-регулювальник музичних інструментів	130-135

Директор школи, ліцею, гімназії, №1-2001

Додаток 12

до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.03.2001 р. №161

Розміри місячних окладів робітників навчальних закладів та установ освіти

<i>Робітники 1-6 кваліфікаційних розрядів, зайняті:</i>	
ремонт та обслуговування водопровідних та каналізаційних систем, ремонтом та виготовленням меблів та інших виробів з дерева, ремонтом та виготовленням взуття, експлуатацією та обслуговуванням котелень; ремонтом та обслуговуванням технологічного обладнання та електрообладнання; в будівництві, на ремонтно-будівельних і ремонтно-монтажних роботах та навчально-виробничих навчальних майстерень	118-125 гривень
кухарі та інші виробничі робітники громадського харчування	118-125 гривень

Додаток 14

до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.03.2001 р. №161

Розміри посадових окладів працівників централізованих бухгалтерій при органах державної виконавчої влади та інших установах і організаціях

Найменування посад	Місячні посадові оклади, гривень
<i>1. Міністерства та республіканські комітети Автономної Республіки Крим</i>	
Головний бухгалтер	145-185
Керівник групи обліку	140-165
<i>2. Управління, відділи та інші структурні підрозділи обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій</i>	
а) обласні поза групою, м. Київ	
Головний бухгалтер	145-185
Керівник групи обліку	145-160
б) обласні першої групи та другої групи, м. Севастополь	
Головний бухгалтер	145-175
Керівник групи обліку	140-155
<i>3. Виконавчі органи міських рад</i>	
а) міста з чисельністю населення понад 1 млн. чоловік	
Головний бухгалтер	145-175
Керівник групи обліку	140-150
б) міста поза групою	
Головний бухгалтер	140-160
Керівник групи обліку	140-155

Додаток 15
до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.03.2001р. №161

Розміри погодинної оплати праці працівників усіх галузей економіки за проведення навчальних занять

Контингент	Ставки погодинної оплати, гривень			
	професор	доктор наук	доцент або кандидат наук	особи, які не мають наукового ступеня
Учні шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, гімназій, ліцеїв, студенти вищих навчальних закладів I та II рівнів акредитації та інші аналогічні категорії учнів, робітники, працівники, слухачі курсів, які займають посади, що вимагають освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста, бакалавра; перепідготовка кадрів з видачею диплома молодшого спеціаліста, бакалавра	6,13	4,85	4,15	3,46
Студенти вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації	11,38	9,00	6,93	5,54
Аспіранти, слухачі курсів, які займають посади, що вимагають освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, магістра; перепідготовка кадрів із видачею диплома спеціаліста, магістра	13,13	10,39	8,31	6,93

Примітки:

1. Ставки погодинної оплати включають оплату за дні відпустки.
2. Ставки погодинної оплати праці лікарів-консультантів, які залучаються установами охорони здоров'я для проведення консультацій з інших установ (організацій), встановлюються для професора, доктора наук у розмірі **13,16 гривні**.
3. Демонстраторам пластичних поз, які беруть участь у проведенні навчальних занять, ставки погодинної оплати праці встановлюються у таких розмірах: за позування без одягу або у складній позі — **3,46 гривні**; за позування в одязі — **2,10 гривні**.
4. Оплата праці членів журі конкурсів та оглядів, а також рецензентів конкурсних робіт здійснюється за ставками погодинної оплати праці, передбаченими для осіб, які проводять навчальні заняття із студентами вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації.

Директор школи, ліцею, гімназії, №1-2001

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 28 березня 2001 р.
м.Київ

№ 300

**ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ НОВИХ ЗРАЗКІВ
ДЕЯКИХ ДОКУМЕНТІВ ПРО ЗАГАЛЬНУ СЕРЕДНЮ ОСВІТУ**

Кабінет Міністрів України постановляє:

Затвердити нові зразки додатка до свідоцтва про базу загальну середню освіту, додатка до атестата про повну загальну середню освіту, похвального листа, похвальної грамоти, що додаються, замість зразків цих документів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1997 р. № 1260 "Про документи про освіту та вчені звання" (Офіційний вісник України, 1997 р., число 46, С. 84).

Міністерству освіти і науки затвердити у місячний термін описи зазначених документів про загальну середню освіту.

Прем'єр-міністр України

В. ЮЩЕНКО

Зразок

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 28 березня 2001 р. № 300

ДОДАТОК ДО СВИДОЦТВА
про базу загальну середню
освіту
№ _____
(без свідоцтва не дійсний)

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

закінчи _____ у 200__ році

_____ (повна назва навчального закладу)

з такими балами:

назва предмета	бал
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Пройш _____ державну підсумкову атестацію з таких предметів:

назва предмета	бал
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Успішно засвої _____ програму факультативних курсів:
_____ (назва)

За високі досягнення у навчанні одержав _____

За особливі досягнення у вивченні _____ нагороджен _____ Похвальною грамотою

Директор _____ МП _____
« _____ » _____ 200__ р.

Реєстраційний номер _____

Директор школи, ліцею, гімназії, № 1-2001

<p>ДОДАТОК ДО АТЕСТАТУ про повну загальну середню освіту № _____ (без атестата не дійсний)</p> <p>_____ (прізвище, ім'я, по батькові)</p> <p>закінчи _____ у 200__ році (повна назва навчального закладу)</p> <p>з такими балами:</p> <table border="0"> <tr> <td>назва предмета</td> <td>бал</td> </tr> <tr><td>_____</td><td>_____</td></tr> <tr><td>_____</td><td>_____</td></tr> <tr><td>_____</td><td>_____</td></tr> <tr><td>_____</td><td>_____</td></tr> <tr><td>_____</td><td>_____</td></tr> <tr><td>_____</td><td>_____</td></tr> <tr><td>_____</td><td>_____</td></tr> <tr><td>_____</td><td>_____</td></tr> <tr><td>_____</td><td>_____</td></tr> </table>	назва предмета	бал	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	<p>Пройш _____ державну підсумкову атестацію з таких предметів:</p> <table border="0"> <tr> <td>назва предмета</td> <td>бал</td> </tr> <tr><td>_____</td><td>_____</td></tr> <tr><td>_____</td><td>_____</td></tr> <tr><td>_____</td><td>_____</td></tr> </table> <p>Успішно засвої _____ програму факультативних курсів: (назва) _____</p> <p>За особливі досягнення у вивченні _____ нагороджен _____</p> <p>За особливі досягнення у вивченні _____ нагороджен _____ Похвальною грамотою</p> <p>Директор _____ МП _____</p> <p>« ____ » _____ 200__ р.</p> <p>Реєстраційний номер _____</p>	назва предмета	бал	_____	_____	_____	_____	_____	_____
назва предмета	бал																												
_____	_____																												
_____	_____																												
_____	_____																												
_____	_____																												
_____	_____																												
_____	_____																												
_____	_____																												
_____	_____																												
_____	_____																												
назва предмета	бал																												
_____	_____																												
_____	_____																												
_____	_____																												

 <p>УКРАЇНА Міністерство освіти і науки ПОХВАЛЬНИЙ ЛИСТ</p>	<p>Зразок 1</p>
<p>Виданий _____ (прізвище, ім'я, по батькові)</p> <p>уч _____ класу _____ (повна назва навчального закладу)</p>	
<p>ЗА ВИСОКІ ДОСЯГНЕННЯ У НАВЧАННІ</p>	
<p>Директор _____ МП _____</p> <p>№ _____ « ____ » _____ 200__ р.</p>	

 <p>УКРАЇНА Міністерство освіти і науки ПОХВАЛЬНИЙ ЛИСТ</p>	<p>Зразок 2</p>
<p>Нагороджен _____ (прізвище, ім'я, по батькові)</p> <p>як _____ закінчи _____ у 200__ році (повна назва навчального закладу)</p>	
<p>ЗА ОСОБЛИВІ ДОСЯГНЕННЯ У ВИВЧЕННІ</p>	
<p>_____ (назва предмета)</p> <p>Директор _____ МП _____</p> <p>№ _____ « ____ » _____ 200__ р.</p>	

Директор школи, ліцею, гімназії, №1-2001

Постановою Президії

ВАК
У К Р А І Н И

№ 5 — 05/4 від 11 квітня 2001 року

**Журнал затверджено
як фахове видання
з педагогічних та
психологічних наук**

**Журнал рекомендовано
до друку
Вченою радою
Національного
педагогічного університету
ім. М.П. Драгоманова
(протокол №9
від 29.03.2001 р.)**

**При оформленні журналу
використані фотографії:**

гімназії “Гармонія” (м.Київ),

Лицею іноземних мов
(м.Луганськ),

Школи-комплексу № 3
м.Южне

Одеської області

та інших навчальних закладів
України.

М.С.Виговський

22953

Підписано до друку 17.04.2001.
Формат 70x100 1/16.

Папір офсетний.

Умов. друк. арк. 8.

Обл.-вид. арк.

Наклад 2000.

Передвидавнича підготовка:

О.С.Виговський

Друк: ПП “Гранма”

УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ В ЖУРНАЛІ “ДИРЕКТОР ШКОЛИ, ЛІЦЕЮ, ГІМНАЗІЇ”

1. Редакція приймає до розгляду статті обсягом до 12 сторінок у 2-х примірниках — машинописних чи електронному вигляді у форматі Word for Windows версії 6.0/95 або 97.

2. Авторський оригінал складається з:
- тексту (питання про публікацію великої за обсягом інформації вирішується індивідуально, якщо, на думку редакції, вона становить особливий інтерес);
 - таблиць, малюнків, графіків, фотографій, діаграм, що сприяють повнішому розкриттю змісту статті;
 - резюме;
 - даних про автора: прізвище, ім'я, по батькові; місце роботи, посада, звання; адреса, контактні телефони; інша цікава інформація про особистість, професійну діяльність, здобутки автора.
 - фото автора.

3. Електронні копії малюнків, фотографій та схем подаються окремо від тексту в одному з таких форматів: TIFF (не менше 200 dpi), PSD, CDR, EPS.

4. Список літератури оформлюється за стандартними вимогами.

Відповідальність за зміст поданого матеріалу, наведені цитати, посилання, власні імена та інші відомості несе автор.

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати статті без згоди автора.

Дискети, рукописи, малюнки, фотографії та інші матеріали, надіслані в редакцію, **не повертаються.**

Повний або частковий передрук матеріалів журналу “Директор школи, лицея, гімназії” можливий лише за письмової згоди редакції.